

Mult és Jövő Szelejtőjének társas-
ulnása 1937. ápr. 13-án indul

A tartalomból:

Patai József: Csak néhány dal, ami megmarad... — Somlyó Zoltán hátrahagyott verseiből: A halott..., Apám, Minden az enyém..., Összekulesolt kézzel, A tizenkét betű... — Somlyó Zoltán: Kosztolányi és a zsidóság. — Wolf József: A bizánci művészet bibliai motívumai. — Waldner Laura: Templomban (Vers). — Pap Károly: Lépcsők. — Feleki Sándor: Kindli (Vers). — Salel Ben-Haim (Hamadan): Perzsiái levél. — Kiss Arnold: Purim (Vers). — Dr. Munkácsi Erno: Georges Loukomski. — Nyiri Tibor: Riport egy pesti kávéházból. — Prof. dr. Josef Klauser (Jeruzsálem): Achad Haam szellemi centruma. — Patai József: Nyílt levél budai Goldberger Leóhoz. — Dr. Földvári Miklós: A legszebb este. — Dr. Schlesinger Sámuel. — Dr. Vidor Pál: A chászid dal. — Somlyó Zoltán temetése. — Karinthy Frigyes: Somlyó Zoltán profilja alá. — Új könyvek. — Tollhegyről. — Világszemle. — Az új Orthodox Szeretetház. — Zsidó humor. — Krónika és szemle. — Lebovits József (1862—1937). — Harmincegy illusztráció és két műmelléklet.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT

SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF Megjelenik minden hó elején Telefonszám: 1-199-55 Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár, Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Márka, Amerikában 5 Dollár

RISTORANTE TAUBER

Abbázia egyetlen szigorú orth. kóser étterme. Szobák minden komforttal, teljes penzióval 25 lírától. Cliring fizetés

TELEFON: 376

Olesón és jól
vásárolhatunk

KLEIN ANTAL

divatárucikkek
nagyáruházában

Király-utca 49 (Szemben a Nagymező-utcával)

König *ארטה כשר* **sütődéje**

VII., Dob-utca 33. Telefon: 1-351-86

Készítményei: sütemény, caces, kalács, kétszersült elismerten a legjobbak. Alkalmi megrendeléseket a legpontosabban házhoz szállítok.

A MULT ÉS JÖVŐ KLISÉIT

KÖNIG KLISÉGYÁR

BUDAPEST, VII
Wesselényi-u. 54

ÉS
BAYER SZÁLLITJA

**Tábla- és tükörüveg
nagykereskedés**

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon 1-101-14*

Ami a szülőket legjobban érdekli

Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát

LITZMAN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

Bekötési táblák

és tartalomjegyzék a Mult és Jövő 1936.
évfolyamához kapható a kiadóhivatalban:

V., Vadász-utca 11. sz.

Ára 2.50 pengő

**Fűzőt, gumiharisnyát,
gumi fűzőt
vásároljon bizalommal
a Hungária üzleteiben**

Akácfa-utca 2
Váci-utca 16
Kossuth Lajos-u. 8
Nagymező-utca 16
Üllői-út 40
Alkotás-utca 1/a
Krisztina-tér 3
Ujpest, Árpád-út 67
Kispest, Üllői-út 119

Sirkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: Aut. 1-572-59

Chalucok utat építenek Natanja mellett a tengerparton — Strassenbau bei Natanja

Telaviv új negyede — Neues Viertel in Telaviv

A Multi és Jövő 1937 februári műmelléklete

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Loukomski herceg rajza a lengyelországi Chodorow régi faszinagógájáról — Holz Synagoge in Chodorow

Loukomski herceg rajza a lengyelországi Brody régi zsinagógájáról — Alte Synagoge in Brody

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MUVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR PATAI JÓZSEF * XXVII. ÉVFOLYAM, 1937 FEBRUÁR

CSAK NÉHÁNY DAL, AMI MEGMARAD . . .

Patai József megemlékezése Somlyó Zoltánról a Szabad Egyetemen tartott előadása előtt

Ez az óránk, program szerint, a mai Palesztina egyik legnagyobb héber költőjének, a jubiláló Dávid Simonovitznak van szentelve. De most kell, hogy a jubileum átengedjen helyéből a gyásznak. Úgy érzem, nem kezdhünk ma itt előadást zsidó irodalomról, zsidó költőről anélkül, hogy meg ne emlékezzünk arról a nagy magyar zsidó poétáról, akit tegnap tettünk el városunk határában. És úgy érzem, mintha a feltámadó Palesztinának héber költője is ideküldene néhány rögöt a Szentföldről magyar nyelven daloló társának friss sírhantjára, hogy édesebb legyen neki a nyugalom hányatott életének sok-sok szenvedése után.

Ki tudja, mi az az erő, amely fiatal lelkeket, meglett férfiakat, öszfűrtü családapákat és frisslelkű öregeket arra kényszerít, hogy érzéseiket, gondolataikat ritmusba faragják, csengő-bongó verseken pepecseljenek és rímek szárnyán keressék az utat az örökkévalósághoz? Ki tudja, mi az a hatalom, amely üstökön ragad komoly gondokkal terhelt embereket, hogy megrázza egész valójukat és elvonja az élet valóságaitól, célszerűségeitől és ábrándok, dalok, képzeletek talajtalan lantosaivá avassa? De azt tudom, hogy mind a célszerűségek és valóságok elenyésznek, címek és méltóságok eltűnnek, mindnyájan ott porladnak a minden ellentétet elfedő anyaföld mélyében, de iskolás gyermekek ajkán és ábrándos lelkek rejtekében tovább élnek ezek a rímek, tovább zengenek ezek a dalok. És a tanítómester kérdi kis növendékektől és az Irodalomtörténet kérdi a felnőttektől: Hol, mikor született és mit alkotott a rímeknek álmodója? Ez marad életben egyedül ebből az agyonhajszolt és szétmarcangolt világból: egynéhány dal, egynéhány ének...

És ilyenkor lázad a benső kérdés: Miért, hogy akik a kornak maradandó értékei, szellemének átvivői, haláluk után felavatott üstökösei, miért, hogy életük útján csupa sár és göröngy, tövis és hogáncs között csetlenek-botlanak? És szinte feltör a gyászoló szivből a tetemrehívás: Hogyan történhetett, hogy költő, mint Somlyó Zoltán, éhezve, fázva és dideregve hajszolódott a társadalom kegyetlen közönye között? Hogyan történhetett, hogy kenyértelen asztal és fűtetlen szoba várta azt, akinek emlékezete fűteni

fogja a zsidó önérzetet és költészete kenyér lesz a jövő nemzedéknek? Hogyan történhetett, hogy zsidók és kikeresztelkedett zsidók által alapított irodalmi intézmények, kulturális szakosztályok a legszűkebb falatot sem biztosították a zsidóság nagy költőjének, akinek a nevével dicsekedni fognak majd: „Ime ez is a miénk volt!?”

Könnyelmű a költő és távol áll a realitások világától, — mondják sokan. De nem a legnagyobb könnyelműség-e a zsidóság részéről, hogy szellemi értékeit úgy pazarolja, hogy szétszóródnak a nyomor rengetegében és megszakad életük fonala félúton, mielőtt húrjaik kizenghették volna magukból a rájuk lehelt ihlet isteni áldását? A szellem munkásainak tragikus sorsa ez. Hogy csak hulló morzsák jutnak azoknak, akikre a halhatatlanság birodalmának alabástrom asztala vár.

Tragikus sors és vigasz is egyben.

Ki tudja még a nevét a zsidó hatalmasoknak és hatalmaskodóknak, akik Juda Halévi, Ibn Ezra, Alcharizi idejében felfuvalkodottan gőgösködtek és felfelé alázatosan udvaronckodtak? Elmultak, eltűntek. Még emléküket is elvitte a „zordon enyészet”. És a korból, melyben éltek, néhány dal maradt csupán az örökkévalóság számára, azok a rímek sorok, amik örök mécseseket gyújtottak a jövő századoknak, hogy szétszórt szívekben tovább ragyogjon az összetartó mult, amely új életre támasztja a jövőt. Csak néhány dal maradt, melyek élnek és zengve szállnak nemzedékről nemzedékre és visszaviszik gyermekek szívét apáikhoz és örökök adják az apák lelkét a gyermekeknek.

Az utókor büszkén emlegeti a költők nevét, de talán elérkezett az idő, hogy revideáljuk azt a felfogást, mintha a költőt egy nép csak saját halottjának kell hogy tekintse és nem saját élőjének is. Talán eljön a belátás, de addig „szétszóródnak a szent kövek minden utcák sarkain”, a zsidó Génusz megszálottjai elkallódnak, elvesznek időnek előtte.

A magyar zsidó költészet történetének lapjain élni fog Somlyó Zoltán neve és a nyomor tikkadt fiának poézise tápláló forrása lesz szomjazó szíveknek.

SOMLYÓ ZOLTÁN HÁTRAHAGYOTT VERSEIBŐL

A HALOTT . . .

Sírba' fekszem, hát láb mélyen... Befogott a csend...
Jobbra semmi, balra semmi; fekszem idelent...
Fönt és lent és jobbra-balra semmi. Ez a rend!

Két láb, amely elfeledte a kengyelfutást...
Két kéz, amely nem tapogat már selymet, csudást...
Koponya, amely röhögve nézi a tudást...

Reggel ágyban, este ágyban. Délben: a gyomor!
Ennyi volt a fönti élet — kábító nyomor!
Szomjas száj, pillogó pilla, tátott fül, meg orr...

A napfénynek ellopkodták legszebbik felét...
De idelent igazságos a mély, a setét...
És a csöndnek taktusa is ritmust sose vét...

Ember, növény, csillogó szén, pók, vagy masztodon:
Semmi voltam s minden lettem; ez itt az orom!
Gyökerek közt itt a semmibe kapaszkodom...

Nem is tudom, mért siratjátok azt, aki halott?
Ki tudja, hogy mi van itt és ki, hogy mi van ott?...
Lélek sose házban, mindig magában lakott!...

Sírba' fekszem, hat láb mélyen. Penészes a szám.
A penészből nő a legszebb virágszál talán...
Ki valaha szeretett, az ne is nézzen reám...

A PÁM

Péntek estén sokszor látom
végigsuhanni a szobán
sötét kabátban, némán, csendben
az apám...

Lobog a két gyertyának lángja —
(így lobbant értem szíve tán...)
Körülmegy, aztán leül csöndben
az apám...

Kezét a gyertya fölé tartja
s halvány mosollyal néz reám...
Épp úgy, mint régen, régesrégen —
az apám...

Hangját is hallom, ha nem is szól,
szavát is tisztán értem én...
A péntek szentségét akarja
az apám...

Hogy megtartsam, el ne felejtsem
újuló gondok alkonyán...
Kiég a gyertya — s újra elmegy
az apám...

MINDEN AZ ENYÉM...

Minden az enyém!
Lelkem a vágyak vágya...
Az én sóvárgó, tátongó lelkem
a vágyak vágyait vágyja.

Vágyam: a halál
szelét elfujni csókkal.
Karom izmával fegyverezve
és minden földi jókkal.

Vágyam: a cukor
ízét keserőséggel
keverni, aztán méz után
epedni üdvösséggel...

Vágyam: az eget
a földön megtalálni
s imába rogyva, csöndesen,
már semmit sem csudálni...

Ó, minden az enyém,
amit a vágy elérhet...
Mert — semmi az egész!
S egy szörnyű vágy az élet!...

ÖSSZEKULCSOLT KÉZZEL

Ott künn hull az őszi eső.
(Mi vagyok?: bús rímkereső.)

Zúg a szél, az ablak zörren.
(Régen jártam nyárban, zöldben.)

Itt benn is, de hideg van ma!
(Segíts: Isten szent hatalma!)

Őszi szántás, rozszant életem.
(Istenem, mily gondban életem.)

Almos már a lámpabél,
(Jaj de mindegy: éj, vagy dél.)

Én keveset imádkoztam,
Most keserülöm meg hosszan.

Néma s keserű a szám,
Kulcsolt kezem az imám.

A TIZENKÉT BETŰ...

Be sokszor gondolok azokra,
kik engem hűtlen elfeledtek;
kik a szívükből kivetettek,
s a hullaházba, jégre tettek...

Kik ki se mondják a nevem már
s mint sírt, mely be van növe fűvel,
elkerülik s gyáva derűvel
bánnak a tizenkét betűvel...

Elfelejtik, amit jelentett
e betűk sora: egy világot;
az életet, e nagy Karátot,
a nők s férfiak: a barátok...

Elfelejtik a hűségesküet,
a vérszövetség hős rubintját;
vak öklükkel arcul suhintják
élet és halál drága titkát...

Az áldozatot elfelejtik,
az áldozatot, és az árát;
egy szent ország véres határát.
hol a sátán rabolva jár át...

Elfelejtik azt, aki voltam;
azt, akik voltak, elfelejtik;
aki vagyok, azt sárba ejtik;
a nagy művet fércére fejtik...

Elfelejtik az én nevemmel
életük fényét és babérját;
az ifjúságok vágyát, célját
s az öregség tompa acélját...

SOMLYÓ ZOLTÁN: KOSZTOLÁNYI ÉS A ZSIDÓSÁG

Néhány héttel halála előtt hozta fel szerkesztőségünkbe Somlyó Zoltán ezt a cikket, melynek némely adatát Kosztolányinak és Somlyónak, immár mindkét elhunytanak egyik kiváló költőtársa nem tartja egészen helytállónak. Így többek közt a bárói házajándékot sem. És különösen nem a „Pardon“ rovat magyarázatát, melynek motívuma meggyőző-dés is lehetett azokban az időkben.

Még eleven a gyász fájdalma, még lüktetve fáj az emlékezés ahhoz, hogy rideg, szakavatott bonckés alá helyezzük az anyagot. A kettős anyagot. Mert kettő fekszik előttünk: Kosztolányi, a költő és Kosztolányi, az ember.

Mind a kettő a századvég legérdekesebb és legértékesebb irodalmi anyagai közül való. Ez a kor szinte ontotta az irodalom kitünőségeit, akik között zseni is akadt és, valljuk be, temetni amúgyis nagyszerűen tudunk! De az ő elmúltával nemcsak egy irodalmi reprezentánssal lett szegényebb a létszám, nemcsak a híres, hazája határain túl is ismert költő némult el, de elnémult az ő daloló ajkával a korszak egy derék katonája, a magyar irodalmi életnek egyik legnagyobb, némelyek szerint talán a legnagyobb tanuja is.

Hogy rangját, értékét, amelyet a *ma* fellengző gyémántpora sokszor előlegez és az utókor nem mindig fémjelez, kiszámítsuk, meghúzzuk azt a fokot és szélességet, amelyig eljutott, az egyrészt még nem is aktuális, másrészt túlzó, korai igyekezet volna. Olvasóközönsége, mert néki volt közönsége, minden miszticizmusa, költészetének minden ködös foszforeszkálása mellett is tudatában van annak az Ewigkeitszagnak, amely verseiben szinte mindenütt jelentkezik. A kiadók pedig, akik nem egyszer azért pazarolják egy verselőre a legpompásabb reklámötleteket, mert az illetőnek a könyvhől még igen nagy példányszám fekszik eladatlanul a pincében, úgyis nyitott ajtókat döngöttek, ha nagyhangon hirdetik a jót és úgyis belebuknak, ha jónak harsogják a rosszat.

Olvasóközönség és kiadó mindig két harcoló fél, aki az író hullája fölött marakszik.

De épp a Mult és Jövőben azért foglalkozom ily sietve Kosztolányi Dezsővel, mert a zsidósághoz való viszonyáról kezdenek máris beszélni. Feszegetnek bizonyos vonatkozásokat, amelyek egyrészt közte és egy-egy zsidó ember, másrészt közte és általában a zsidóság közt fennállottak.

Hallottam beszélni a dolognak olyatén beállításáról is, hogy Kosztolányi ifjúságában főként zsidó szerkesztőknek és zsidó kiadóknak dolgozott. Hallottam olyan megjegyzéseket is — és főleg ez az a pont, amely megszólalni hajt — hogy Kosztolányi, dacára az előbb említett beállításnak, egy bizonyos időben kiállt a zsidók ellen, egy antiszemita napilapban rovatot nyitott erre a célra, ahonnan naponta lőtte ki mérgezett nyilait reánk: barátaira, munkálkodása elismerőire, első híveire, bámuloira — a zsidókra.

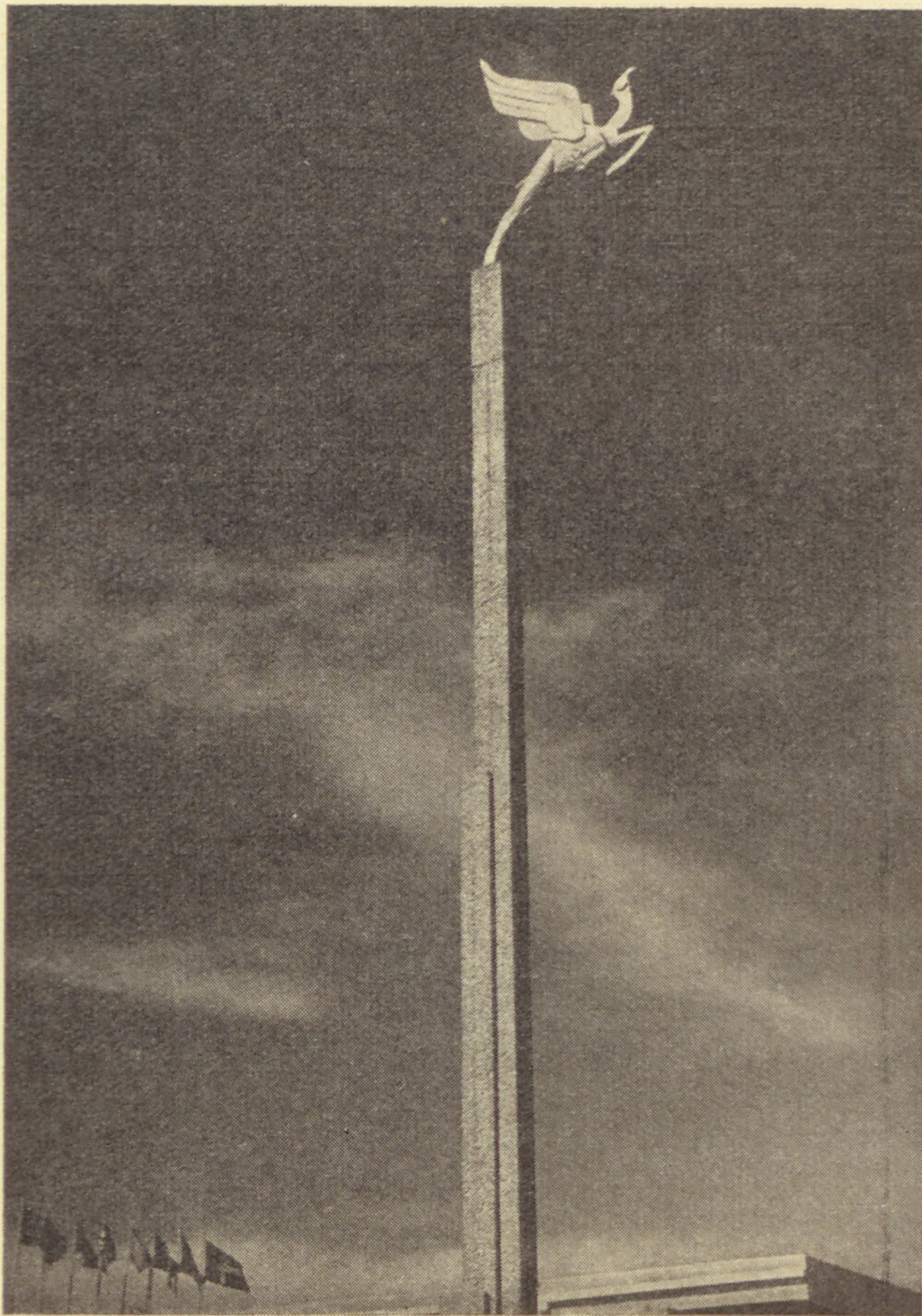
Kosztolányival együtt éltem át a kezdés éveit. Nem sokan vannak, akiknek élete az ifjúság korszakában annyira összehajlott volna az övével, mint az enyém. Voltak napok, amelyeknek tizenkét óráját együtt töltöttük, voltak éjszakák, amelyeket együtt ültünk végig a kávéház márványasztala mellett, azután karonfogva mentünk ki a hajnali ködbe és haza, aludni. S amikor késő délután a szomszédos két ágyban felébredtünk, folytattuk az együttlétet. Mindenki bizvást elhiheti nékem, hogy senki nem ismerte jobban Kosztolányit, az embert, mint én. S ha azután, az ifjú boldog évek elmúltával, szét is szaladt addig egymásba-

vágódott életútunk, ez nem jelenthette azt, hogy többé nem szeretjük és nem ismerjük egymást, hogy hirtelen más emberekké lettünk volna. Hisz megtörtént, hogy két évig nem láttuk egymást és amikor aztán egy este véletlenül találkoztunk a körúton, a legkurtább üdvözlés után nyomban megkezdődött annak a beszélgetésnek a szerves folytatása, amelyet egy kétévelőtti őszi délután abbahagytunk.

Leírom tehát ide határozottan, legmélyebb meggyőződésemből, mintegy tanuságtételül, hogy Kosztolányi tudatosan, belső szándékkal sohasem tett semmit a zsidóság ellen! Sietve teszem ezt, mielőtt bárki más, téves utakon következtetve, más megvilágításba helyezné őt. Kezdjük Kosztolányi indulásánál! Igaz, hogy legelső irodalmi sikerei zsidó szerkesztők és kiadók segítségével érték. Ha a történelmi szükségzerűséget nézem, mint ahogy azt kell néz-nem, nem lehet ennek a ténynek nagy jelentőséget tulajdonítanom. Ha az ifjú Kosztolányinak véreben, programjában, szívügyei közt ott lett volna a vallási türelmetlenség, vagy ahogy ma mondják, a faji kérdés, elvihette volna verseit, vagy cikkeit az Alkotmányhoz, vagy az Élethez, mint ahogy — el is vitte. Mert, bár irodalmi munkálkodásának legnagyobb része ebben az időben a zsidó-költő Kiss József Hét c. lapjának jutott, ugyanekkor számos verse és cikke jelent meg *kimondottan nemzsidó* lapokban, amelyek egyrészt még nem voltak beállítva a felekezeti izgatás hangjára, másrészt épp úgy meglátták a költőben a rendkívüli tehetséget, mint a zsidó Kiss József. Hogy tanult Kiss Józseftől, valószínű. De ki nem tanult tőle közülünk?

Igen, de épp ez az! Kosztolányi véreben, programjában, szívügyei közt nem a zsidókérdés volt ott, hanem a „Szegény kisgyermek panaszai“... Vegyük most ehhez, mint előzményhez azt, hogy egész sereg barátja zsidó volt és nem utolsó sorban azt is, hogy feleségül is zsidó lányt vett magának. Ez igen komoly érv a vádaskodókkal szemben, mert sohasem lehet hinni azoknak az antisémitaságában, akik zsidó nőt vesznek el feleségül. Mármost folytassuk. Kosztolányi — s ez költészetéből is lépten-nyomon kiviláglik — feminin férfi volt. Ha lehet beszélni költészetének valamelyes hiányáról, akkor ez a kevéssé férfias kiállítás lehet. Nem egyszer hisztériás félelem fogta el, ha az élet akár a presztizs kérdésében, akár anyagi ügyben ütést mért rá. Sírógörcs fogta el, sopánkodott, mint a gyermek, durcás, morcos volt napokon át, ilyenkor nem lehetett megközelíteni.

Ilyesfajta lelkiállapotban érte őt az ellenforradalmi korszak. Embernek, költőnek egyaránt rettenetes időkkel a hátuk mögött, a jövő áldatlan bizonytalanságában, gyilkos indulatok, felbőszült emberek káoszában járt a költő itt, Budapesten, olyan jelszavak légkörében, amelyek megmérgezték a levegőt, epévé keserítették a vizet és kővé keményítették a mindennapi kenyeret. És a költőt ebben az időben érte életében először az a más íróknál oly gyakori csapás, hogy állás nélkül maradt, fix jövedelem nélkül — ifjú házasember, kezdő apa létére. Ilyesmire ő nem volt berendezkedve. És ekkor történt valami. Ekkor, amikor a megélhetéstől való félelmében fogvacogva töltötte a bizonytalan estéket otthon, Tábor-utcai csinos, villaszerű kis házában, amelyet nemrég kapott ajándékba, jóbarátságából a bárótól, az ismert nagylelkű mecénástól. Az történt, hogy közvetve felajánlották néki, előkelő rangjának, a félelmes antisemita lap publicista-állását. Persze, azzal a mandátummal, hogy ütni kell a zsidót. Megtántorodott. Tudta, hogy csak tollából élhet meg. Arra, hogy csupán itt-ott megjelenő gyönyörű versei honoráriumából tengődjön családostul, nem mert vállalkozni. Szédületében, — hisz ő is ember

*A repülő teve. A telavivi Keleti Kiállítás bejárata előtt.
Das fliegende Kamel in Telaviv*

volt — a hisztériás tömegszuggesztio hatása alatt meg-ingott. S amikor már-már hajlandónak mutatkozott, egy jó-barátja, Tóth Árpád, megjegyezte: „Ilyet nem tehetsz, Desiré! Hogyan festenél új szerepedben: ütni a zsidót, amikor házat kapsz egy zsidótól?!...“ Hirtelen elvörösödve, gyerekes daccal vágta rá: „Az ilyesféle hála kicsinyes dolog! A hála, ha nagy dolgoktól tartja vissza az embert, aljasít!“ És vállalta a „Pardon“-rovat vezetését. Csakhogy ebben az esetben nem a zsidóság elleni kiállítás volt neki a „nagy dolog“, hanem az, hogy... megmenekül a gondoktól...

Ez a szereplése nem tartott hosszú ideig. Igaz, sok fájdalmat okozott azoknak, akik szerették Desirét. Sokan kiábrándultak ekkor belőle. Én négy álló évig haragot tartottam vele. De épp én tudom, hogy azután hónapokig alig járt ki hazulról és szinte naponta sírás fogta el. Nagyon megbánta ezt a kiruccanást és szégyelte. Canossát is járt azóta való írásaival, amint ezt mindnyájon igen jól tudjuk.

Most még egyet és mást futtában! Kosztolányi, általános tudott dolog, sűrű érintkezést tartott zsidó körökkel. Soha eszeágában sem volt, hogy felekezeti alapon válogassa meg embereit. Ehhez nem is lett volna meg benne a szükséges következetesség. A zsidó költészetnek kiváló ismerője volt. Emlékszem például, a régmúltból még, egy gyönyörű Salom Asch-cikkére, valóságos kis tanulmány volt. Szerette a zsidó költők hangjának az övétől annyira elütő vérmességét, a zsidó pesszimizmusnak mindig reménybekapaszkodását és kedvelte azt a kenetesen zengzetes hangot, amely a zsidó prófétákból árad. Csudálta bölcsességüket, mélységüket. Lefordította *Juda Halévi* híres „Cionidá“-ját

és a „Múlt és Jövő“ első Pészach-ünnepi számában, a legkitünőbb zsidó írók közleményei közt ott olvasható Kosztolányi Dezső eredeti aktuális ünnepi verse: „A zsidók kivonulása“. Csak két strófáját idézem:

*Mély volt az éjjel, botradólva álltak
A nagyszakállú, bugyros férfiak,
Csillogtak az öszvér hátán a tálak,
A fákból a madárraj felriadt.*

*A csecsemő sírt anyja mellé állván,
Feldőlt az asztalon a telt kupa.
Vakogva hátrált a barom a szalmán
S vértől sötétlett a ház kapuja.*

A Palesztina-építés és az új honfoglalás nagy problémája is érdekelte Kosztolányit, aki Patai József „A feltámadó Szentföld“ c. nagy munkája megjelenésekor ezt írta: „Olyan áhítattal olvastam ezt a gyönyörű könyvet, mint a Bibliát.“ Talán így történhetett az, hogy egy zsidó verseskönyvemhez, amely nem jelent meg és most már sohasem is fog megjelenni, saját iniciatívájából alapos, a zsidó költészet dicsőítésével teli, igen érdekes és szellemes előszót írt: egyik legszebb és legmeghatóbb emlékem tőle.

Nem kell hozzá semmi elfogultság, nem kell hozzá az a mélységes, most már fájó barátság, amelyet örökké érezni fogok iránta, hogy megállapítsuk: Kosztolányi a zsidóság barátja volt, megértője is, sokkal inkább, mint ellensége!

*Öntözési betoncsatorna — ahol azelőtt mocsár volt
Ein Bild aus Palestina*

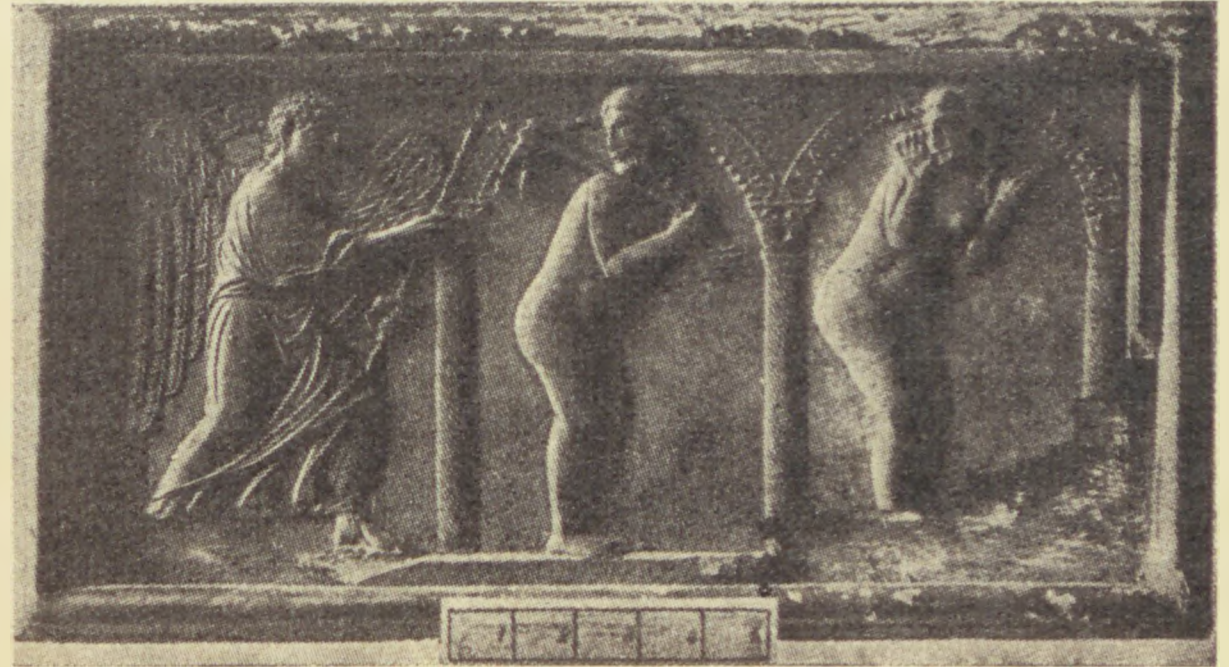
WOLF JÓZSEF: A BIZÁNCI MŰVÉSZET BIBLIAI MOTIVUMAI

Aki járt már a velencei S. Marcoban, a ravennai S. Vitalében, vagy más bizánci korbeli templomban, továbbá aki látta a konstantinápolyi Hagia Sophiát, annak emlékeztetébe juthatott az *alexandriai görög zsidó bazilika*, amelyről a Talmud oly nagy elragadtatással beszél. Szukko trakátusban olvassuk: R. Juda b. Ilaji így szólt: „*Aki még nem látta az alexandriai kettős oszlopcsarnokot (diplostoon), az még nem látta Izrael dicsőségét.*” És a legenda kiszínezte a részleteket: A zsinagóga olyan volt, mint egy hatalmas bazilika, amelyben egyik stoa a másik stoában futott. Gyakran kétszer annyian voltak benne, mint amennyien Egyiptomból kivonultak, vagyis 1,200.000-en. Hetvenegy arany-szék volt benne, drága és ékkövekkel díszítve, a Sinhedrion tagjai részére. Minden egyes szék 25 miriád arany dénárba került. És így tovább.

A bizánci korszakbeli templomok nemcsak külső architektúrájukban emlékeztetnek az alexandriai nagy bazilikára, hanem a bennük levő számos bibliai vonatkozású mozaik és egyéb festmény által is. Mert hiszen a Dura-Európai ókori zsinagóga kiásott bizánci stílusú képei után, melyeket a *Múlt és Jövő* annakidején bemutatott, nem kétséges, hogy a régi zsidó templomok általában bibliai események ábrázolásával voltak díszítve.

Alig hogy belép az ember a velencei S. Marco előcsarnokába, annak falain mozaikképekben szinte megelevenedik Mózes első két könyvéből a Genesis és Exodus egész története. Sorban vonulnak el szemünk előtt: a világteremtés, Ádám és Éva paradicsombeli története, Kain és Abel, Noé és az özönvíz, a bábéli toronyépítés, stb., az egyiptomi kivonulásig. A ravennai S. Vitale két világhírű mozaikképe Justinianos és Theodora kísérete körül a következő ótestamentumi történetek, illetve jelenetek: Ábel, Melchisedek, Mózes, amint saruit leoldja. Alattuk Mózes, a bárányait őrző pásztor. A baloldalon: Ábrahám és a három angyal és Izsák feláldoztatása. Felettük: Jeremiás próféta, a sinaihegyi ki-

nyilatkoztatás. A bizánci művészet, és pedig úgy a szülő, mint a képzőművészet egyik legkedveltebb motívuma *Izsák feláldoztatása*, vagyis az Akéda jelenete. Már a Tudela városából származó Benjámín is említi, hogy a konstantinápolyi Blachernai császári palotában látott egy reliefet, amely Izsák feláldoztatását ábrázolta.

Bizánci relief Ádám és Éva kiűzéséről

Kedvelt motívum még a bizánci művészetben *Dániel* történetének néhány jelenete: Dániel az oroszlánveremben, Dániel és három társa a tüzes kemencében (Priscilla katakombá), továbbá *Jóna* próféta története. A párizsi Gregor-Kodex (510. szám) *Ezekiel* két vízióját tartalmazza: a tekercsről és a száraz csontokról.

Nagyon érdekes az Athos-szigetén levő Watopedi kolostor egyik oktoteuchosának miniatürje: Mózes tanítása a tiszta és tisztátlan állatokról. A konstantinápolyi Szerálykönyvtárban levő kodex miniatürjei, — továbbá a Vatikánban levő Józsa-tekercs miniatürjei a következő bibliai jeleneteket örökítik meg: Átkelés a Jordánon, a circumcisio, Saul találkozása Sámuellel, Saul az amalek felett megtartott győzelem után megtartja a zsákmányt, amiért Sámuel meg rója. Kedvelt motívum különösen a bizánci zsidó sarkofágokon Izrael átkelése a Vörös-tengeren.

Voltak bizánci művészek, akik az ótestamentumi motívumokat a zsinagóga és az egyház ellenséges szembeállítására szerették alkalmazni. (Lásd: Weber, Geistliches Schauspiel. Kirche und Synagoge in der bizantinischen Kunst.) Ezekután felmerül előttünk a kérdés, hogy miért találkozunk a bizánci művészetben oly sűrűn ótestamentumi motívumokkal? Azért, mert a bizánci művészet gyökere is éppen úgy, mint a bizánciak vallásának és irodalmának gyökerei, Keleten nyugsznak, első művelői pedig az alexandriai zsidók voltak, akik természetesen az ótestamentum történeteit dolgozták fel színekben és formákban. Őket pedig követték az ókeresztény, majd pedig később a bizánci művészek.

Bizánci miniatür. Jesajas felavatása

WALDNER LAURA: TEMPLOMBAN

*A dízhelyektől messze,
Ünnepkor, reggel, este,
Hívságoktól távol,
Padülőhely fából, —
Ott imádkozott anyám.*

*Szívében s ajkán zsoltár,
S bár nem látja az oltárt,
Lobog áhítat lángja,*

*És könnyes imája
Egek trónusához száll.*

*Szent lelke és imája
Immár az Égben s látja,
Hogy könnyes szemű lánya
Ül most fapadjában
S emlékét áldva áldja.*

PAP KÁROLY: LÉPCSŐK

Anyánk napról-napra másik gyermekét vitte a piacra. Ma rajtam volt a sor. Ennek külön örültem. Egyedül ugyanis ritkán mentem ki a házból, s ha mégis nekiindultam, a különféle félelmek csakhamar visszafordulásra kényszerítettek. Anyám azt hitte: odakinn egyedül ép oly vakmerő, gonosz, mindenre kész vagyok, mint otthon, s én büszkén meg akartam hagyni őt hitében. S akármennyire is féltem, minden héten legalább egyszer neki-merészkedtem az uccának.

Ilyenformán:

— Anya, — mondtam, — elmegyek egyedül.

— Csak maradj, maradj, itthon is csinálhatsz, amit akarsz.

— Az nem olyan jó, — mondtam.

— Dehogysem. Odalent van a két udvar, az csak elég nagy?

— Nem anya. Ott magos falak vannak, tudod? Aztán mindegyiken ablakok, aztán ha dobok egy nagyot, mingyárt betörnek, aztán mingyárt feljön a házmester, meg mindenki.

— Hát hová akarsz menni? Mindenütt vannak falak és ablakok!

— Nem igaz anya. A papréten meg az Erzsébet-téren, ott sincsenek.

— Akkor menj a testvéreiddel.

— Nem akarok! — mondtam. — Úgyis tudod. Majd keresek én olyan fiúkat, akik nekem kellenek!

— Jaj csak aztán vigyázz! Mert mindenféle gyerekek csatangolnak az uccán. Elcsalnak téged, aztán megvernek ám!

— Nem félek én semmitől! — kiabáltam peckesen, pedig magamban már nagyon haragudtam anyámra, amiért olyat mond, ami csak növeli a félelmemet.

— Jaj csak inkább ne állj velük szóba! És hamar gyere haza, apa jobb, ha nem tudja!

— Akkor hát megyek anya, — s kihívóan végigrobogtam a szobákon. Megmutattam magamat a testvéreimnek, aztán ki az ajtón, le a lépcsőn!

Valamikor a lépcsőtől is nagyon féltem. Ez a félelem sokkal tovább tartott, mint más gyermekeknél. Úgy láttam, mintha fukai futnának lefelé, rettentő sebességgel, s ha rálépnék: magukkal ragadják lábamat s engem magamat is. Elég széles volt a lépcső, mégis úgy éreztem, hogy igen szűk, aztán magukat a lépcsőfokokat sem találtam elég tágasaknak, s amitől leginkább összeráncoltam kicsiny homlokomat: nemcsak hogy futott, futott a lépcső lefelé, hanem egyszerre csak a félemelet körül elkanyarodott hirtelen, csigaszerűen a szemem elöl. Nem tudtam hová visz, merre, de erősen gyanítottam, hogy ott a kanyarodón túl, ott se lehet minden rendjén, ott is valami leselkedik rám.

Aztán a lépcsőház felül be volt fedve. S a falak keményen és ridegen, csupaszon, sárgán meredtek, s ők is futottak a lépcsővel egyszerre. S éppúgy befordultak, mint a lépcsőfokok. A falak miatt is aggódtam. Szerettem volna, ha puhák lennének, mint szobánkban a szőnyeg, a pamlag, s tollal volnának kitömve, mint az ágynemű. S beléjük lehetne markolni, s meg lehetne cibálni, mint nővérem haját, anyám szoknyáját. Ha ilyen puhán futott volna minden hanyatt-homlok lefelé, akkor én szívesen mingyárt lehentergőztem volna rajta, s közben bele-bele kapaszkodtam volna a puhaságába. Akkor is féltem volna, de gyönyörűségem is telt volna benne. Így azonban csak féltem. És mégis: akármily keményen, ridegen rohantak a lépcsők s a falak, engem még így is kísértettek.

A kísértésnek engedve, s a félelemtől tehetetlenül, szememet lehunyva, álltam meg a lépcső előtt. Álltam s vártam, hogy elkapja a lábamat. De ő nem kapta el. Kinyitottam a szemem. S még mindig ott álltam a lépcső előtt.

Akkor kinyújtottam feléje a lábamat.

— Kapd el te lépcső! — motyogtam ijedten, s kíváncsian.

Megint csak nem kapta el.

Egészen a szélére álltam. Ott is hiába húnytam szemem, ott se kapta el, csak kísértett, csak rohant, de semmit sem tett s én csak féltem. Úgy éreztem, azt akarja, hogy rálépjek, s csak aztán fog velem elfutni.

Nagynehezen félénken leléptem egyet. S megint behúnytam a szememet. De most se történt semmisem.

— Te csak futsz, — motyogtam, — te csak futsz. — Most már tudtam, hogy amelyiken állok, az nem fut, de a többiek még mindig futottak.

Így léptem, lassan, félve, fokról-fokra.

— Várj te lépcső, várj te lépcső, — mondtam mindig a következőnek. Úgy éreztem, hogy a többi mind túlságosan siet és siettet engemet.

Kezemmel a falba kapaszkodtam. Tapogattam.

— Uh! te kemény vagy és piszkos vagy!

Így vártam. Lihegve néztem lefelé, s motyogtam magamban:

— Fé-lek... fé-lek...

Homlokom ráncos volt, izzadtam. Ruhámat ilyenkor mindig szívesen ledobáltam volna magamról, de azért mosolyogtam is, amiért a lépcső annyira kísértett és biztatott.

Az izgalomtól az orrom is remegett s a félelemmel együtt a lépcsőház szaga belopakodott az orromba. Rideg, meszes, kemény, gyors szag volt ez, mint maguk a lépcsőfokok s a falak. Szagolgattam, s nem tudtam, honnét vannak s hová mennek. Éppúgy futottak ezek a szagok orrom körül, mint a szemem előtt a lépcsőfokok s a falak. A félelem izgatott: hogy egyre erősebb lélegzetet vegyek, egyre nagyokat szippantottam. A félelemtől maradt meg bennem a rideg, kemény falszag, lépcsőszag, amely azonfelül hideg is volt, sokkal hidegebb, mint a szobánk. S még hidegebb lett péntek este, mikor a házmester a szombat tiszteletére felmosta a lépcsőházat.

Ezeket a félelmeket persze éppúgy elhallgattam s szégyeltem, mint a többi. Testvéreim ugyanis ebben is különbek voltak nálam. Mintha nem látták volna, hogy a lépcső fut, anyám szoknyájába kapaszkodva, félelem nélkül mentek le a lépcsőn. Nem féltek, csak vigyáztak. Egyik se szólt semmit, egyiken se látszott semmi, csak anyám mondta: — lassan, lassan...

Gyanakvón kísértem őket szemmel. S csakhogy túltegyek testvéreimen, még anyám szoknyáját se akartam megfogni. Később megszoktam, hogy sem a lépcsők, sem a falak nem futnak, nem várnak, nem kapnak el. Mindezt, ami erősen lepott meg, éppoly hamar el is feledtem. A szag is, amely különös volt először és rideg: éppoly hamar természetes lett, s miután legyőztem félelmemet, többé nem is érdekelték. Észre se vettem. Csak egy maradt meg belőle félelmeim alján: a sietség izgalma. Ahogy csak ránéztem a lépcsőre, mingyárt le, le gyorsan, hanyatt-homlok! Ez volt a vágyam. Egyszerre kettő, három, négy, minél több lépcsőfokot szerettem volna ugrani!

Valahányszor tehát hazulról elmentem, mindig gyakoroltam magam ebben. Éppúgy, mint az ágyban, itt is vakmerő és ügyetlen voltam. Kezem-lábam az **utamba állt**

s a félelem, hogy nem sikerül az ugrás, előre megbénított, az ugrást elhibáztam, s így szereztem térdemen az első sebeket. Ijedten meredtem rá, amint elindult belőle a vér. Se nyalogatni, se tapogatni nem mertem. Mikor láttam hogy végigfolyt a lábomszárán, ijedten is, meg haragosan is néztem. Nem tetszett, hogy így magamagától folydogál. Lefolyt a cipőmbé, azt is levetettem.

— Mit folysz te? — mondtam neki. — Mit csináljak teveled? Tyű, tyű!

Gyanakodtam, hogy igen sokáig fog folyni, s énnekem talán jó volna anyámra emlékezni, aki azt mondotta: ha vér folyik belőletek, mingyárt fussatok hozzám vagy apához, vagy Lidihez. A vért kérdeztem: fussak, te? ne fussak, te? Mit folysz? Leültem a lépcsőre, úgy bámultam a vért. Ujjamat eléje tartottam, mint a víznél szoktam, mikor a homokba folytattuk várépítésnél. Hogy: ugord át, ugord át! De a vér sokkal lustább volt és sekélyebb, nem ugrotta át az ujjamat, aláfolyt s megtapadt rajtam. Idegenkedve s félelemmel néztem, mint valami vörös kis gilisztát. Észembe jutott anyám intelme, hogy aki a sebjét bántja és vért nyalogat, az mingyárt elalszik, fel se ébred többé, úgy lesz örök sötétségben.

Akármennyire kísértett is, ezt mégsem mertem megkockáztatni. Az örök sötétséget. Akármennyire kísértett is a vér. Hiszen egyetlen éccakán is annyit féltem! Igaz, anyámnak ezt a fenyegetését nem tudtam egészen elhinni. S Liditől is megkérdeztem egyízben. De ő a fejemre ütött nagy csontos kezével:

— Nem is tudod? te ostoba! minden kutya tudja!

Erre elszégyeltem magam s gőgösen ránevettem:

— Csak kérdeztem! Jobban tudom mint te! te csak szolgáló vagy! — De azontúl nem kérdeztem meg többé senkit a vér felől s az örök sötétségről. Gyanakvón nézgettem az ujjamon a vért, s őt magát kérdeztem:

— Megnyaljalak? Jó?

De ő nem válaszolt. Rászáradt kezemre s lábamra is, s én titkolva ijedtségemet, hazasiettem, hogy megszabaduljak tőle. Anyám előtt nevető arccal s kihívóan mutogattam. Bátyám félénken, nővérem szigorúan nézett sebemre. Ő ilyenkor mindig elhatározta, hogy azért sem fog csodálkozni. Aztán kérkedni kezdtem. Mutattam:

— Így folyt-e! De én nem bánom!

S mikor anyám be akarta kötni, eleintén tiltakoztam.

— Csak hagyd! Úgyis lesz mellette másik! Ilyen nagy e! Mind kifolyik és én mind felnyalom! — Nyelvemmel ijesztgettem őt. Anyám rácsapott:

— Dugod vissza? Csak mutasd a nyelvedet, csak mutasd! Ha örök sötétséget akarsz! Amiben mozogni se tudsz! S úgy kell feküdnöd, mint a Himmel lánynak! De egészen a sötétben és huu! hu! jönnek a madarak!

Anyám oly eszeveszettnek hitt, annyira nem ismerte félelmeimet, azt hitte, képes volnék össze-visszahasítani magamat, csak hogy kérkedhessek kifolyó véremmel. Igen, talán meg is tettem volna, ha félelmem nem lett volna még sokkal nagyobb, mint hiúságom, magamutogatása, kérkedése. Ezek a kérdések bírták rá anyámat, hogy ijesztgetni kezdett mindenféle mesékkal. Nővéremnek, bátyámnak sohasem mesélt ilyesmit, csak nekem.

— Huu! huu! — mondta, — jönnek a madarak!

A madarakon verebeket gondoltam.

— Verebek, anya? Azoktól nem félek. Rájuk köpök s ők elröpülnek.

Nevettem. Ezt nagyon gyakran próbáltam odalent az udvaron.

— Nem bizony, nem verebek. Hanem baglyok, meg hollók, ilyen nagyok! Ilyen a csőrük, ilyen a körmük, ilyen a szemük! — s mind mutogatta, eljátszotta.

— Huu! huu! Nem álmodtál még velük?

Nem. Nem álmodtam még velük. Ebben az időben még nem emlékeztem álmaimra. azonban úgy tettem, mintha mégis álmodtam volna.

— Sokkal nagyobbról álmodtam, mint te!

— No, akkor úgyis tudod. Aztán tüzes szemük is volt?

— Á, — mondtam, — nem tudsz te olyan tüzes szemet, mint amilyet én álmodtam! De attól se féltem!

— Ohó! — mondta anyám, — de azoknak vaskarmuk van s magukkal visznek! S az örök sötétségben örökké cipelnek magukkal egyik nagy helyről a másikhoz! Olyan gyorsan, sebesen, tüzesen, hogy szólni sem tudsz s csak kiabálnak egyre: véres, mindig véres a térded? mindig ugráltál, mindig ütötted magadat? mindig nézted a véredet? huu, huu, huu!

Nővérem most megszólalt:

— Anya! Én is már álmodtam madarakkal. Meg úgy, hogy én is repültem velük, olyat is. De én szép madarakkal álmodtam, akik nem bántottak!

Úgy éreztem, ezt csak azért mondja, hogy engem bántson. S hogy szép madarakkal, s hogy ő is repült? Ez különösen kihívó volt.

— Nem is igaz! — mondtam. — Még ugrani se mer három lépcsőt és ő repült, anya! És szép madarakkal, mikor ő olyan rút, rút, rút! — Csúfoltam s nevettem, de azért nagyon bántott a dolog. Titokban ugyanis elhittem neki, amit mondott, hiszen annyi mindenben különböztünk, hát biztosan ebben is jobb őneki. Ő nem fél, és az álmában röpül szép madarakkal, én félek, meg nem is repülök. Legfeljebb, ha felnyalnám a vért és örök sötétség volna.

Anyám csitított:

— Álmában mindenki repülhet, — mondta, — kisfiú, kislány.

Most Lidi jött be. Megnézte a lábamat, aztán odaszólt anyámnak:

— Eh, hagyja már őt! Hadd legyen csak olyan, mint a Himmel lány! Azt nézd meg, de istennyila, — fordult felém, — az kell neked! Nem mese!

— És neked, te szolgáló? Neked meg a baka kell! baka, baka, baka!

A házban a cselédektől hallottam ezt a szót, amint Lidit kacagták: no mi van a bakáddal? Elhagyott a bakád? Láttam, hogy ilyenkor ő nagyon dühös volt. Most is mingyárt elpirult hajátövéig. Nagy csontos arca megkeményedett, s megfenyegetett:

— Eh! Ha én nevelhetnék! Eh, ha én taníthatnálak anyád helyett! De megsíratnád, de megtanulnád! — Aztán anyám felé fordult:

— Ez a maguk legnagyobb baja, hogy így szeretik ezt a kis ördögöt! Meg kellene köpni a markát, aztán ne! ne! ne! ne az ugrálásért az ágyban, a lépcsőn, a kődobálásért, a csipkedésért, a veszekedésért, a vérnyalogatásért, a csúnya szájáért! De majd jönnek maguk, hogy ütni kellett volna!! — Mutatta göcsörtös nagy kezével, s felém hajolt fenyegetően. Kemény kék szeme ridegen csillogott rám. Ijedten és gőgösen néztem. Ő meg folytatta:

— De csak maguknál zsidóknál van ez így, hogy úgy nyalogatják a leggonoszabb porontyukat is! Minálunk az ilyet nem látni!

Anyám most szembefordult vele:

— Lidi! Az ilyen beszédet nem szeretem!

— Jaj Istenem, de kényes! Nem ettem én még zsidót! Nem kívánom én egyiknek életét sem! Krisztus urunk is belőlük való volt! No mit akar még különbet? De még ő is korbácsot fogott volna az ilyenre! Pedig csak eléggé szerette a zsidókat! Persze a javát! De az ilyet még ő is elverte volna! Mert ebből rosszabb lesz, mint a Judás!

Anyám, ahogy Krisztust, meg Judást hallott, meg zsidókat, egész piros lett mingyárt, úgy bosszankodott. Ott hagyta a lábamat s felállt izgatottan:

— Lidi, mondtam, az ilyen beszédet nem engedem! — S Lidi ismételte:

— Jaj, jaj de kényesek! De azok, igazán!

— Mindegy, — felelte anyám, — nem engedem, hogy itten Krisztust, Judást meg a zsidókat, meg minket, meg a gyerekeket össze-vissza keverje! Ez az én házamba nem való. — S felcsattant: — Megértette?

Lidi hosszú, csontos arca lágyabb lett, úgy csodálkozott:

— No mondom, hogy milyen kényes! Úgy tud bosszankodni, hogy igazán csoda! Amilyen jó asszony, meg szép, meg okos! Már hogy lehet így haragudni rám? Mert példázatok egy kicsit? Krisztus urunkkal meg Judással? Hát nem mindegy az, hogy mivel példázatok? Csak arról példázatok, amit úgyis tud maga is! Hogy milyen rossz ez a legkisebb itten! — S megcsóválta kemény, hosszú fejét. Kék szeme még folyvást csodálkozott. Anyám bele-nézett szorgos, egyszerű arcába. Láta, hogy úgy csodálkozik. Nem érti, ahogy ő gondolja, hát lassan lecsillapodott s így tanítgatta:

— Ha nálunk akar maradni Lidi, akkor az ilyen beszédre le kell szoknia! Megmondtam magának, mikor idejött, hogy itt zsidópap házában lesz. Mindenki máskép imádja az Istent, maga vasárnap, mi szombaton, maga a dominikánusoknál, mi itten, maga úgy hívja, mi így. Minden szépen rendjén van, csak nem kell összekeverni a kettőt! Ha valami kényes, azt az ember elkerüli, ha jóba akar lenni egymással. Már pedig én magának sosem ártottam, nem rossz a helye, azt hiszem.

— Ebbe teljes igazsága van. Egész mennyország volna itt, csak ez a legkisebb ne vóna! Hogy én ötöt Ju..., ej no! — nevetett. — Megbocsásson már, de az igaz, hogy ő engem annyit kínozt, elég volna akárkinek is!

— Gyermek csak, — mondta anyám, — nem kell úgy szívére venni.

— Jó, jó, — felelte, — de jönnek még maguk: ütni kellett volna! Aztán már késő lesz...

Kiment. Keménytekintetű, heves beszédjére, fenyegető csontos arcától bensőmben összeroskadva, kínosan, gőgösen, pirosan mosolyogtam. Nem értettem beszédjéből sem-

Németországi gyerekek a palesztinai teljoszefti telepükön
Deutsche Jugend in Teljoszef

mit. Csak anyám bosszankodását, s ezt a két szót: Krisztus Judás. Meg szombat, vasárnap. Mikor kiment a konyhába, csönd volt egy ideig, s anyám borúsán húzta fel harisnyáját. Nővérem haragosan, bátyám csendesesen szemlélődött.

— Anya! — mondtam, — küldd el őt, akkor én nem ugrálok többet a lépcsőn.

— Dehogyan küldök el egy ilyen jó lányt! Sohse kapok többé ilyet!

— Miért olyan jó, mikor téged így megharagított?

— Az semmi, — mondta anyám, — csak tudatlanságból tette. Te pedig, ha még sokat ugrálsz, olyan leszel, mint a Himmell lány!

— Mutasd meg nekem a Himmell lányt! Előbb látni akarom őt!

— Csak lesd meg, ha majd leviszik az udvarra a tolószékben! Csak nézd meg!

Most eszembe jutottak Krisztus és Judás.

— Igaz anya? Ő azt mondta, hogy én Judás vagyok.

Az egy rossz ember volt?

— Igen, úgy mondják.

— És a Krisztus, az egy jó ember volt?

— Igen, úgy mondják.

A harisnya már rajtam volt. Kiugrottam anyám keze alól, s rohantam vissza a lépcsőre.

FELEKI SÁNDOR: KINDLI

Jó istenem, be régen is volt!

Otthon ebédnél ültem én

S porcellántálból rám mosolygott

A pompás kindli-sütemény.

Anyám műve. Diós meg mákos

És porcukorral befutott.

Ily finom kindlit a faluban

Más senki sütni nem tudott.

Azóta mennyi, mennyi év mult!

Purimkor kindlit még eszem,

De azt a zamatos ízét már,

Hiába, én nem érzem.

Keserű lesz a mák s dió is,

A süteményt, hogy tördelem

És lelkem a mi házikónkba

Sóhajtván ott jár szüntelen.

Ott jár és azt keresi mindig,

Ki sütötte azt egykoron,

De hiába kutat ma fájón

Végig a kis utcáson.

Az a kéz nem ad süteményt már,

Nincs diósa, se mákosa.

Hány éve már a temetőben

Van az ő síri vánkosa.

De már nem látom házikónkat,

Mert a szememből könny pereg.

És sírva eszem meg a kindlit,

Én javíthatlan, vén gyerek.

SALEL BEN-HAIM (HAMADAN): PERZSIAI LEVÉL

Két fényképet küldök a *Mult és Jövő* olvasói részére, Eszter és Mordecháj sírját ábrázolják Hamadanban, amelyet hajdan Susan Habirának hívtak. Így szerepel Eszter megiléjában, mint Ahasvérus király székhelye. Akkor hatalmas város volt, 127 ország központja. Ma is tekintélyes, 600.000 lakosú város. Ebből 6000 zsidó. Mielőtt az Alliance Israelite Universelle felállította itt zsidó iskoláját, a zsidók alacsony színvonalon éltek és sok szenvedésen mentek keresztül. Nem volt szabad mozgási joguk, nem ünnepelheték szabadon ünnepeiket, a muzulmánok vallási fejei, az Akhoundok igen gyakran nagy összegeket préseltek ki a zsidókból és gyakran az izlámra való áttérésre is kényszerítették őket. Csak így adtak engedélyt letelepedésre, vagy kereskedelem üzésére. Bizonyos napokon el volt tiltva minden zene és hogyha egy zsidó házból szombati ének hallatszott ki, megrohanták a házat és elpusztították lakóival együtt. Egyszer, meséli a legenda, egy Akhound, aki Eszter és Mordecháj sírja mellett lakott, elrendelte, hogy le kell rombolni ennek a síremléknek mauzoleumát. De amikor a munkások behatoltak romboló eszközeikkel, valamennyinek megmerevedett a keze és nem tudták a csákányokat sem letenni, sem megmozdítani. Így meredtek a levegőben, míg végre az Akhound elhívatta a rabbit, hogy megszabadítsa a munkásokat kínos helyzetükből. A sír körül szabad terület volt, amelyet a muzulmánok használtak. A mult évben a perzsiai zsidók megszerezték a sír körüli területet, amely célra gyűjtést indítottak egész Iránban. A kormány ugyanis figyelmeztette a zsidókat, hogyha nem restaurálják a sírt méltó módon, le fogja foglalni és kisajátítja. A város előkelő zsidói mozgalmat indítottak, amiben a többi vallások is segítettek őket és végül összegyűjtötték azt az összeget, amely Hamadán perzsa városának ezt a történeti műemlékét méltó keretbe illeszti. Teljesen átalakították a síremléket, amelyről kétségtelenül hiszik, hogy Eszter és Mordecháj hamvait rejti. A síremlék körül kertet ültettek gyümölcsfákból és virágokból és a mauzoleum csúcsát Dávid pajzsa díszíti.

A síremlékhez egy kis termen át lépünk be keskeny kis kapun, majd ebből egy nagyobb terembe. Itt van egy más mellett a két nagy szarkofág nemes fából faragva. Az egyik 600 évvel Kr. előtt készült, a másik alig 100 éves és amint a fotográfián is látszik, tele van vésve héber mondatokkal, imaversekkkel és igen szép ornamentikával. Amint

Mordehaj és Eszter sírja Hamadanban (Perzsia)

mondják, egy tüzeset pusztította el az egyik szarkofágot és ezért azt újonnan kellett megépíteni. A falak köröskörül tele vannak aggatva arannyal hímzett bársony függönyökkel. Az egyik szarkofág csúcsán, mint mondják, egy nagy gyémánt tündökölt, de Hamadánban járó európaiak megvesztegették a sír őrét és kiszolgáltatta nekik a nagyértékű drágakövet. A zsidók nem tehettek egyebet, mint hogy feljelentették az őrt, akit a kormány börtönbe vetett. A terem alatt barlang van és tulajdonképpen ebben vannak a koporsók, míg a felső szarkofágok csak díszül szolgálnak.

Hamadanban van még egy próféta-síremlék, a muzulmánok kezében. Emanzade Jahiának nevezik, úgy vélik, hogy ez azonos Nehemiással. Néhány kilométernyire a várostól van Habakuk próféta sírja. Mindezek régi bibliai városok hangulatát adják Hamadánnak. A perzsa zsidók tradíciója szerint ők még az első templom elpusztulásakor, Nebukadnecar idejében kerültek Iránba.

KISS ARNOLD: PURIM

*Bűnbak a világon, Izraelnek hívják,
Örök idők óta üzik, verik, szidják.
Nevét véres tollal kárhozatra írják,
Könnyek: szenvedését soha el nem sírják.*

*Miért él e földön? Az legyen a sorsa:
Hámánok kezében legyen örök kocka?
Vérét szakadatlan, céltalanul ontsa?
Büntetlen tapossa bárki is a porba?*

*Nem fáj tán, ha bántják? Nem piros a vére?
Mindig csak a bunkó, ólmos bot a bére?
Néki tán az ember nem is a testvére?
Csak a zord bakója, röhögő pribékje?*

*Örömnapja: Purim. Hogy a hóhér bárdja
Csodamódra mégse sujthatott le rája.
Hogy az éjjelének mégis tűnt az árnya,
Rövid ünnepének hosszú bőjt az ára.*

*Meddig rohannak még ezren az egyre?
Csak azért, mert híven esküszik az „Egyre”?
Ezer Hámán meddig tör a hű Eszterre?
Mért kell védekeznünk ártatlanul egyre?*

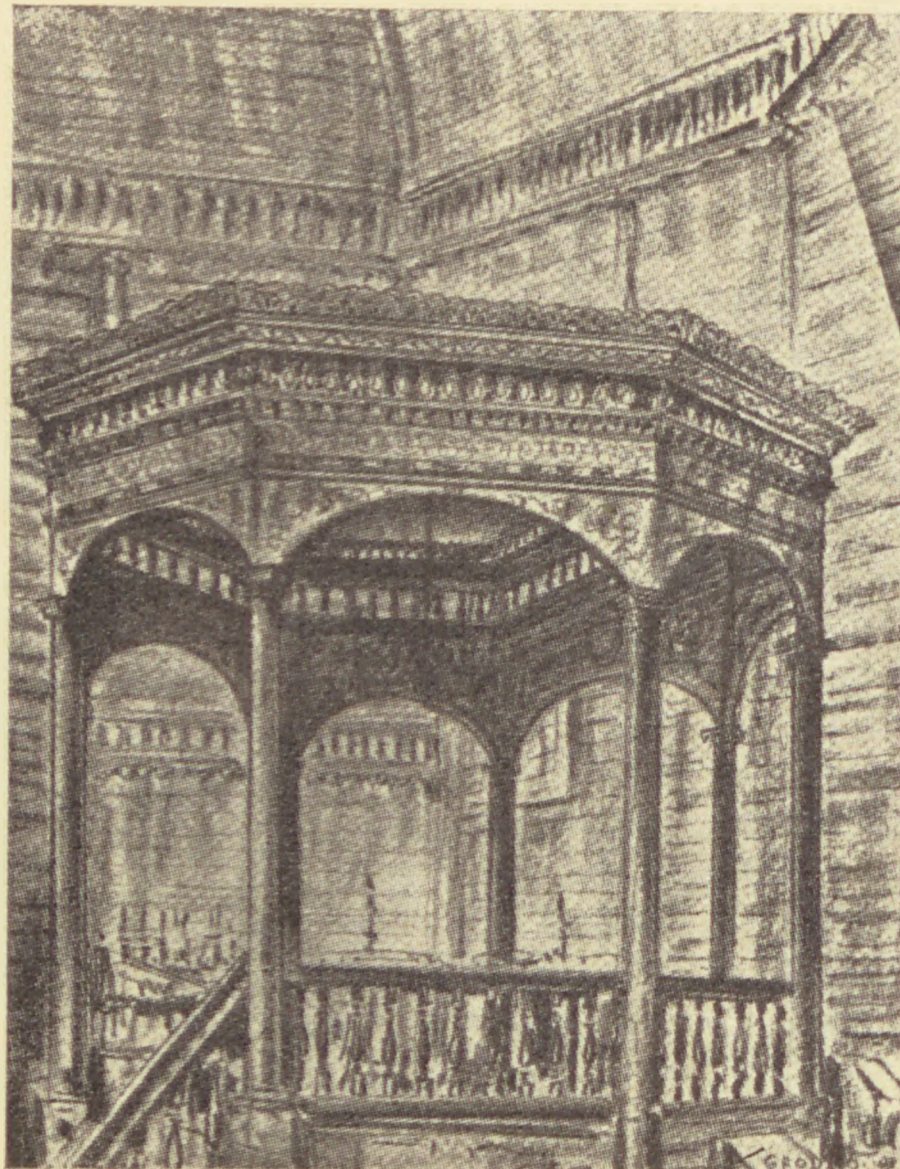
*Hajnalt lesni folyton... és beléőszülni...
Sarutlanul, sírva, puszta földön ülni,
Hangtalanul, némán, kárhozottan tűrni.
Sokáig gyászolni... percekre örülni?...*

*Örök Purim, mikor, mikor jössz el végre?
Mikor olcsó többé nem lesz ember vére?
Amikor majd Hámán farkas szenvedélye
Nem emel már bunkót a bárány fejére?*

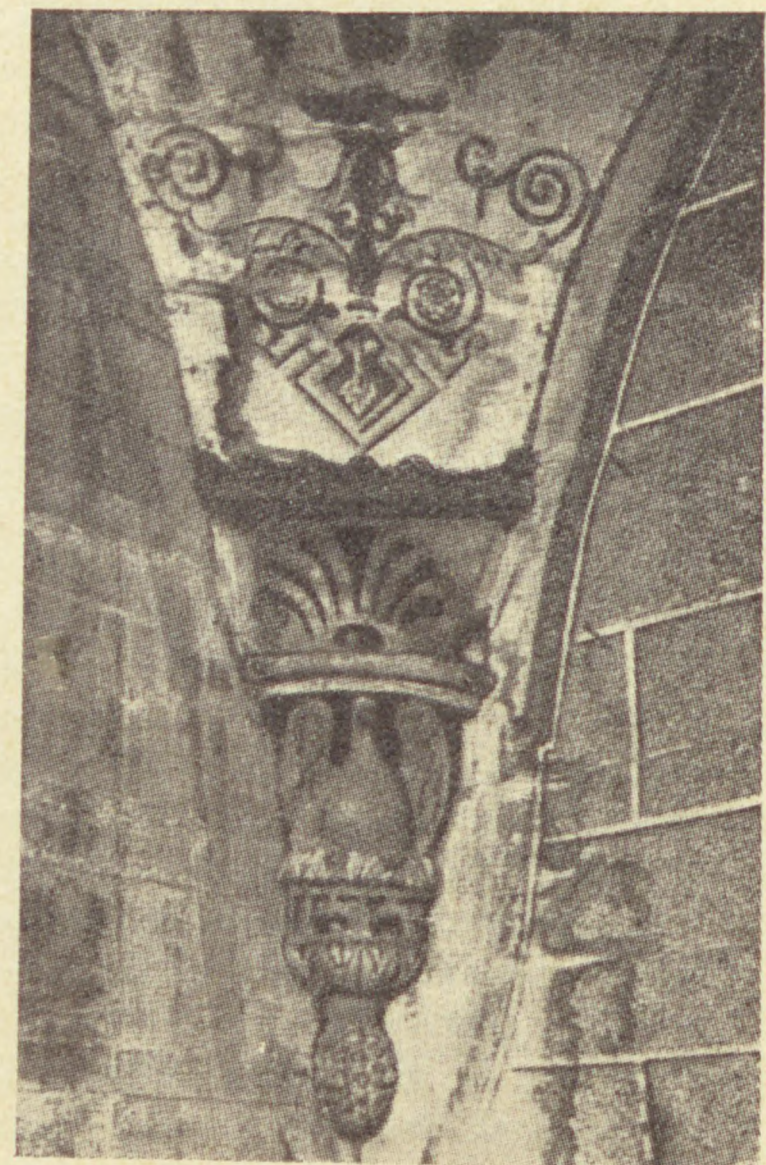
*Amikor elülnek gonosz, galád harcok,
Amikor a porba hullanak álarcok,
Mikor véres könnyel nem fizetünk sarcot,
Fáradt evezőnkkel elérjük a partot?...*

Druja. Frigyszekrény fajaragásaiból

Chmielnick. Almemor (Bima)

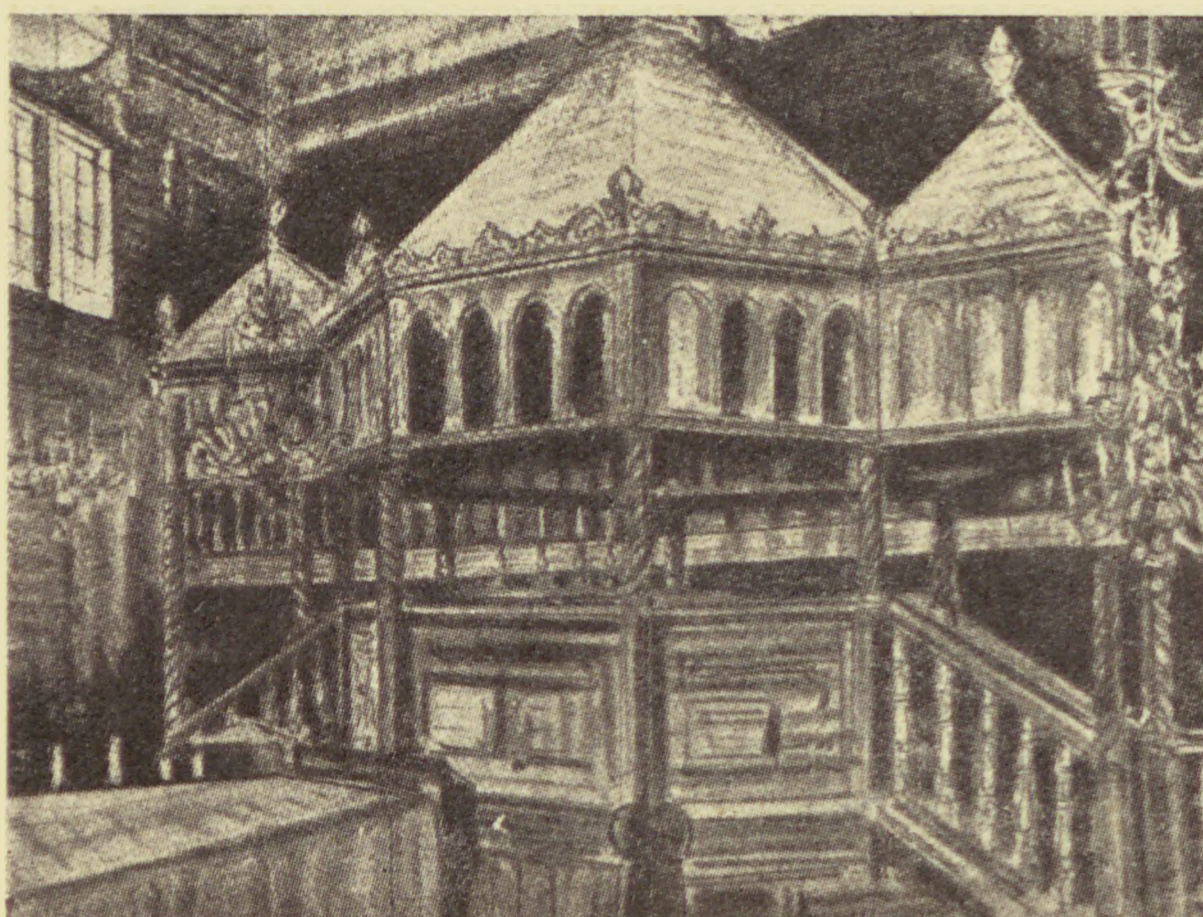
Grojec. Falfestmény

Loukomski herceg rajzai a lengyelországi régi zsinagógákról

DR MUNKÁCSI ERNŐ: GEORGES LOUKOMSKI

Az elmúlt év utolsó napjaiban egy érdekes előadás színtere volt a Goldmark-terem. Wertheimer Adolf elnöki megnyitója és dr. Naményi Ernő bevezető előadása után *Georges Loukomski* tartott előadást a zsinagógai építészet művészetéről. A közönség — amelynek soraiban a magyar építészgárda számos előkelősége is jelen volt — eleinte bizonyos tartózkodó kíváncsisággal hallgatta ennek az orosznevű, francia építész, festő és művészettörténész csetlő-botló német előadását. De alig telt el néhány perc, az ezer kilométerek távolsága engedett s a rengeteg zsidótárgyú előadáshoz hozzászokott fülek az ujság ingerével s a vonzó tárgy iránti érdeklődéssel figyeltek fel azokra az új hangokra, soha nem hallott témákra, amelyeket az előadó lelkes — néha a művészet iránti rajongással líraivá

vált szavaiból — kicsendült. S a meleg érdeklődés a csodálat és a lelkes elragadtatás érzésévé fokozódott, amikor *Loukomski* professzor a vásznon levetítette több mint 100 aquarell festményének képeit, amelyekben csodálatosan nagyszerű zsinagógai alkotásokat látunk meg. Keletoroszországtól Portugáliáig ott volt jóformán minden zsidó templom. Román, gót, barokk, neoklasszikus stílusok váltakoztak, de mindezeknél nagyobb és mélyebb hatást váltottak ki a meghatározott stílusformák közé nem szorítható *lengyel-orosz kő- és faszinagógák*. A *chodorowi*, *lubomlai*, *brodii* és a többi zsinagógáknak erőteljes, gyakran fantasztikusan félelmetes facadljai, — a bimának (al-memornak) a boltozatot tartó hatalmas oszlopai —, a naivságukban megrendítő festmények, amelyeken fantasztikus

Zabludow. Faszinagóga almemorja

Zamosce. Kovácsolt vas almemor (16. század)

állati és madáralakokban rajzolódott le ennek a meggyőztört zsidóságnak vágya és reménye, amely több templomban az elképzelt „Jerusolajim“ álombeli képéhez érkezett el. S végül el nem feledhető tanulságként vittük magunkkal Loukomski festményeinek művészettörténeti nagy eredményét. *A zsidók nemcsak utánozták minden kor stílusát, hanem önálló építészeti formákat is alkottak az orosz és lengyel zsinagógákban. S e stílus kialakulásához kétségtelenül hatottak az ősi lengyel pogány templomok, amelyek a zsidóknak tömeges odavándorlásakor a XV. században még fennállottak. A fazsinagógák pagodaszerű kínai-mongol, tehát keletázsiai formáit pedig a kazárok közvetítették, amelyeknek egyik törzse, mint ismeretes — a zsidó vallást vette fel.*

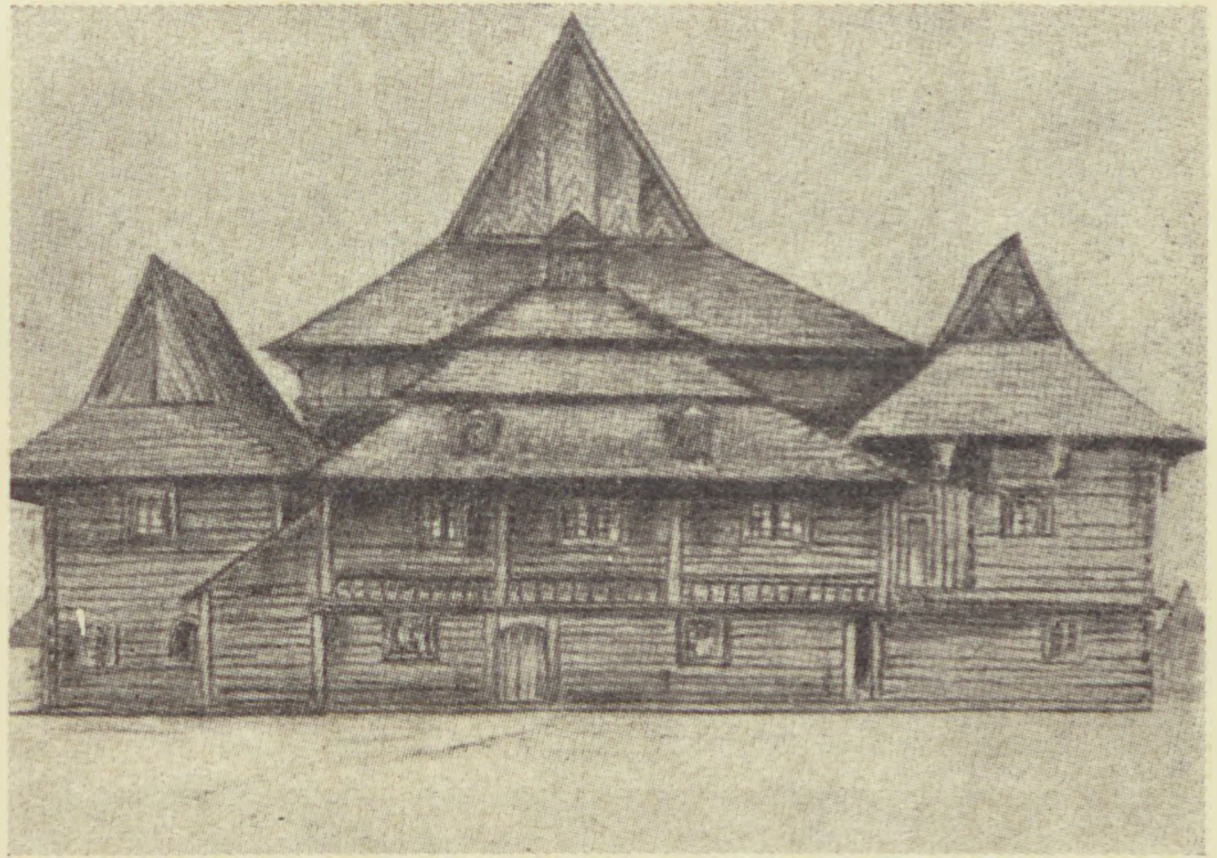
Érdeklődésre tarthat tehát számot, hogy ki ez a Loukomski, *aki nem zsidó, hanem orosz főnemesi hercegi család leszármazottja.* Hosszú, de művészi eredményekben gazdag út volt, amit a *carskoie-seloi* császári múzeum igazgatói szobájától — a Goldmark-terem felolvasó asztaláig megtett.

A szentpétervári művészeti akadémián és a párizsi Ecole des Beaux Arts-on tanult. Párizsi tanulmányai alatt kezdett érdeklődni a régi paloták, kastélyok, „hotel“-ok iránt.

És ebből az időből származik egy nagysikerű aquarell gyűjteménye, a „Vieux Paris“, amelyben a régi Párizs minden háját, romantikáját, a *L'île Saint Louis*, a *Quartier Latin*, a *Temple* épületeit, a csodálatosan szép régi családi házakat (hoteleket) festette meg. Annyi érzést és színt vitt ezekbe, hogy még a túlzott nacionalista érzésükről híres franciák is elismerték, hogy azoknak Párizs történeti múzeumában: a *Carnavalet*-ben van helyük. Azután a *Carskoie-seloi* császári múzeum őre lett; közben a kievi és más orosz gyűjteményeket rendezte és megfestette Déloroszország bizánci hagyományokon épült katedrálisait. Az összeomlás után Franciaországban telepedett meg. Párizsban, Londonban, Mentonban egymásután rendezte olasz-, francia- és orosz tárgyú kiállításait, amelyeket olyan tekintélyek nyilvánítottak a katalógusok előszavaiban írt cikkekben elsőrendűeknek, mint *André Maurel*, a *Musees des Beaux Arts* igazgatója, *Camille Maucloir*, *Francois Bouchet* (a *Carnavalet* igazgatója) és sokan mások. De ekkor már Loukomskit egy más tárgy kötötte le, amelyhez való vonzódása alkotó lelke mélyén ifjúsága óta szunnyadt s mindig érdekelte: *a zsinagógai építőművészet.*

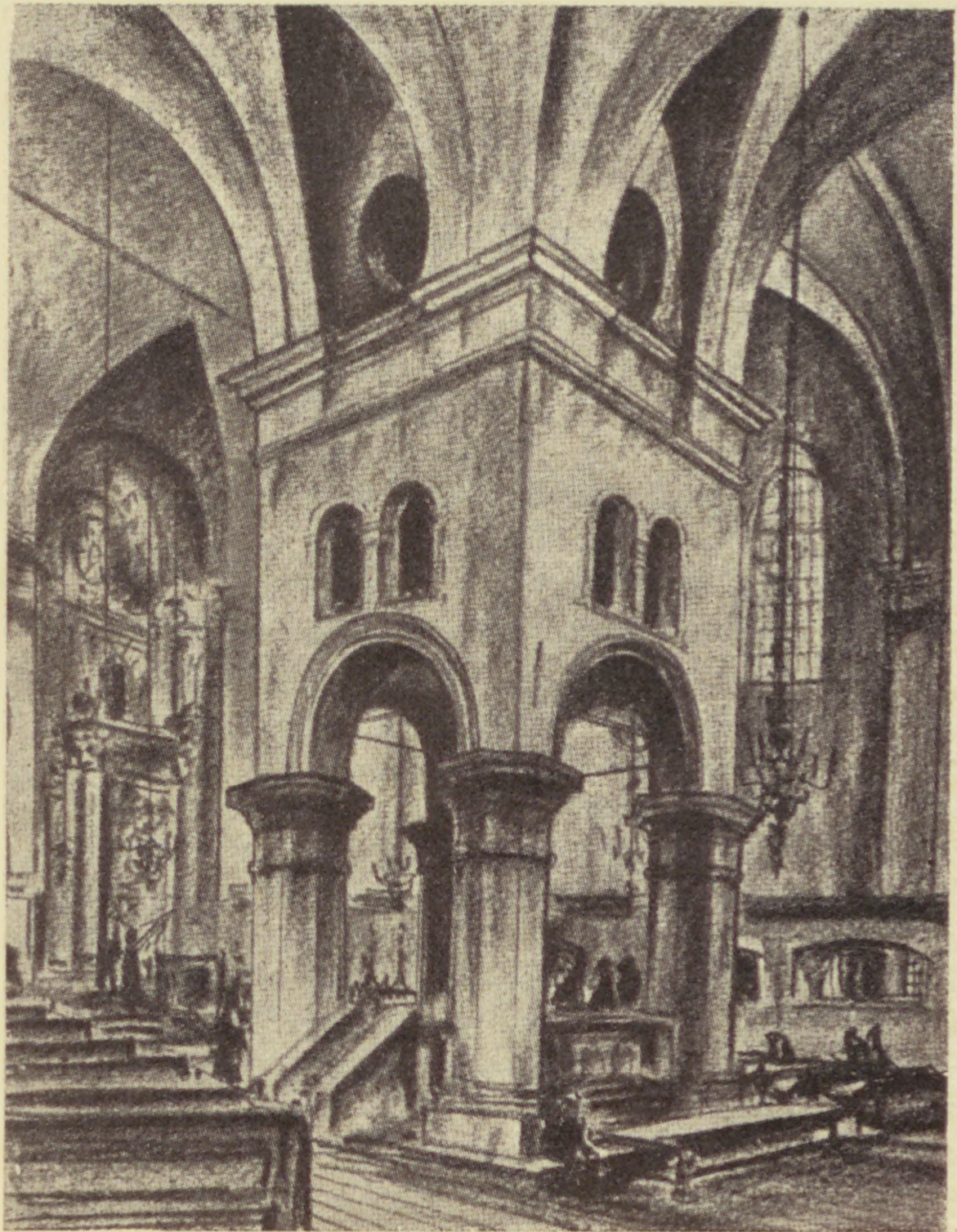
Új, csaknem teljesen felszántatlan terület volt ez. Maga beszélte el, hogy már gyerekkorában csodálattal bámulta az ukrainai zsinagógákat, amelyeknek különös stílusa nem hasonlított sem az orthodox, sem a katolikus templomokhoz.

S ez az ifjúsági élmény vezette a zsinagógák tanulmányozásához, amely studiumnak ezidő szerint kétségtelenül *ma ő a legkiválóbb ismerője.* Egész Európát, Nyugat-ázsia és Afrikát beutazta, minden zsinagógát lerajzolt, megfestett — a katolikus templomokká átalakított portugál oratorioktól a lengyen-orosz fazsinagógákig. *144 zsinagógát keresett fel!* Festményei között ott láthatjuk a gyönyörű velencei reneszansz és barokk zsinagógákat, éppen úgy, mint a rajnamelléki román és a spanyol-portugál mórstílusú zsidó templomokat. *De mindez csak „utánzás“* — mondja a Mester. Az igazi, eredeti, méltóságteljesen megrendítő képzőművészeti alkotások — az orosz-lengyel zsidó templomok. Ezeken a vidékeken, ahol szoros egységben élnek a zsidó tömegek, fejlődött ki az eredeti architektúra, amelyhez hasonló nem látható sem a Kremlben, sem Kairóban, sem Samarkandában. Lenyűgöző hatásuk egyszerűségükben, archaisztikus felfogásukban van.

Zabludow. Fazsinagóga (17. század)

Egyik római utam alkalmával mutatták be néhány évvel ezelőtt az olasz zsidóság vezetői. Céljaink találkoztak. Azóta több nagysikerű kiállítást rendezett zsinagógai aquarelljeiből. A *Leicester Galleri*, *The Royal Institute of British Architects*, az *University College* ezeknek a kiállítási sorozatoknak állomásai, ahol képeit olyan műgyűjtők vették meg, mint *Baroness de Goldsmid da Palmeira*, *Leopold de Rothschild*, *Israel Sieff* és mások. London egyik legnagyobb kiadójánál mostanában fog megjelenni hatalmas albumszerű munkája, amely 100 zsinagógai aquarellje után készült metszetet tartalmaz. *A zsidó művészettörténet ennél nagyobb szabású könyvet eddig nem ismer.*

Navogrodek. Almemor, Bima (16. század)
Holz- und Steinsynagogen aus Polen
Zeichnungen Fürst Georges Loukomskis

NYIRI TIBOR: RIPIORT EGY PESTI KÁVÉHÁZBÓL

Ezt a riportot csak teljes őszinteséggel lehet megírni. Amit elmondok benne, hallatlanul nagy élményem. Ha misztikus akarnék lenni, azt mondanám, hogy az őseim indultak kísértetjárásra a szívemben azon az estén, mikor ez történt.

Bent ültem a kávéházban. 1931, koraőszi este. Ugynevezett „smúz parti“ volt együtt. Hamisítatlan pesti embe-
rek. Egyszer csak, vagy öt asztallal odébb, megláttam egy
fiatalembert, aki különös tekintettel nézett rám. Kuszált,
hoglyas barna haj lógott a homlokába. Szemei szinte ned-
ves lázban égtek. Nyakkendője rendetlen csokorba volt
kötve. Európai ruha volt rajta, mégis valami biblikus lég-
kört árasztott maga körül. Nagyon tehetséges fiatal művé-
szek izzasztják ily romantikussá a levegőt és a tárgyakat
maguk körül. Rövid percek múlva felálltam az asztalomtól
és a különös ember felé sétáltam. Természetesen úgy visel-
kedtem, mintha minden célzat nélkül vinne el mellette az
utam. Mikor egészen közelébe értem, rám nézett és ezt
mondta:

— Már önért akartam küldeni a pincért.

— Ismer talán valahonnan? — kérdeztem meglepődve.

— Azért jöttem be a kávéházba, hogy megismerkedjek
önnel, — felelte és helyet mutatott.

Leültem.

— Parancsoljon!

Hallgatott és nézett. Ezzel néhány pillanat alatt za-
varba is hozott.

— Művész maga? — szólaltam meg.

— Nem. De engedje, hogy megmondjam a nevemet.
Simeon Jedidélnak hívnak. Magyarul ez azt jelenti: „Simeon,
az Isten barátja“. Jeruzsálemi vagyok.

— És hol tanult meg ilyen jól magyarul?

— Itt, Pesten, — világosított fel Jedidél.

— Hát mióta tartózkodik itt?

— Egy éve, de tíz évvel ezelőtt pesti lakos voltam.
Itt születtem Magyarországon.

Furcsa, — gondoltam — valahogy nem pesti anyagból
gyúrt emberként hat rám ez a férfi. Ennek mélypiros hite
lehet, amit mi már nem is hiszünk valóságnak. Szinte fana-
tizmus tüze. És tisztának érződik, mint az izzó testek ál-
talában.

— Miért jött ide vissza? — faggattam tovább.

— Tíz nap múlva utazom vissza Jeruzsálembe.

Ahogy azt mondta, hogy vissza és Jeruzsálembe, pesti
létemre érzelmileg is át tudtam élni, nemcsak a magasabb-
rendű állat helyhezköötöttségét, de az ember lírává nemese-
delt környezet-szeretetét is. Itt, Pesten és általában Európá-
ban majd mindenki gyökértelen. A zsidóság nagyrésze kar-
rier-ambícióval erősíti élniakarásának satnyuló gyökereit.
Ez az ember itt más volt. Ebben az emberben életteli-
esen élt az, amit a mi materialista történelmi szemléletünk rá-
cióvá tisztított, — és ezzel kipusztította lírai gyökereit is
— az önzetlennek érzett hazaszeretetet. A pesti ember leg-
feljebb az otthonába, nem is oda, csak az ágyába vágyik
így, ha fáradt, ahogy ez a Simeon Jedidél Jeruzsálemet áhi-
totta a körúti kávéház asztalánál.

— Nos és mi a foglalkozása? — kérdeztem. Simeon a
kezére nézett. Kérges, hegedő repedésekkel ékes, hosszú iz-
mos ujjai voltak.

— Hogy mi vagyok? — ismételte meg. — Itt paraszt-
nak hívnak. Földműves vagyok.

Eszembe jutott a pubertás korával egybeeső asszimi-
lálódási vágyam kora: a magyar paraszt, aki irigyelten ott-
honosabban beszél a földje mesgyéjéről, mint a pesti ember
az édesanyja ölelő karjáról. Titokban sokszor vágytam, bár
parasztnek születtem volna és hogy most egy zsidó pa-
raszttal kerültem össze, elszorult a torkom, úgy éreztem,
hogy kár volt be nem teljesíteni ezt a vágyam. Hiszen, lám,
lehetett volna...

— Akarja látni a házamat? — kérdezte Jedidél és egy
fényképet húzott elő.

Megnéztem. Merev vonalú, termésköszzerű anyagból
épített, téglalakú ház egy domb tetején. Mellette egy
vénna bokor és egy kislombú, nyulánk fa.

— Ilyen volt, mielőtt az arabok lerombolták, — ma-
gyarázta a körúti kávéház különös vendége. — Egyedül
építettem. Ezzel — és felemelte két megindítóan munkás
kezét. — Megvédeni már nem tudtam vele, — mondta, de
nem csüggedés, hanem dac, fenyegetés színezte a hangját.

Ház. Egyedül építette. Megvédi a házát. Ez mind,
mind eddig még álomban is elmosódó dolgok. Lelkem leg-
mélyére süppedtem. Úgy fogtak körül érzéseim, mint a föl-
det a levegő-burok. Minden távoli, víziószerűen valószínű-
lennék látszott ott a kávéházban. Simeon háza, Simeon le-
rombolt háza volt az élő valóság. Érzéseimnek nem volt
ízük, alakjuk, színük, csak hőfokuk. Olyan kábulatban
ültem saját érzéseim forráságában, mint a fürdő szárazgőz-
kamrájában.

— Az előbb azt kérdezte, miért jöttem Pestre. Meg-
mondom, — szólt Simeon Jedidél. — A fiam miatt. Elázárnak
hívják. Ötéves. Az újpesti Duna-strandon bérelek egy csó-
nakházat. Elázár napokig lakott ott egyedül. Érte jöttem
Pestre.

— Hát ő itt volt?

— Nem. El kellett válnom az anyjától. Miatta, Elázár
anyja, szerintem nem ideális zsidóasszony, amilyennek az én
fiam anyjának lennie kell, hogy igazi zsidót nevelhessen a
fiamból. Elszöktettem Palesztinából a fiamat, hogy kicsikar-
jam anyjától azt az írást, amelyben a javamra lemond a
fiamról. Ezért vagyok itt. De már mehetünk vissza. Megvan
a nyilatkozat.

Hajnalig beszélgettünk. Én a pesti és ő, akin nem lát-
szott, hogy valaha is volt Pesten. Hogy milyen nyelven be-
széltünk, milyen szavakkal, észre sem vettük. Csak az volt,
amit mondani akartunk egymásnak. Az egyik hallgatásával
mondta el azt, amit már kívánni is alig tudott és a másik-
nak a saját megvalósult életét jelentette:

„Az én házam... Megvédem... A fiam... Zsidóasz-
szony... Az én fiam...“

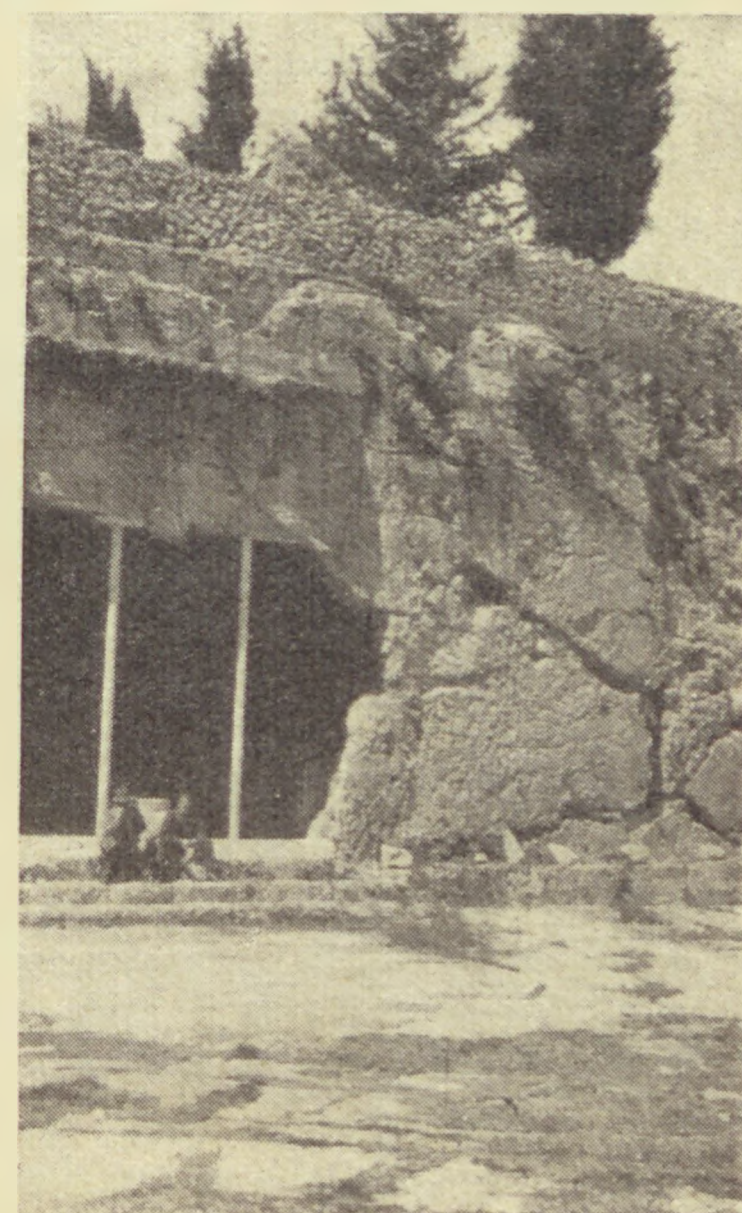
...Hajnalban váltunk el...

Hogy mit éreztem, amikor újra a teljessé lett belsőbb
önmagamtól is megtisztult az öntudatom?

Hallottak már felnőtt embert álmában úgy sírni, azon
a hangon, azzal a panaszcsozággal, amellyel gyermekkorában
sírt? Őszülő hajusz van az ajka fölött és egy megvert, vá-
gyódó, erőtlén gyermek zokogása bukdácsol a szájából?

Hallották már ezt?

Mert én úgy éreztem magam azon a hajnalon, mintha
ébren hallottam volna, amint álmomban Nietzsche, Kant,
Marx, Einstein, Toller nevét ismerő ajkamon kivonaglik
négyéveskori kérő zokogásom...

*A királysírok Jeruzsálemben. Középen alsó bejárat
Balra felső bejárat. Jobbra régi cisterna
Königgräber in Jerusalem. Unterer und oberer
Eingang, rechts Zisterne
Halász Adolf (Gheorgheni) felvételei*

PROF. DR JOSEF KLAUSER (JERUZSÁLEM): ACHAD HAAM SZELLEMI CENTRUMA

I.

Emlékszem: 1904-ben David Frischmann közzétett egy cikket a „Volkszeitung“ c. hetilapban Achad Haamról, amelyben túlságosan átszellemültséggel vádolja és azt írja róla, hogy az „egekben jár“. (Er himmelt sich.) Véletlenül éppen akkor Achad Haam Varsóban volt. Egy beszélgetésünkben vele ráterelődött a szó Frischmann cikkére — és még sohasem láttam Achad Haamot annyira magából kikelve, mint akkor: „*Én járok az egekben? — kiáltott mérgesen — hiszen én vagyok az, aki mindig újra meg újra írok a hiábavaló képzelődések, a túlzások és a magasban való lebegések ellen, — én járok az egekben? Hogyan? Éppen ellenkezőleg, mindig én figyelmeztettem az olvasókat a kellemetlen szükségyszerűségekre, a legegyszerűbb természeti akadályokra — semmi közöm az „égbenjáráshoz és titokzatosságokhoz“.*

És ez az igazság. Ha valami hiányzott Achad Haamból, az éppen a vallási és filozófiai titokzatosság. Sohasem tért el a való világtól. Sohasem próbált csodás és elrejtett dolgokat kutatni, a metafizika s a világ feletti magasabb régiók mindig elzárva maradtak számára. Frischmann vádja valóban minden alapot nélkülözött.

Az a tévedés, hogy Achad Haamot túlságosan átszellemültnek tartották, szerintem elsősorban a „szellemi cionizmus“ szerencsétlen elnevezéséből származik, ahogyan Achad Haam irányát nevezték. (Ez az én hibám, én magam neveztem így először.) Helyesen „kultúrcionizmusnak“ kellett volna nevezni. Achad Haam maga így ír egyik beszédében: „Nekünk a dolgok nem a zsidó állammal kezdődnek, hanem ott fejeződnek be.“ Tehát Herzl és Achad Haam között a zsidó állam kérdésében csak időbeli eltérés volt, Herzl azt akarta, hogy előbb legyenek nemzetközileg biztosítva a zsidó állam alapjai és aztán jöjjön a zsidó nép a saját országába, Achad Haam pedig úgy vélte, hogy a zsidó népnek az országban való összpontosítása amúgy is

magától létre fogja hívni a zsidó államot. A történelem, egyrészt a Balfour-deklaráció, másrészt pedig a telepítés mai formája, mindkét nagy vitázónak igazat adott. Itt tehát, a cionizmus legfontosabb kérdésében, semmi átszellemültséget, semmi „magasban lebegést“ nem találunk Achad Haamnál.

Nem hitte azt sem Achad Haam, hogy a szellem ereje olyan nagy, hogy még akkor is, ha Erec Izraelben kisebbségben lesznek a zsidók, képesek lesznek teljesen alkotó életet élni. Csak akkor tud egy nép szabadon fejlődni, önállóan alkotni — írja a „Három fokozat“ című híres cikkében —, ha az országban övé a többség. Az állami élet legfontosabb megnyilvánulásaiban, a nevelésben, a törvénykezésben, a nyelv és tudomány fejlesztésében, stb., lehetetlen, hogy egyszerre több nép kormányozzon, mert mindegyik a saját szellemét, a saját hajlamait akarja belevinni. Mindezekben a dolgokban a többség és a kényszer dönt és a kisebbség minden feltétel nélkül kénytelen elfogadni a törvényt.

1903 júliusában a tifliszi D. S. úrhoz intézett levelében így ír Achad Haam: „Erec Jisrael csak akkor válhat a mi szellemi centrumunkká, ha ott a zsidók lesznek többségben és a zsidóké lesz az ország túlnyomó része. Akkor önmagától a kezükbe kerül az ország minden kulturális intézménye, akkor rányomhatják népi szellemük pecsétjét az egész életre és megteremthetik azt az új népi életformát, mely után vágyunk és melyet hiába keresünk a száműzetés országaiban.“

A „Hacofe“ című lapban cikk jelent meg Achad Haam szellemi centruma ellen és gazdasági centrum létesítése mellett foglalt állást. Achad Haam válaszában kifejtette, hogy szellemi centrum alatt nemcsak irodalmi és tudományos központot ért. A szellemi centrum számára a következőket jelenti: zsidó többséget Erec Jisraelben, mely mezőgaz-

dasággal, iparral és kereskedelemmel éppen úgy foglalkozik, mint tudománnyal és kulturális munkával; de ennek a centrumnak a hatása galutban élő zsidókra annál is inkább csak szellemi és kulturális lehet, mert hiszen Erec Jisrael gazdasági élete nem képes befolyásolni a lengyel vagy amerikai zsidók gazdasági helyzetét, hacsak azok nem telepednek át Palesztinába. Abban pedig nem hitt Achad Haam, hogy az összes zsidókat Erec Jisraelbe lehetne telepíteni, — ha hitt volna benne, nem beszélt volna általában centrumról, mert hiszen ha minden zsidó Palesztinában él, nincsen központra szükség, mert nincsenek külső pontok, amelyekre ennek a központnak akár szellemileg, akár gazdaságilag hatni kellene.

A gyakorlati cionizmus tekintetében ellentétben volt Herzlvel és Nordauval. Úgy vélte, hogy a nemzetek nem ismerhetnek el egy zsidó államot addig, amíg az országban nincs egy zsidó centrum. A világháború előtt engedélyt kért a török kormánytól településekre; de azt akarta, hogy ez a település lassú és fokozatos legyen és csak ennek a végső eredménye lett volna a zsidó állam, mely „nem kezdete, hanem befejezése a dolgoknak“.

Nemcsak, hogy ő maga nem hajlott a túlságos szellemiség felé, de tiltakozott az ellen az irány ellen, mely ilyen szellemiséget tulajdonított a prófétáknak. „*Test és lélek*“ című cikkében így ír: „*Nincs igazuk azoknak a kutatóknak, akik szerint a próféták az állami élet ellenségei lettek volna, hogy ezáltal elősegítsék a szellem uralmát.* Elég, ha csak elolvassuk azokat a fejezeteket, melyekben kifejezik örömeiket az állam győzelme felett, vagy fájdalmukat a bukása felett — és rögtön látjuk, hogy mennyire szerették az állami életet és mennyire tudták, hogy a szabad állami élet feltétlenül szükséges azoknak az ideáloknak a megvalósításához, melyeknek nevében beszéltek és küzdöttek.“ Így fejezi be ezt a cikket: „... és reméljük, hogy megérjük Izrael harmadik birodalmának feltámadását!“

Hol van itt Achad Haam állítólagos szellemisége? Miért nevezik irányát „szellemi cionizmusnak“ Herzl „állami cionizmusával“ szemben?

II.

De volt egy valami, amiben Achad Haam mindig hitt és ezt egy rövid mondatban így foglalta össze: „*Csak a szellem az, amely képes felemelni úgy az egyéni, mint a népi életet és ízt és értelmet adni neki.*“

Ezért harcolt Achad Haam egy teljes nemzedéknyi időn keresztül a szellem felélesztéséért. A szellem az ő

számára Izrael minden vallási és erkölcsi alkotásának összegét jelentette. Ezt érti ő a nép szelleme alatt és ez az, amely lendítő és átütő erőt tud adni a nép törekvésének, hogy meginduljon azon népi, állami és szellemi ideáljainak megvalósítása felé, melyeknek közös neve: „*a messiási eszme*“.

Achad Haam egy nagy és csodálatos titkot látott mindig a szeme előtt: Él egy nép a népek százai között, melynek útjai és sorsa különböznek a többi népektől. Ezt a népet már élete kezdetén elválasztotta történelme az összes szomszédaitól, majd ellene fordult az egész világ. elűzetett az országából, elvettek tőle mindent, uralmat, földet, nyelvet — és mégis tovább élt és alkotott és mindig megőrizte azt a reményt, hogy egyszer majd visszatér országába, földjéhez és nyelvéhez... Mi ennek a titoknak a nyitja? Honnan volt ennyi életereje ennek a népnek, mely hitét és erkölceit elterjesztette az egész művelt világon, hogy most évezredekig tartó holyongás után felkel és elindul, hogy visszatérjen szülőföldjére és ősi nyelvéhez?

Achad Haam nem talált más megoldást — csak a szellemet. Ez volt az éltető ereje ennek a kis, űzött népnek, melynek fizikai ereje nem volt nagy még leghősibb korszakaiban sem. És világos, hogy ha megszűnik ez az éltető erő, ha elsorvad a népi szellem, — akkor eljött a vég.

Fel kell tehát éleszteni a népi szellemet, és hogy feléleszthessük, erősíteni és gazdagítani kell legfontosabb megnyilvánulásait: az ősi, eredeti héber nyelvet, irodalmat, tudományt és művészetet. Ha a héber szellem — az eredeti és népi — nem ujhodik meg, akkor nem lesz lelkesedés, nem nyílnak meg új energiaforrások nagy áldozatok számára, nem lesz erő messzi és magas ideálok felé törekedni, — és minden gyakorlati és politikai munkánk csak olyan lesz, mint a tajték a tenger felszínén. A nép fennmaradt, mert szorultsága és szétszóratása napjaiban is megőrizte a messiási eszmét, amely éppen annyira állami, mint szellemi, éppen annyira zsidó népi, mint általános emberi; ezt az eszmét pedig csak a szellem tartotta fenn és csak a szellem őrizte meg az elmosódástól és elfeledéstől. Ezért az eszméhez fűződő kulturális értékek megőrzése jelent csak biztosítékot a megvalósulásra: abban a percben, amelyben mindent a pénzre, politikára vagy akár csak egyedül a telepítésre alapozunk, ki fog apadni a lelkesedés forrása, a magas és magasztos ideálok után való vágyakozás, — akkor nem fog használni sem gyűjtés, sem politika, sem gyakorlati munka. Akkor el fog hagyni minket az idealista ifjúság, el fognak hagyni minket a szellem összes emberei és egy kis, szegény, de szellemben gazdag nép utolsó reménye is elvész örökre...

Herzl a harmadik kongresszuson tartott beszédét ezekkel a szavakkal fejezte be: „Itt egy nép harcol a létéért, becsüléséért és szabadságáért“; Achad Haam így magyarázta ezeket a szavakat: „Mi mást jelent egy nép *léte*, ha nem a saját külön népi életét, annak minden területével? Mi mást jelent egy nép *becsülete*, ha nem megbecsülést szellemi értékeiért, melyekkel az emberi kultúrát gazdagította? És ugyan mi mást jelent egy nép *szabadsága*, ha nem belső szabadságot, hogy kifejtthesse erőit azon az úton, melyen történelme folyamán járt.“

Ez Achad Haam szellemisége. És ha nagy volt a jelentősége Herzl idejében, mert befolyásolta a nép legjobbjait és az idealista ifjúságot, — ma még nagyobb a fontossága, — ma, amikor a kicsinyesek és földhözragadtak annyit támadják a cionizmust kívülről és belülről, és sokszor beleakaszkodnak Achad Haam nagy fájába is, és nem tudják, hogy a leghatározottabb feleletet akadémikuskodásaikra éppen Achad Haam szellemiségétől kaphatják.

Halász Adolf (Georgheni) felvétele

PATAI JÓZSEF: NYILT LEVÉL BUDAI GOLDBERGER LEÓHOZ

Méltóságos

BUDAI GOLDBERGER LEÓ DR.

nagyiparos, felsőházi tag, kormányfőtanácsos, OMIKE-elnök,
hitközségi előljáró stb., stb., stb. úrnak

BUDAPEST.

Méltóságos Uram! Kedves Barátom!

Talán emlékszel meg arra a beszélgetésre, amelyet annak idején az Unio Klub halljában hitközségi elnökséged lehetőségei ügyében folytatottunk. Mint „ifjú zsidók” küldöttsége fordultunk akkor Tehez, aki az úgynevezett „feher terror” idejében annyi dacos zsidó önérzetét tanúsítottál, hogy az ifjabb generáció a jövőre reménységét látta benned. És ez a remény vitte a te taborodba nemsokára azokat, akik a hitközségi vezetésben változást vártak valami jobb felé. Köztük voltam én is, ha nem is egészen „ifjú zsidó”. Bizonyára ennek emléke élt Benned, amikor pár évvel ezelőtt Stern Samu elnöksége ellen kibontva a zászlódat, szíves voltál telefonon felhívni, hogy „támogassalak nehéz küzdelmedben”. Ezt, ismételt Palesztina-ellenes nyilatkozataid folytán, nem ígérhettem meg. Mégis, mikor ott találkoztunk keménynyakú barátunknál, Friedmann Ignácnál, átöleltél és kijelentetted, hogy bár tudod, nem tartozom pártodhoz, örömet akarsz szerezni a hírrel, hogy *programodba felvettél egy pontot a Szentföld újjáépítésének segítéséről is.*

Te azután elhagytad a zászlódat, letetted a fegyvert és helyesebbnek láttad harc helyett a béke szolgálatát. Nemes feladat várhatott itt reád: elsimítani az ellentéteket és nagy tekintéllyel egyengetni a belső harmónia útját, amely a zsidóság egyedül járható ösvénye, amikor jobbról és balról támadások tömegei zúdulnak reá.

Annál meglepőbb tehát az a harci riadó, amelyet az Egyenlőség-ben cionizmus és cionisták ellen közzétettél. „Hajrá Turul”, Kékkereszt, Nyilaskereszt, Fajtisztaság, „Harc a bolsevizmus ellen” és mindenféle egyéb jelszavak alatt folyik az aknamunka a zsidóságnak még megmaradt és megtépzott pozíciói ellen, a zsidó ifjúság kétségbeesetten néz a bizonytalan jövő elé, a kitérések kezdenek olyan arányokat ölteni, mint a kommunizmus utáni időkben, a pesti zsidók tízezrei nem tudják megfizetni sem hitközségi adóikat, sem temetkezési költségeiket, — és Te nem találál sürgősebb „mentő munkát”, mint hogy megkondítsd a vészharangokat a cionizmus és a cionisták ellen, akik szerinted „halálos veszedelembe dönthetik a magyar zsidóságot”.

Tudok arról a házi perpatvarról, mely a pesti hitközség közgyűlésén lefolyt és amelyet cikkednek kiindulópontjává tettél. Kis csetepaté, parlamenti csatározás, melynek nem voltak hála Istennek se sebesültjei, se áldozatai. Egy-egy harcedzett képviselő, egy-egy cionista „vezérszónok” kissé magasabb hőfokra fűtött temperamentummal összezsapott egymással, — hála Istennek, csak szellemi fegyverekkel — elhangzott egy-egy keményebb kritika, — ami még nem lehet főbejáró felségsértés — különösen a *Te említett ellenzéki zászlóbontásod szemszögéből nézve* — hosszabbra nyult kissé a zsidóság nagy ügyeiről a tárgyalás, melyre úgyis csak egyszer egy esztendőben ad alkalmat a közgyűlés, — hol itt a katasztrófa? Miért kellett ezt a közgyűlési harcot kivinni a fórumra és továbbfolytatni? A pesti hitközség vezetősége igen bölcsen nem is adott ki „harctéri jelentést” a négy fal között lejátszódott vértelen háborúról. Miért kellett Neked pajzsot és fegyvert ragadni és idő elmúltával újra olajat önteni a tűzre, és

zavaros vizet az egész cionizmus arcába, mely millió és millió zsidónak tiszta, szent ideálja?

Tudod-e Te, mi az a cionizmus? Szentelhetnél-e hatalmas gazdasági eltolgatltságod közepette pár órát is ennek a kérdésnek, amely a zsidóság legnagyobb szellemi foglalkoztatja? Ismered-e az erőt, mely megmozgatta a zsidó tömegeket a világ minden szélén, hogy pár esztendő alatt tizszer annyian térjenek vissza az ősi földre, mint Ezra és Nechemja idejében a babyloni fogságból? Lattal-e már öreg zsidókat, akik erejük fogytan, mikor már minden mindegy, felvisszik életük utolsó szikráját a Szentföldre, hogy ott lobbanjon ki lelkük és testüket átadhassák az Olajták hegyének? És láttad-e a fiatal zsidókat, fiukat és lányokat, akik kiszakítják magukat becézett környezetükből, — olyan kényeztetettségből is mint a Tiéd — és viszik élettavaszuk virágát mocsaras földek gyógyítására, nappal munkára és éjjel őrségre, a honfoglalás szent lázában?

Mikor 1929-ben Zürichben, az egész világból cionisták és nemcionisták egyesültek a Jewish Agencybe Palesztina felépítésére, láttam *Einstein*t, amint bozontos nagy fejét meghajtván ment fel a pódiumra és megindultan beszélt a kozmikus erőről, melynek csodálatos misztériuma megragadta a zsidó lelket, hogy visszavezesse a multhoz. — Akkor még nem volt Harmadik Birodalom és nem külső nyomásra, hanem spontán feltárult belső erő előtt hajtott fejét Einstein. Lehet-e erről fennhéjázón beszélni?

Honnan merited a jogot és bátorságot, hogy így magashól szólj egy kérdésről, melyen népüket féltő nagy mesterek alázatos lélekkel, töprengve és vajudva kínlódnak? Herzl, Hess, Nordau, Achad Haam, Bialik, Buber, Dubnow, Gordon, szívük vérével írt halhatatlan művek sorával tépelődtek a nagy és nehéz probléma egyes részletein és Te csak úgy könnyedén oda veted ezt a schneidig mondatot: „*Elutasítom magamtól ezt a cionista gondolatvilágot. Nekünk erre szükségünk nincsen!*” Így. De vajjon csakugyan ez a legmagasabb szempont, hogy szükségünk van-e *nekünk* valamire, vagy nincsen? Nem kelti-e ez a feltáruló utilitarisztikus felfogás azt a látszatot, hogy az asszimiláns zsidóknak csak egy fontos kérdésük van: szükségünk van-e *nekünk* erre? Hogy másoknak van szükségük reá, egyáltalában nem fontos! Üldözött testvérek tragédiája, a hontalan zsidók száz- és százezreinek bolyongása, a zsidó nép milljóinak sorsa mellékes, a fő, hogy „*nekünk* erre szükségünk nincsen”. De nem ugyanezt mondták-e a büszke német zsidók is, az egykor oly gögös „deutsche Staatsbürger israelitischen Glaubens”, akik hatalmas asszimilációs egyesületeik védőbástyáiból lövöldözték a gúnynyilakat a gyöngye kis cionistacsoport ellen és most tízezreinek és tízezreinek lett egyetlen menedéke a cionista úttörők vérével és verejtékével előkészített Palesztina, köztük nem egy iparmágnásnak is, aki egy pillanatig se hitt a sors forgandóságának ekkora lendületében?!

A történelem léptei dübörögnek a világon keresztül, senki se kötött a szerencsével örök frigyét, halkítani kell a szavakat az ember fiának és odahajolni a prófétai ige felé: „Csittuljon minden hús, mert az Örökkévaló szája szól...”

Bialik, aki Juda Halévi óta a Gondviselés legnagyobb ajándéka volt a zsidó népnek, áhitatos alázattal dalolja:

„*Ki vagyok én s mi vagyok én,
hogy köszöntsön aranyugár?*”

Csak így, meghajlott lélekkel lehet fogadni akár a Napnak aranyugarait, akár a materiálisabb aranyugarokat, melyet a zsidó felfogás szerint szintén csak „bizományba” kap az

ember, továbbításra, mások melegítésére, akiknek „szüksége van reá”. „Enyém az ezüst és enyém az arany — szól az Úr...”

Tudom és őszinte elismeréssel regisztrálom, hogy Te itt-ott jótekonysági példával jársz elül sorstársaid előtt, akik közül nem sokan követnek. Annál diszharmonikusabban hat, amikor szóról szóra ezt írod:

„Az egyetemi ifjúság körében, melynek gondozását élethivatásomnak tekintem, „nem engedem meghonosodni a cionista s így nemzetellenes eszméket”. Így, egyszerűen: „nem engedem”. Én, budai Goldberger Leó, nem engedem. Belelátok az ifjúság veséjébe és ha ott cionista eszméket látok, kitépem csirástól, gyökerestül. És ha jön fázva, dideregve, kérve, adj egy kis meleg levest, mert éhes vagyok, előbb górcsőves szigorú vizsgálatot indítok: nem rejtőzik-e a fázó fiatal szív mélyén valami cionista eszme, aminek meghonosodását „nem engedem”. Legfőlebb hazudjon az ifjú és tagadja le, ha van ideál a szívében és ha Gionról álmodik mint ifjú Juda Halévi, mondja háromszor is Judásként a kakas szó előtt: nem ismerem!”

De e szomorú groteskségtől eltekintve, ha ez a kijelentésed azt jelenti, hogy a vezetésed alatt álló OMIKE diákmenzán cionista érzelmű egyetemi hallgatónak meleg ebédet „nem engedsz”, — úgy világosan le kell szögeznem, hogy ez az eljárás sem nem *politikus*, sem nem *hazafias*, sem nem *zsidó*!

1. *Nem politikus*: mert hogyan követelheti a zsidóság kifelé, hogy a hatalom birtokosai ne tegyenek különbséget polgár és polgár között, ha zsidók maguk ilyen kiméletlenül és kenyérfosztóan különbséget tesznek a saját fajtajuknál? Miért ne követelhetné például az állam, a város, a megye, hogy akinek állást, pozíciót, kenyeret ad, — nem egy ebédet, — az egy bizonyos, szerinte meghatározott mentalitási körből kerüljön ki és ha akad ilyen zsidó, az legalább is térjen ki — hogyan tiltakozhatunk ez ellen a meggyőződés tiszteletbentartása nevében, ha egy zsidó jótevő pár pengőjével vagy párezer pengőjével jogot formál tiszta meggyőződések eltiprására és pár tál lencséért cserébe kéri az elsőszülöttséget, az önérzetét és kitérésre kényszeríti az ifjúságot az ő ideáljából, vagy legalább is „menzamarannus”-sá alacsonyítja aféle „titkos-cionozók” szomorú szektájává, mint a titkos zsidózók voltak a spanyol inkvizíció alatt?!

2. *Nem hazafias* az eljárás, mert a haza érdeke megkívánja, hogy minél kevesebb szükséget szenvedő legyen az országban. Mert a szükség nem csak törvényt bont, de törvénytiszteletet is ront, tekintélyt rombol és könnyen tévutakra vezet. Sem a kormányzóné, sem a székesfőváros nagyszabású inségakciói nem tesznek különbséget „világ-nézetek” szerint, nem osztályoznak és nem fürkésznek semmit, csak adnak. És mint az izraelita felekezeti perpatvaroktól független hazafiak bizonyára a jövőben sem fogják utánozni a példát, aminek követésére ismét az „*azt óhajtanám*” szelídebb imperativusával szólítod fel „zsidóhitű magyar testvéreidet”.

3. *Nem zsidó* az eljárás, végezetül, mert a zsidó Tan szerint az Úristen egyformán táplálja minden teremtményét, „a rénszarvas óriásoktól a féreg petéjéig”. A Talmud azt tanítja, hogy „én bodkin limzónóth”, „nem szabad vizsgálatot indítani étkeztetéssel kapcsolatban”. Sőt azt is tanítja, hogy „el kell látni a pogány-szegényeket is a zsidó-szegényekkel együtt”. Ezt parancsolja a zsidó etika! Amely a jótekonyságot oly magas piedesztálra emeli. „*Figyeltem mindent, ami a nap alatt történik és ime mind hiábavalóság*” — szólta Kohelet. És a zsidó misztika hozzáfűzi e kérdést: „Hát a jótekonyság?” És a felelet: „Az a nap fölött áll!” Lehet-e itt kormos szemüveggel foltokat

keresni? Lehetséges-e hogy a zsidó jótevés azt a látszatot keltse, mintha itt csak játék folyna babákkal, miket a gyerekek szeretnek széthoncolni, hogy belenézzenek a belsejébe?

„Nem engedem meghonosítani a cionista és így nemzetellenes eszméket” — írod szóról szóra. Nem gondolod-e, hogy legalább is könnyelműség ezt a két szót így, a *denunciálás* határait suroló módon papírra vetni? Nem gondolsz-e arra, hogy ugyanannyi logikával kívülről, ahol ezek a finom nüanszok elhomályosodnak és a zsidó fajt mint egészet nézik, abban a sötétségben, melyben tudvalevőleg minden tehén fekete, ezt a meghatározásodat egyszerűen így fogják módosítani és általánosítani: *zsidó és így nemzetellenes*? Vagy éppen csak az a cél, hogy ez az egész zsidóság ellen annyiszor elhangzó vád áttolódjék a cionistákra, mintegy villámhárítóul a bonyhádi védekezés mintájára: „Nem a mi őseink feszítették keresztre Jézust, hanem a paksi zsidók ősei.” Nem célravezetőbb-e inkább az egész vérvádmesét megcáfolni, mint egymásra tolni? Nem volna-e zsidóbb és szebb a cionisták denunciálása és *kiszolgáltatása* helyett inkább lovagiasan reámutatni, hogy az utolsó névtelen cionista is szereti úgy a hazát, mint bármelyik hangos fajvédő és leszögezni a tényt, hogy *a tízezer magyar zsidó hősi halott között messze számarányukon felül vannak cionisták!*

Miért volna a magyar cionista nemzetellenes? Birtokomban van Herzl Tivadarnak, a cionizmus prófétájának Mezey Ernőhöz írt levele, melyben a magyar zsidók számára mintegy „pirosfehérzöld cionizmust” ajánl a viszonyoknak megfelelően. Folyton hangoztatják, *magyarázatul és mentségül*, hogy „a magyar zsidóságnak egészen speciális a helyzete”. Miért ne lehetne végre elmagyarázni és megértetni, hogy *az itteni cionizmus is speciális valami*. Itt ismételtlen hangsúlyozták és *hivatalosan deklarálták a cionisták, hogy nem akarnak se faji, se nemzeti „kisebbség” lenni és mindenféle jogcsökkentő megoldást elutasítanak*. A Te frazeológiáddal élve, ők „nem is magyar cionisták, hanem cionista magyarok” és egy hajszállal sem féltik kevésbé a hazát és a nemzetet, mint Te! Miért vegyíted tehát össze az itteni speciális cionista viszonyokat az utódállamok és egyéb országok cionizmusával, amely egészen más vonalakon mozog a különböző viszonyoknak megfelelően?

Természetesen könnyebb feladat egyszerűen átvenni az antiszemiták fegyvereit. Az antiszemita vád szerint: a zsidók az okai minden bajnak, veszedelemnek, destrukciónak, kapitalizmusnak, kommunizmusnak. Miért? Mert a zsidók a kevesebbek, a gyengébbek. Erre egyes zsidók tovább címezik a vádakat saját kebelükben azok fejére, akik öközöttük a kevesebbek, a gyengébbek. Elszomorító és fájdalmas jelenség, de ez az igazság csupaszon.

Ki csinálja az antiszemitizmust? — Természetesen a cionisták. Miért vesztettük el a háborút? — A zsidók miatt! És miért vesztették el a zsidók a háborút? — A cionisták miatt! Hitler Herzl tanítványa volt. És Istóczy? És Hámán? És Pfefferkorn? És Chmieliczky? Minden korban keresett a zsidóság misztikus feleleteket erre a kérdésre: miért üldözik a népek? Sokszor a büntudat ömlött el rajta és kereste a tisztulás útjait. Sokszor a kabala titokzatos világába merülve kutatta a megoldást. A mi józan és hitetlen korunkban megtalálta néhány bölcs és biztosan ülő zsidó a rejtély legolcsóbb nyitját: a cionizmus miatt.

Egy vidéki kirándulásom alkalmával történt, hogy ott álltunk a hitközségi elnök új palotájának ablaka előtt, amikor éppen arrafelé ment az utcán egy öreg szakállaspajeszes zsidó. „Borzasztó! — fakadt ki az elnök, a város legszebb palotájának tulajdonosa, — rémes, hogy ezek még

mindig így járnak! Ez csinálja az antiszemitizmust!“ — „Tévedsz, kedves barátom, — feleltem, — nem az a szakállas zsidó csinálja az antiszemitizmust, — bár ilyen volna mind, mondják ők, — Te csinálod az antiszemitizmust, Te a Te legszebb palotáddal, fogatoddal, üzemeddel, de azzal is, hogy vagy, élsz, és dolgozol.“ — Neked is, budai Goldberger Leó méltóságos vagy talán már kegyelmes urnak is csak azt mondhatom: „nem a cionisták, Te csinálod az antiszemitizmust, Te a Te hangos nagy pozícióddal, gazdasági sikereiddel, címeiddel és rangjaiddal!

És csinálja az antiszemitizmust mindenki, aki az első hegedűt akarja játszani és az is, akinek már csak szakadt húrok jutottak osztályrészüil. És mindenekelőtt azok a túlbuzgó zsidók, akik azt hiszik, hogy feladatuk itt az egész nemzetet hazafiságra oktatni, még pedig minél hangosabban. Hagyományhű zsidók ha összejöttek hárman, étkezés után „mezument“ imádkoztak (Istennek mindent tápláló jóságáról, Cion és Jeruzsálem felépítéséről szól ez az ima is), ma ha három zsidó összekerül egy fehér asztalnál, hazafias beszédek tartanak. Az összes katolikus, protestáns, református, evangélikus és unitárius gyülekezetekben együttevén nem beszélnek annyit a hazáról, mint némely izraelita hitközségben! Ha ez a túlbuzgóság szívből fakad is, ez csinálja az antiszemitizmust! Mert azt a látszatot kelti, mintha a zsidók maguknak akarnák lefoglalni a hazát és a hazafiságot egyaránt.

Megszámláltam például, hányszor fordul elő rövid cikkedben: *haza, magyar, nemzet, sőt nemzetem*. Valóságos provokálás és profanálás ez. A Nemzet és Haza szent fogalmak, amiket nem lehet folytonos sakkhúzásokra felhasználni. És legkevésbé lefoglalni és birtokba venni. „Nemzetem“. A nemzet tiszta szférákban lebegő eszmefoglat, melyhez az egyén csak bizonyos magasságbeli distanciát tartva közeledhetik. „Nemzetem.“ Csak a kormányzótól hallottam ezt így, mikor bevonulása előtt és után fogadott néhányunkat, zsidókat. De nála a szó mögött visszhangzott egy darab történelem, Pola, Novara, flottatények és egy nemzetépítő misszió tudata. „Nemzetem.“ Kinek van joga ezt a szót üres kongássá devalválni?

Aki mint játéklabdával dobálódzik a haza és nemzet fogalmával, nem tudja felfogni azt a mélységes értelmet, amelyet a palesztinai honfoglalás a megtépett zsidó léleknek adott. Éppen az a *Montefiore*, akire cikkedben mint nemcionista koronatanura hivatkoztál, fejtette ki a napokban Londonban, hogy a német zsidóknak nagy tragédiájában Palesztina tartja a lelket, a lelki egyensúlyt, azokban is, akik maguk kivándorlásra nem gondolnak.

Azt mondd: kivándorlás, szentföldi újjáépítés támogatásához nem kell cionizmus. De mindjárt reá is cáfolsz saját magadra a következő mondatban: „*Bár az a hitem és meggyőződése, hogy mindenki, aki erre képes, áldozzon elsősorban a magyar nyomor enyhítésére.*“ Nyílt állásfoglalásnak látszik ez az ellen az akció ellen, amelyet *Stern* Samu a Palesztina-ügyben megindított. Cionizmus nélkül tehát már ez is soknak, fölöslegesnek tetszik! Ismerem következetességed ebben régen. Mikor pár kivándorló fiú és leány számára néhány méter olcsó kék vásznat kértem Tőled munkásruhára, megígérted, de amikor megtudtad, hogy azok Palesztinába vándorolnak ki, „*elvi okokra*“ hivatkozva *megtagadtad* az ígéret teljesítését! Hiába apelláltam a logikára, hogy hát ha a *szegény fiúk és leányok Paraguayba vagy Braziliába vándorolnának ki, támogatnád őket és most csak azért tagadod meg, mert arra a földre mennek, hol Mózes és Jézus hirdette a szeretetet?* — Ime a legjobb bizonyíték „ad personam“, hogy a Szentföld újjáépítésekor elsősorban Palesztina szeretete szükséges, különben jönnek a ghetto-aggályok, zsidó meggondolások

és gátlások és a Palesztinától való félelem-komplexumok, hogy „*mit szólnak a nemzsidók?*“ Pedig azokat a zsidók viszonya Palesztinához nem érdekli. A fenti fiúknak és leányoknak több *keresztény cég adott felszerelést — Palesztina iránti tiszteletből.*

A nemzsidónak, aki ezektől a „félelem-komplexumok“-tól távol áll, eszébe sem jut, hogy lehet a Palesztina-építést más hazafias szempontból is latolgatni. Ellenkezőleg, itt egy terület, melyen szabadon, elfogulatlanul csodálhatja a zsidó alkotást. Te nemrég „felfedezted Amerikát“, amint kedves humorral hirdetted, akkor tudnod kellene, mennyi elismeréssel nyilatkozik állandóan a cionista Palesztina-építésről Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke. Legutóbb pedig, január 12-én, *Mussolini* lapja, a *Popolo di Roma*, a palesztinai *Toscanini-koncertek* után vezércikkben lelkesedik a „cionista teljesítmények“-ért. „*Egy országban, mely még pár évvel ezelőtt sivatag volt, a bevándorló zsidók városokat alapítottak, földeket mocsártalanítottak, vízműveket építettek, sőt nagy egyetemet emeltek, mely őseiknek évszázadok óta halott nyelvét, a hébert, újra életretámasztotta. Lehet a zsidókat nem szeretni, de nem lehet csodálat nélkül elhaladni ennek a népnek sajátos zsenije előtt, mellyel az egész világ civilizációját előmozdította. És csak őszinte bámulattal csodálhatjuk, amit Palesztinában alkottak. Egy országban, amely a világ legszomorúbb és legelhagyottabb tája volt, egy kis embercsoport oltárt emelt a legistenibb muzsának. Nem a legmélyebben megható és megrendítő-e ez?*“

Így emeli a mai Palesztina a nemzsidók előtt az egész zsidóság presztizsét: a nemcionista kétét is. Jár-e ezért sárraldobálás, rágalmazás és „hazafias“ leckéztetés?

Egy pedig egészen bizonyos, hogy nem lehet a Szentföldet újjáépíteni a *cionisták ellen*. Különben ez is az antiszemitizmus módszerének átvétele volna. Beengedni a zsidókat bizonyos termelési ágakba és amikor elvégezték a pionirmunkát, megkezdeni a kiszorítás megszervezését, mert „ezekre nekünk szükségünk nincsen“. A cionista pionirok, chalucok tették lehetővé, hogy Palesztinában ma holnap félmillió zsidó van, tekintélyes termelő és fogyasztó piac, amellyel ma már mindenfelé számolnak. (Magyarországból is közel ötmillió pengőért exportálnak oda árut.) Aki ma kimegy Palesztinába, a cionisták által tört és követett utakat járja, az általuk fúrt mély kutak vizét issza, az általuk mocsártalanított mezők kalászaiból készült kenyeret eszi, az általuk megtisztított levegőt szívja, asszonya az ő otthonaikban szüli meg csecsemőjét, a gyereke az ő kertjeikben tanulja meg az első héber szavak gagyogását, serdülő fia, leánya az ő iskolájukban tanul és készül az életre, ha megbetegszik, az ő úttörő munkájukkal emelt kórházban keres gyógyulást és ha meghal, ott talál pihenőt a földben, hol mindenütt az első cionista mártírok szentelték fel a temetőt.

Boldogult *Baracs* Károly, a nagy zsidó és nagy hazafi, aki nagy koncepciójával még a „Jewish Agency“ *zürichi* átalakulása előtt megalkotta nálunk a cionisták és nemcionista együttműködési fórumát, a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségét, mint vasuti kapacitás nagyon szeretete a hasonlatot a párhuzamosan haladó vonatokról, amelyeket bizonyos állomáson összekapcsolnak, hogy azután már közösen folytathassák útjukat. Herzl is használt hasonló példázatot a vonatról, amelyre különböző állomásokon szállnak fel, némelyek csak a végcél előtt, de végül valamennyien együtt békében és harmóniában élnek az érkezés ünnepét. Én továbbra is remélem, hogy ezen a vonaton köszönteni fogjuk még Budai Goldberger Leót is!

Addig is a viszontlátásig üdvözl mindig a béke útját kereső, tisztelő híved

PATAI JÓZSEF

Én és az álmaim

Az ifjú Béke a leszerelési konferencián
Lázár Éva rajzai

Haláltánc

DR FÖLDVÁRY MIKLÓS: A LEGSZEBB ESTE

Zivataros, hófúvásos téli este volt. December. Előző nap vastag pelyhekben, sűrűn hullott a hó, másnapra elállt. Grodek felé masíroztunk. Fiatal, mondhatnám újsütetű zászlós voltam. Büszkén lovagoltam szakaszom élén. „Kovártélyos”-ok voltunk. Mindenütt végtelen hótakaró. Itt-ott, a fák ágain gubbasztott egy-egy öreg holló. Estefelé járt az idő. Péntek este volt. Nyakamba hordta a fákról a havat és zuzmarát a hideg orosz szél. Némán lovagoltunk, mehettünk már három órát is. Másnap jött az ezred, lovagnak istálló, az embereknek szállás kellett. Magamban átkoztam azt, aki kifundálta a háborút, mikor egyszerre csak egy falut láttam magam előtt. Megállítottam a szakaszt, leszálltam a lovamról. Őrmester Budayt magammal víve, bementem az első házba. Egy muzsik háza volt, kerítése se volt. A nagy négyszögletes szoba egyik sarkában kemence, mellette az asztal, rajta kékes lánggal égő szamovár. A másik sarokban piccyszerű tákolmány. A család fekhelye. Szemben a fekhellyel az obligát örökmécses, felette Szent Nikoláj és a lilomkoszorús Istenanya képe. Zavartan ugráltak fel, mikor a gyér világítású szobába beléptünk.

— Nyima nyics! Zalrali vojaci — mondta félénken az öreg atyafi. A piccsen egy fiatal nő és 2—3 gyerek bújt fázósan össze, míg a kemence mellett egy öregebb anyóka valami szövetharabokat vagdosott. Pokrócnak valót.

Buday őrmester útján megtudom, hogy egy hét előtt menekültek innen fejvesztetten az oroszok. Szétnéztem. No, mondom, ez a ház jó lesz az egyik laktáborórsnek. Van itt még helyiség több is. Úgy is volt. A házban volt egy nagy üres csűr, egy istálló, amelyben egyetlen nyeszlett kecske kérődzött. Hamarosan kréta került elő és a ház ajtajára már írta is a szentenciát Buday őrmester. Leparancsoltam embereimet a lovakról s nekivágtunk a fekete, ismeretlen orosz éjszakának. Itt is, ott is üres házak, néhol egy éhes, szükölő, vonító kutya vagy nyávogó, girhes macska. Már vagy negyedórája mentünk így házból ki, házba be. Emberrel nem találkoztunk. Az egész faluban végtelen, síri csend. Itt-ott hallatszott egy-egy kutyavakkantás. Végimentünk

a falun. Itt-ott egy-egy jobbmódú lakást is találtunk, persze üresen. Isten tudja, hol és merre lehetnek lakói. A főuccában egy ház volt világos. Embereim Buday őrmesterrel már elpihentek. Hamarosan akadt tüzelő, a feneketlen katonazsebből gyufa is került, sőt már a menázi is főtt. Álltam a kivilágított ablakú ház előtt. Töprengtem. Bemennek-e vagy maradjak. Eh! Isten neki! Benyitottam. Nem is kopogtattam. Engedett a kilincs. Nem volt bezárva. Úgy látszik, a ház gazdájának mindegy volt, ki nyitja rá az ajtót, ellenség vagy jóbarát. Rabló vagy békés szándékú ember. Tiszta előtérbe kerültem. Zseblámpám fénykévéje hasított bele az ásító fekete ürességbe. Csend! Sehol egy lélek. Megtaláltam a másik ajtót, benyitok. Egy szobába léptem. A sarokban cserépkályha. Befűtve. Pattogtak a fadarabok. Barátságos meleg volt. Az asztal beterítve, rajta kalács, három gyertya, egy pohár bor. Az asztal mellett egy férfi állott, vállán fehér imalepel. Mellette egy fiatal nő, fekete ruhában, fekete kendővel ében haján. Fejemen a sapka. Nem vettem le. Íme. Fészek a viharban. Kint elől és hátul, jobbról és balról dühöng a vérzivatar, tombol a hóvihar s itt bent a barátságos, meleg szobában pénteken este két ember imádkozik. Az apa és leánya. A ritus véget ért. Megszólaltam.

— Jóestét!

Megfordult a hang felé az apa és a csodaszép leány.

— Jó estét — feleli a férfi tisztán, németül.

Bemutatkoztam mindkettőjüknek. A férfi is megmondja nevét, Leizer Náthánnak hívták, a fiatal leány fiának menyasszonya: Rákhel. Hellyel kínál, leülünk.

— Honnan jön a tiszt úr? — kérdi az apa.

— Grodekből, — mondom én. Hideg van odakint, csontokig hasító szél fúj és én szálláscsinálónak lettem előre-küldve.

— Nyilván éhes lehet a tiszt úr. Tegye le a prémes bekecsét (mentémet nevezte annak), tegye magát kényelembe. Szegény vagyok. Kifosztott az orosz, nem tudok sokat adni, keveset. Kis húst vagy sajtot.

Jaszele szomorú

*Kadismondó árvák
Lázár Éva rajzai*

Németországban

— Húst vagy sajtot — ismétetem meglepve. — Miért vagy és miért nem és?

— Mert Mózeshitű vagyok, tiszt úr — felelte a házigazda. — Nálunk külön van a húsos és külön a tejes étel és tejes edény. Hús csak péntek este van.

— Akkor kérek egy darab sajtot s hozzá egy pohár vizet.

— Nem inkább tejet? — kérdezte a szép Rákhel.

— Köszönöm. De a tejet kilenchnapos korom óta szívemből utálom.

— Nagyon szívesen adtam volna tejet is. Azzal kettőt tapsolt, egy öreg, ráncosképű asszony lépett a szobába. Mikor meglátott, keresztet vetett orosz módon.

— Jaj! Bozse moj! Vojaci. — Minden izében remegett az öregasszony.

— Ne félj Marjusa. A tiszt úr a mi vendégünk, nem bánt — mondta neki a családfő. Marjusa asszony nem akart hinni szemének. Nézegette a közben levetett mentémet, nem kandikál-e ki valamelyik zsebemből pár emberfej. A kardomat is megbámulta, majd párperces csendes szemlélődés után megszólalt:

— Poradni clovek (rendes ember). Bozso mlady (nagyon fiatal). — Rákhel kiadta neki az ukázt, hogy éhes is, fáradt is vagyok. Hozzon sajtot, kenyeret és teát. Marjusa sűrű fejcsóválás között ment ki. Valószínűleg azon rágódott, hogy most emberhús helyett sajtot kell ennem, vér helyett teát inni.

— Ugyebár megzavartam a csendes áhitat óráját, Leizer papa — törtem meg a csendet.

Felütötte a fejét a házigazda. Bánatos szemével rám nézett. Idegenül, furcsán.

— Mondja még egyszer az utolsó szót, kedves tiszt úr.

— Szívesen. Leizer papa.

— Leizer papa! Leizer papa! Milyen kedvesen mondta a tiszt úr, éppen úgy, mint a Jankl mondta. E lány vőlegénye. Aki már nincs. A fiam volt.

— Hol van! Elment? Itthagya a szép lányt?

— El kellett mennie, hívta őt a cár. Nem is jött vissza.

— Hősi halált halt — mondtam csendesen.

— Hősi halált? — kérdezte az öreg. — Hősi halált. Hát halhat-e zsidó hősi halált?

— Hős volt. A hazájáért halt mártírhalt.

— A hazáért. Az ősei földjéért, azért a földért, mely nem ismerte el fiának.

— A haza mindnyájunknak édesanyja — mondtam. Minden gyermeke egyforma.

— Hogyan? — kérdezte ámulva az öreg — hát a tiszt úr nem gyűlöli a zsidót, nem benne látja minden baj és veszedelem kútfejét?

— Nem! Az ősi könyv, a Biblia azt hirdeti: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!“ És az egész világ innen vette a szeretet ígét...

Felállt a jó öreg Leizer. Könnye pergett a szeméből, szép Rákhelnek nedves lett a szemealja.

Csend volt, a kakukos óra ketyegett a falon, szívünk ritmusos dobbanását hallani véltem. Álltunk, némán, egymás mellett.

— Magának van még édesanyja? — kérdezte a csendet megtörve a szép Rákhel.

— Van! Egy fehérhajú édesanyám. Szép asszony, akinek öt fia katona. A fivérem ősszel hősi halált halt. Atyám a harctéren. Anyám otthon van kis húgommal.

Az öreg Leizer papa felemelte két kezét, reátette a fejemre, mint egykor a fiáéra, így mondotta el a héber áldást: Jevorechecho... Isten áldjon, jó fiam...

Csendben, némán, áhitattal ittuk ki poharainkat.

*

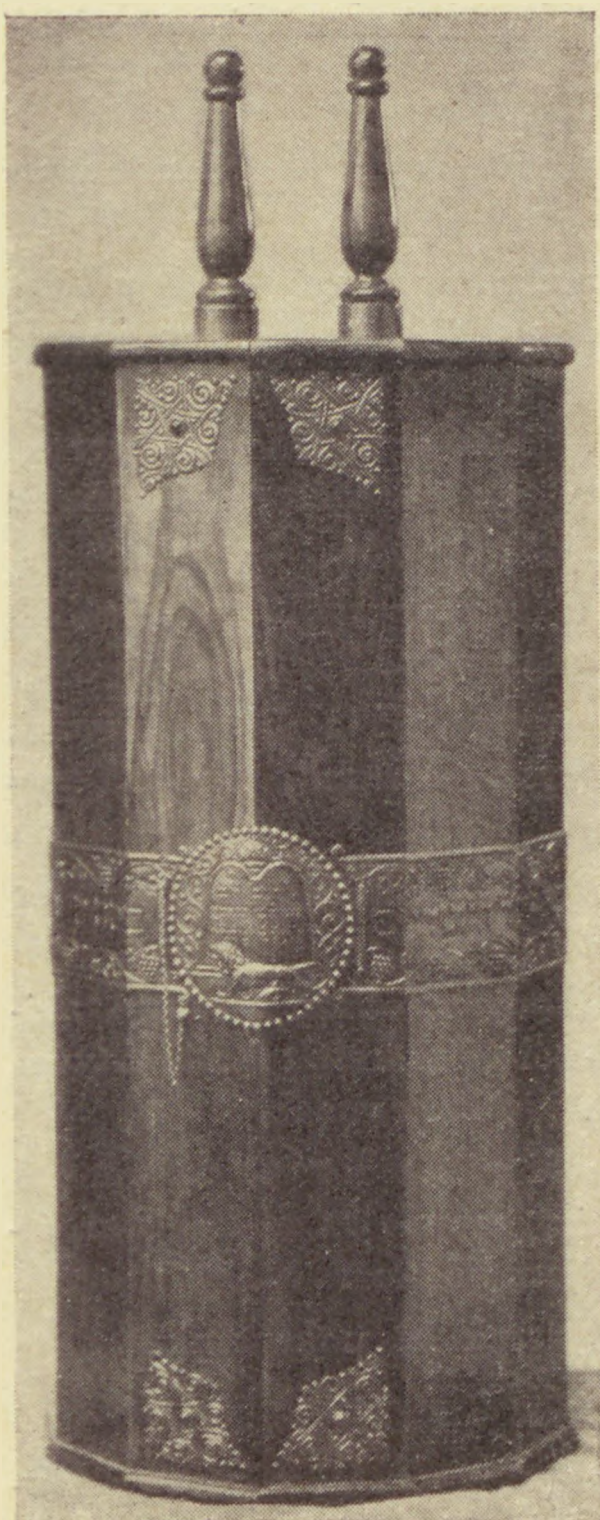
Huszonhárom éve lesz lassan, hogy ez történt egy péntek este messze, fent Oroszországban. Azóta sok minden történt. Leizer papa is régen megtért pihenni, a szép Rákhel is azóta talán nagymama. Az öreg Leizer áldása nem volt mindenben hatásos. Egy mégis megmaradt. Boldog lettem. Boldogságom ott ragyog kicsi lányom édes, szép szemeiben, amelyek olyan tiszták és szépek, mint Rákhel volt. Azóta minden péntek este könnyes lesz a szemem nekem, a keresztyénnek. Ráemlékszem életem legszebb estéjére. Ez maradt emléknem az ifjúság csodaváró hitéből, s ez az emlék fog nemsokára elkísérni a kakukfű alá.

DR SCHLESINGER SÁMUEL

A két év előtti szentföldi utamnak egyik legmeghatóbb élménye volt a debreceni főrabbi. Már az az áhitat, amelylyel erre az útra készült és amely minden levelében megnyilatkozott, mélyen megindító volt. Mintha sejtette volna, hogy sietnie kell, mert a Szentföld messze van és az élet

Dr. Schlesinger Sámuel
az elhunyt debreceni fő-
rabbi

A jemeni stílusú Tóratartó
(fa és ezüst)

A debreceni hitközség mint ereklét őrzi azt a jemenita stílusú Tóratartót (Tik), amelyet a főrabbi Jeruzsálemben a Becalelben készíttetett és a hitközségnek ajándékozott, anélkül azonban, hogy a saját nevét ráengedte volna tenni. Csak az alkalmazott bibliai idézethől sejthető a főrabbinak és hitvesének neve.

oly rövid lehet. A régi caddikokról szóló mesekönyvekben olvasható az a szent készülődés Erec Jisraelbe, amely áthatotta egész életüket. És amint a hajón járt-kelt, olvasott, imádkozott, és amint péntek délután készült a Szombat fogadására és mellette a boldogság és hit tisztaságában sugárzó hitvese, aki meg elevenedett bibliai kép-ként hatott az egész út alatt a Biblia földjén; amint a régi tradíciókban tündöklő Jeruzsálem szépségében gyönyörködött és amint az új utakat kereső ifjúsághoz atyai szeretettel közeledett — mindig szívhez szóló volt, akkor is, ha benső felbuzdulása nem szavakban jutott kifejezésre. És boldogsága csúcsán járt, amikor az Ének szántóvető fiatalságával való találkozása után ott állhatott Tiberiásban, Majmonides sírján és mialatt a hagyomány és az új élet kapcsait fejtegette gyönyörű beszédében, a tekintete ott pihent a Genezareth partján, ahol a Talmud hajdani mesterei tanítottak az oszlopok között és a szabad ég csodálatos kék baldachinja alatt.

Dr. Schlesinger Sámuel úgy tekintette ezt, mint Isten különös ajándékát az ő élete útjáért, amelyen nem volt botlás és amelyen oly tisztán tartotta a lelkét, mint Izrael igaz papjai hajdanán. Most visszatért ez a lélek szent forrásához, ahol a szeretet szférái fogadják a szeretet hirdetőjét és megvalósítóját. (P. J.)

DR VIDOR PÁL: A CHÁSZID DAL

Bármilyen sok is már a zsidó kultúrest és előadás, csak nagyon ritkán emelkedik ki a szórakoztató műsorok, aktuális számok és személyi ünneplések közül egy-egy becsületes, úttörő, zsidó kultúrtett. Éppen ezért kötelesség, hogy amikor valahol ilyet látunk, reámutassunk: *így kell!* Gyökerekig kell viszanyulnunk, évezredek talajába kell leásnunk, hogy a zsidó kultúra csodálatos alkotásait legmélyebb lényegükben megragadhassuk és a zsidó lelkeket velük komolyan megmozgathassuk.

Ilyen zsidó kultúrtett volt a budai hitközség ifjúsági csoportjának legutóbbi chászid zeneestje, már régebben ismertetett zsidó zeneestjének folytatása és továbbmélyítése.

Lengyelországban, Oroszországban, Romániában, a Felvidéken és Kárpátalján a zsidóság nagy tömegei évszázadok óta élnek népi életüket. Keresztülmentek a felvilágosodási mozgalmon, elproletárosodtak, eltávolodtak régi, patriarkális viszonyaiktól, de tömör egységük nem bomlott meg. És az ő egész, különös életüket, gyermekségüket, szerelmüket, katonáskodásukat, örömeiket és gyászukat hűségesen végigkíséri és kifejezi muzsikájuk, egy naiv biztonsággal, bámulatos egyszerűséggel, gazdag érzéstartalommal feltörő élet-erős népmuzsika.

Nyilas Kolb Jenő szerkesztő ennek a nép muzsikának a vallási területéről beszélt, ha ugyan szabad ezt egyáltalában külön névvel jelölnünk. Ennek a hétmillió keleteurópai zsidóságnak a lelkében nincs elválasztófala vallási és világi életnek, vallási és világi érzésnek; az élet és a vallás kapcsolatát természeti adottságnak fogják fel. És még ennek a vallásszabályozta életformának is van fokozása: a chaszidizmusban, a zsidó misztikának ebben a páratlan erejű kivirágzásában.

A Bál Sém, mint minden igazi nagy vallási vezető, a néphez fordult, az elnyomottakhoz, a megvetettekhez és szenvedőkhöz. A szív vallását hozta, az érzelm uralmát, az egyéni átélés és üdvözülés gyönyörűségét, amelynek mindenki részese lehet.

Ebben a világban az ének misztikus értelmet és lényegbevágóan fontos szerepet kap. Minden dalban, a világ népeinek dalaiban is van egy lehelletnyi istenfélelem és istenszeretet. Éppen ezért a chászid lélek kitárul az egész lét számára és az idegen dallamokat is tudatosan magába fogadja. A világi dalt megfosztja a földi salaktól, megváltja, átszellemíti, égi szférába emeli.

Előadás után megszólalt maga a muzsika. Világhátamögötti chászid gyülekezetek elevenedtek meg... Igazi zsidó művészek írták át a melódiákat: Kadosa Pál, Kelen Hugó, Szabolcsi Bence. Igazi zsidó művészek adták elő a dalokat: Szegő Julia, Kadosa Pál. És mindenki, aki valamit tett, mindenki, aki a „szent szolgálatban“ részt vett, mélységes átérzéssel, komolysággal és áhitattal tette. Hogyan zümmögött átszellemülten és hogyan harsogott aztán teli torokból a „nign on a szof“, a végtelenből áradó, végtelenbe omló, szöveg nélküli dallam! Hogyan változott, fordult, erősödött a chászidnak cádikjáról zengett odaadó himnuszában a kétszavas szöveg: „Inzer rebenyu“! Hogyan remegtette meg a lelket az életvallásosság holdog szétsugárzása:

Davnen, davnen, davnen mir inz...
Zmiresz, zmiresz zingen mir inz,
Jidn, jidn zennen mir inz,
Vojl iz inz, inzer veli,
Inzer leben iz cikkerzisz!

Aki csak részese lehetett az estnek, mindenki megérezte, titkok szunnyadtak a dalokban, titkok ébredtek, kelttek szárnyra a dalokból: a zsidó léleknek, a mi lelkünknek, fényes titkai.

SOMLYÓ ZOLTÁN TEMETÉSE

Csikorgó téli vasárnap délelőtt temették az „átkozott költőt”. A *Pesti Chevra Kadisa* diszsírhelyet adományozott neki. Barátai, ismerősei és olvasói könnyes szemmel gyülekeztek a szertartásteremben. A koszorúkkal elborított koporsó fölött *Ábrahamson* főkantor könnyeztető énekhangja zendült fel, majd *dr. Hevesi Ferenc* rabbi búcsúztatta az örökre elnémult költőt. Az összes felekezeti intézmények és egyesületek nevében *Peterdi Andor* mondott megrázó erejű, költői szárnyalású gyászbeszédet. „*Nemes szegénységben is több kincset örököltünk utánad, mint a leggazdagabb filantróptól. Költő voltál, lelki és szellemi erények istentől megáldott birtokosa. Olyan szépeket álmodtál, olyan megejtően tudtad szavak zenéjévé formálni mindazt, ami jót, különöset és elragadót éreztél, kigondoltál, ahogy csak kevesen és csak a legnagyobbak.*” Majd *dr. Halmi Bódog* az ujságíró társadalom és az írók gazdasági egyesülete nevében beszélt: „*Mintha egy mardosásos szemrehányás, szinte a büntudat határán álló lelkiismeretfurdalás nehezülne ránk*” — mondotta többek között. — „*Mintha mindannyiunk ellen, kiket szívós energiák, opportunusságunk, alkalmazkodó képességünk, vagy triviális életrevalóságunk, mindennapi kenyérgondoktól mentes helyzetbe juttatott, a te némára vált ajkadról egy felelősségre vonó vád hangoznék el, hogy te érted Somlyó Zoltán nem tettünk meg mindent, hogy téged, nagy költő, utolsó lihegésedig termelő talentum, nem mentettünk meg a zordon nélkülözéstől és nem nyújtottuk feléd segítő kezünket...*” *Halmi Bódog* gyönyörű beszédének elhangzása után *Barát Endre* állott a koporsó mellé és felolvasta „*Kruspér-utca 7*” című alábbi költeményét:

Bús oroszlánfejét soha
már nem buktatja le,
tréfás-mogorván nem rivall
többé már senkire.

A kávéházban üresen
hagyják meg a helyét
s a költő borús álmait
illetődötten őrizi tán
a *Kruspér utca* hét...

Dacosan emelte fejét:
„északra indulok!”
Északra! — és Keletre vitték
zengő hárfa-húrok...
A Szentföldön járt, kóborolt
datolyafák közt, szerteszét, —
s a siratófalról, ha írt:
templommá magasztosodott
a *Kruspér utca* hét...

„Átkozott költő!” Elviselt
bánatot, haragot,
megcsaholta a Sors, vadul
helé is harapott...
S ő ontotta vers-könnyeit,
kitárta megsebzett szívét, —
„nyitott könyv” volt az élete,
nyitott, mint koldúsok előtt
a *Kruspér utca* hét...

Lefújta arcáról a gond
rég a kedv himporát, —
a költő és a sorsharag
örök-egy cimborák.
Nem is maradt utána, tán

kétpengő hagyaték
s pár öregbútor, amire
most féltő-zárosan vigyáz
a *Kruspér utca* hét...

De itt vannak örökök a
„végzetes verssorok”.
Bennük egy világ könnye zúg,
derűje mosolyog...
Szívébe mennyi, mennyi szív-
dobbanás belefért,
ezerek helyett hitt, örült, —
ötvennégy esztendő alatt
beh sok életet élt...

Lantján egy nép fájdalma sírt,
gettó, meg sárga folt...
A péntekesti gyertyafény
előtte szent, ó, drága volt
s imádattal dalolta meg
egy ősz zsidó asszony kezét,
anyja kezét... A gyermeki
szeretet szent zsarnoka volt
a *Kruspér utca* hét...

Most gyász-borultan tisztelegj,
seregnyi tarka rím:
Somlyó Zoltánra ráborult
a „sötét baldachin...”
A költő messzi vándorol,
éjszakás útra lép, —
s életen-túli távolok
homálya mögött elmerül
a *Kruspér utca* hét...

KARINTHY FRIGYES: SOMLYÓ ZOLTÁN PROFILJA ALÁ

Megpróbáltam lerajzolni az „átkozott költő” arcélét — és most, amikor költészetét kellene összefoglalni huszonöt sorban, ugyanazt a zavart és ugyanazt a kedvet érzem; az első művészember ügyefogyott ösztönét, mikor a falra mázolta le valakinek árnyékát, hogy megfogjon valamit, ami különben elmúlna s amiért kár. Ez a forró, folytonosan vért és élő szerveket vajúdó lira önkéntelenül azt a féltékeny bánatot kelti a kritikában, hogy el kell múlnia a hangulattal, melyből született s melyet áraszt — túlmeleg, túlforró, túlélő, túlszeives. — Az élőtermészet pazar és haszontalan termővágya szülte e verseket, buja virágok, pompás színek, a bánat és vágy földjéből egy éjszakán kipattanók. Ő maga jól tudta ezt és jól ismerte ezt az arcélet, amit így rajzolt le első, szép kötetében:

*Haragos, átkos, fekete fej
És elborult, viharos homlok
Szereti Mea szép barna fejét
S akik szeretnek, mind szép bolondok.*

Szeretni kell e lirát, mely ennyire szeret — azzal a közeledő és megindult szeretettel, amivel szeretőnket szeretjük, mert tudjuk, hogy elhal és elhervad majd szépsége s valami homályos ösztön él bennünk, hogy talán újra a mi szerelmünk mentheti majd meg e pusztulástól, — egy másik, új életet teremtve halandó belsejében, mely hasonlítani fog hozzá s hirdetni fogja szépségét az idők végezetéig.

*Karinthy Frigyes rajza Somlyó Zoltánról
Fr. Karinthy: Der jüngst verstorbene Dichter
Zoltán Somlyó*

ÚJ KÖNYVEK

S. A. ROSANES ÚJABB MUNKÁI

Rosanes, a török zsidók történetének neves kutatója,

újabb nagyszabású történeti tanulmányaiban, melyek részben Tel-Avivban a „Devir“ kiadóvállalatnál jelentek meg, folytatja a keleti zsidók történetét nagyrészt addig még ki nem aknázott történelmi források alapján. „A törökországi és keleti zsidók története“, melynek öt kötete felöleli a szerbiai, bulgáriai, boszniai, albániai, görögországi, szíriai, palesztinai, egyiptomi stb. zsidók történetét és minthogy feldolgozza a magyarországi zsidók történetét a török hódoltság korában, különös érdeklődésre tarthat

számot ez az értékes történeti munka a magyar zsidó és általában a magyar történetkutatás részéről is.

ELSE LASKER-SCHÜLER PALESZTINA KÖNYVE. Az ismert költőnő, akit még 1932-ben Berlinben a Kleist-díjjal tüntettek ki, nemrég Palesztinában járt és most kiadta impresszióit „Das Hebräerland“ címen. Az útleírás lángoló lelkesedéstől izzik és ilyen mondatok olvashatók benne: „A nap Palesztinában olyan fénnel ragyog, hogy átvilágítja a szívet, a lelket. Egész Palesztina olyan, mint egy kinyilatkoztatás. Palesztinát híven ábrázolni a legnehezebb feladatok egyike. A Biblia országáról kell beszélni, melyet mindnyájan ismerünk már iskolás korunkból. Palesztina Isten könyvének országa. Jeruzsálem Isten fátyolos menyasszonya. Amikor a sivatagból közeledtünk feléje, úgy éreztem, mintha menyegző-ünnepre mennék, a legkékebb ég baldachinja alatt. Isten szereti Jeruzsálemet, szívébe zárta a városok városát. Mindenki, aki Jeruzsálembe jön, magára ölti az áhítat köntösét. Az egész lénye megváltozik és szinte kötelezve érzi magát, hogy ünnepélyesen és ájtatos hangulatban járjon a szent város uccáin. Isten lehelletét érezzük itt, melytől megremeg a szív és szinte érezzük, hogy meg kell javulnunk és fel kell emelnünk a lelkünket a tisztaság szféráiba. Palesztina a lélek gyógyító fürdője és Jeruzsálem áldást áraszt az emberre, aki áldás után sóvárog. Vigaszt annak, aki vigaszra szorul.“

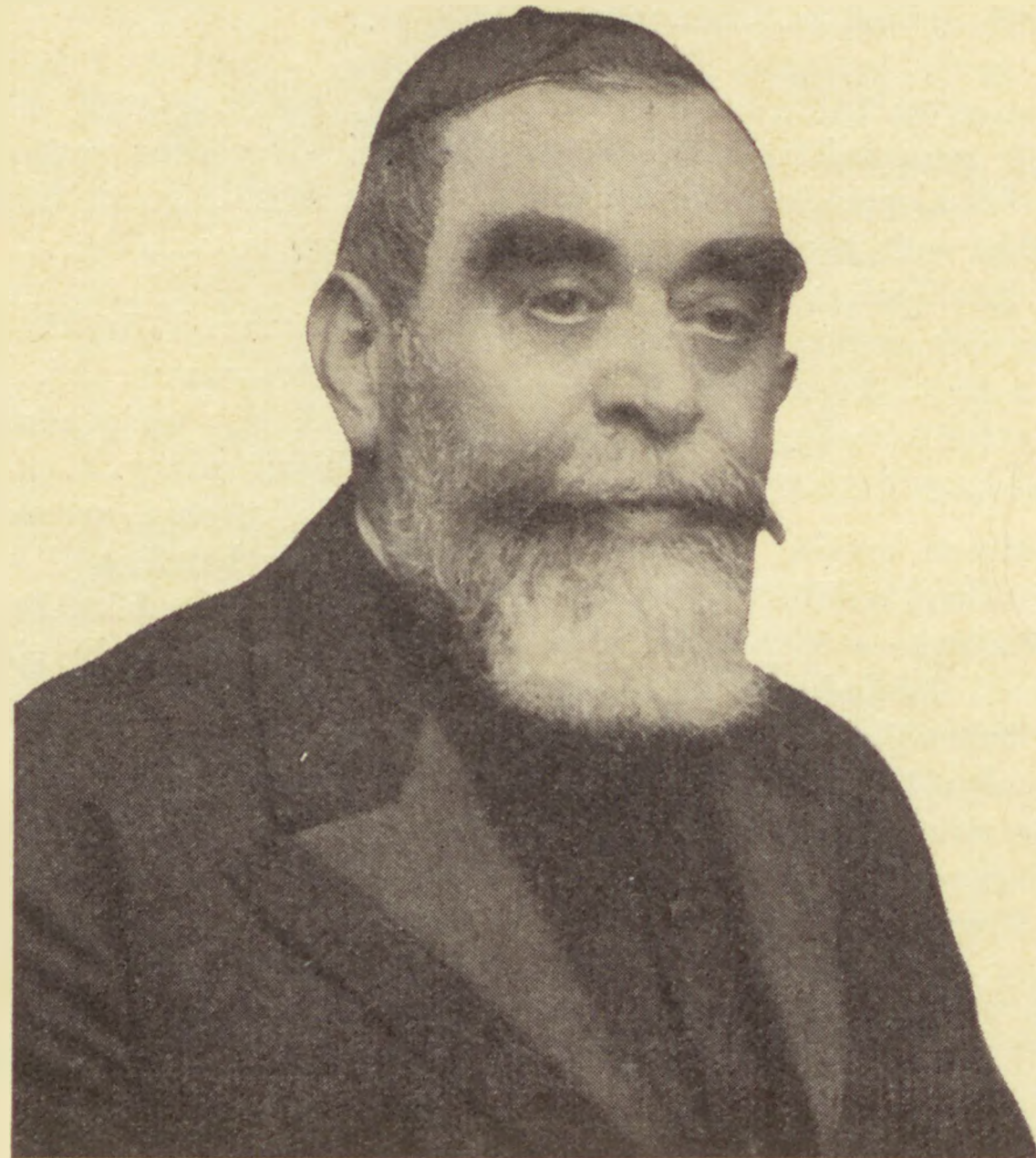
STEFAN ZWEIG: DIE KETTE; KALEIDOSKOP (Herbert Reichner-Verlag, Wien—Leipzig—Zürich. 1936). Stefan Zweig elbeszélő munkáinak gyűjteményes kiadása indul meg ezzel a két pompás kiállítású kötettel, mely Zweig novelláinak, legendáinak és epizódjainak legjavát adja. A „Kette“ című kötet Zweig régóta híressé vált három novelláskötetét: az „Ámok“-ot, az „Érzések zürzavará“-t és az „Első élmény“-t foglalja egybe. A másik kötet pedig „Kaleidoskop“ címen, a már ismert elbeszélések, legendák és „Sternstunden der Menschheit“ című epizódok mellett több olyan elbeszélést közöl, melyek ez alkalommal jelennek meg először könyvalakban. Ezek közül különösen érdekesekek a zsidótárgyú legendák: „Rachel rechnet mit Gott“, „Der begrabene Leuchter“, „Legende der dritten Taube“, melyet szemelvényül bemutatunk és a „Buckmende“ című elbeszélést, melyekben újra felismerjük Stefan Zweig mélyen érző zsidó szívét, mely a felejtethetetlen „Jeremiás“-ban nyert

örökértékű kifejezést. Stefan Zweig, a forró érzések nagyszerű ábrázolásának mestere ezekben a legendákban különös becsű ajándékot ad zsidó olvasói és tisztelői táborának.

ADLER HUBERT: AZ ÚJ PALESZTINAI LÍRA. (Pharos Könyvkiadóvállalat, 1936.) Az új palesztinai lírát fordítani igen hálás feladat. Ezek a versek, melyek egy nép talpraállásának idején íródnak, annyira mélyek érzésben és gondolatban, hogy még prózai fordítás is igen jól élvezhető. Adler Hubert fordítása azonban nemcsak a versek tartalmát, hanem formáját is az eredeti szépségben adja vissza és elsőrangúan oldja meg a héber versek formai és gondolatritmusa átültetésének elég nehéz problémáját. Arlosoroff, Slonszky, Hameiri, Simonovic, Eliseva, Lamdan, Ráchel, Csernichovszky, Grinberg és Sneur verseiből közöl szemelvényeket Adler Hubert, a költők életrajzi adataival. A fordító előszaván kívül Barzilay István írt a könyvhöz mélyenszántó bevezető tanulmányt „A palesztinai héber költészet társadalmi valóságai“ címen.

LEBOVITS JÓZSEF (1862—1937)

Hetvenötéves korában, szellemi erejének teljében hunyt el a népszerű mágócsi főrabbi, Lebovits József. Negyvenkét évig hirdette az ígét ugyanabban a községben, amelyet a „Magyar Zsinagóga“ homiletikai folyóirat és a „Zsidó Hitéleti Lexicon“ révén valóságos zsidó központtá tett. Az utóbbi munkával, amelyben feltárta a zsidó törvények lényegét, elősegítette sok előítéletnek eloszlását. Tárháza ez a zsidó élet bölcsességének és irányító szabályzatainak. Tartalomjegyzékét dr. Schlesinger Sámuel, debreceni főrabbi állította össze, aki alig pár héttel előtte hunyt el.

Több mint 1800 tételt tartalmaz ez a mű, mely mindjárt megjelenése után nagyon elterjedt lett. Agilitása élete utolsó napjáig csodálatos volt. A Beilis-pör idejében ezer rabbinak eskü alatti nyilatkozatát szerezte be a vérvád cáfolatára. És ahol küzdeni kellett egy zsidó ügyért, mindig ott volt a fórumon szeretetreméltó és megnyugtató egyéniségének súlyával. Temetése nagy részvéttel ment végbe. Nagy családja iránt a legszelesebb körökben nyilatkozott meg az együttérzés.

TOLLHEGYRŐL

KELEN HUGÓ: RÓLAD VAN SZÓ

Rólad van szó, kedves zsidó testvérem és róla — ne haragudj —, a nekem még kedvesebb sorstársamról, Somlyó Zoltánról, akit az Isten megáldott, de az Élet megátkozott. Miért? Talán mert magyar is volt, zsidó is volt?

Igen is, Rólad van szó, akiről nem tudom, hogy Isten-áldotta vagy-e, de az Élet mindenestre megáldott.

Mindenekelőtt Te még élsz, — ő már meghalt. Hála az Életnek, mindig jól éltél és még ma is jól élsz. És ha meg fogsz halni (bár ez nem biztos, mert Te örökké akarsz élni), akkor azzal a biztos érzéssel távozol körödből, hogy magaddal és családdoddal szemben kötelességedet legalább is 200 százalékosan megtetted.

Ezzel szemben Ő, szegény, mindig rosszul élt. Se magával, se családjával szemben nem tette meg a kötelességét és ezzel a lelkét tépő érzéssel pusztult el 50 és egynéhány éves korában.

De mért kellett neki 50 éven keresztül ugyyszólván alamizsnákból tengetni életét? Alamizsnákból, amiket nem is mindig Te adtál neki?

Nem értem, nem értem: hisz őt Isten áldotta meg kivételes költői tehetséggel, téged pedig a magyar zsidóság előkelő tagját, bőséges földi javakon felül még vele, a nagy költővel is megáldott.

Hát ahogy egyéb földi javaidat nagy atyai szeretettel gondoztad, miért, hogy ép őt, akit szintén az Ég ajándékozott neked, hagytad ki mindent magadhoz ölelni akaró erős karjaidból. Te, aki mindenre olyan gondosan vigyázol, ami a tulajdonod, miért nem vigyáztál reá is, hisz ő is a tied volt, szeretett zsidó testvérem.

Tudom, te nem vagy rossz ember. Te minden szépért, nemesért *messzire világító nagy láng-betűkkel lelkesedsz*. Híres művészbárát és emberbárát vagy. Te ott vagy, ahol árva gyermekeket nevelnek, ahol szegény lányokat kiházásítanak, ahol betegeket vizsgálnak, ahol szegényeknek alamizsnákat és ebédet osztogatnak. Sőt még a MIKÉFE teheneinek kellő gondozását is ellenőrzöd, csak az *élő* költőddel és művészeddel nem törödsz. Pedig érzed, mert érezned kell, hogy a te zsidó költőid, művészeid, tudósaid a te mentsváradnak — az ősi nagy kultúrának — igazi hősei, akiket nem vehetnek el tőled és akik előtt bevallottan vagy be nem vallottan a túloldalon is meghajolnak. És irigylik tőled, persze másképpen, mint ahogyan az egyéb földi javaidat.

Ismered Jizchok Lejb Perez jiddis író? Van egy elbeszélése, amelyre büszke lehetne minden nemzet irodalma, ha a fáján termett volna. A címe: „*Bonze Schweig*“ Ismered? Ideírom, hol találhatod: J. L. Perez, Jüdische Geschichten, Insel-Bücherei Nr. 204.

Bonze Schweig-ről szól ez a gyönyörű legenda, Bonze Schweigről, aki földi életében *csak* szenvedett és hallgatott, *csak* éhezett és hallgatott, *csak* fázott és hallgatott, súlyos terheket cipelt és hallgatott. Kifosztották, becsapták, elhagyták, kitesztették, ő *csak* hallgatott. Halálra gázolták, összetörték és akkor is *csak* hallgatott. Némán, összezárt ajkakkal lépett ki az Élet kapuján. Senki se figyelt rá.

De bizony annál jobban figyelték őt az Égben, ott megértették hallgatását és amikor megérkezett, úgy fogadták, mint egy fejedelmet. Aranyos székre ültették, gyémánt koronát helyeztek a fejére. A mennyei ítélőszék nem is mondott ítéletet fölötte. És a Mindenható az ő nagy jóságában szíve drága gyermekének szólította, dédelgette. És amikor kárpótlásul a sok földi szenvedésért felajánlotta az Ur Bonzenak: választhat, amit akar, itt a Mennyekben

minden az övé, Bonze Schweig felpillantott s angyali mosollyal így szólt:

„Hát jó, ha igazán választhatok, úgy szeretnék minden reggel egy meleg zsemlyét, jó, friss vajjal!”

Bírák és angyalok szégyenlősen sütyötték le szemüket, a mennyei ítélőszék vádlója pedig harsányan felkacagott.

Látod, kedves testvérem, ilyen Bonze Schweig volt életében és halálában Somlyó Zoltán, az ember.

Egy másik ének szól Somlyó Zoltánról, a költőről. Ezt már ő maga írta:

*Téli boru, havas ág,
Mit ad nekem a világ:
Csupa gondot, csupa bűt,
Késő szűrös koszorút.*

*El-elcsukló dalokat,
Reményt, amely csalogat.
Pénzt, mely estig elgurul.
Éget, amely elbarul.*

*Tüzet, amit elolt a jég,
Sebet, amely mindig ég,
Zsidó sorsot és szívet,
Mely a sír felé siet,*

*Semmi szépet, semmi jót,
Ad majd egy szűk koporsót...*

Ez a vers évekkal ezelőtt jelent meg a „Mult és Jövő”-ben. Ott olvastam: szívenütött, megrázott. Megzenésítettem. Különös véletlen folytán sohase került előadásra. Sohase hallotta Somlyó Zoltán. Bár találkozni akartunk, sohase kerültünk össze. Oh, szeretett sorstársam, engedd, hogy e szerény kottalapot most helyezzem díszsír helyed havas rögére.

Talán ott lent, vagy ott fent e néma hangokat muzsikás füled meghallja és néma ajakad fájdalmas mosolya talán megenyhül egy picit...

Te pedig, kedves hittestvérem, nagyon szeretném, ha végre ráeszmélnél arra: mégis csak kellene valamilyen szervezet, amelynek kötelessége volna arra ügyelni, hogy a kutyák, lovak, sőt tehenek mellett zsidó kultúránk hősei ne essenek el, ne pusztuljanak el oly embertelenül, vérlázítóan nyomorultul.

Gondolj arra, hogy a Kiss Józsefek, Ujvári Péterek, Somlyó Zoltánok és a többiek a *kultúra* harcában erősek, nagyok, hősök, de az *életben* nagyon is gyengék.

Te véd meg őket, mert az *élet* harcában Te vagy az erősebb, a nagyobb, kedves, jó testvérem a zsidóságban.

UJFAJTA „MARRANUSOK“

Ujfajta marranusokról kapunk egyre sűrűbben híreket. Egyre gyakrabban jelentkeznek, illetőleg nem jelentkeznek, akik a zsidó vallásból kitérnek, de úgy, hogy azt nem jelentik be a rabbínatusnak, hanem elmennek pl. Érdre, vagy Ercsibe, vagy Pécelre és ott elvégzik kellő diszkréció mellett a megkereszteltetés művét, aztán visszatérnek, de nem őseik hitére, hanem Budapestre, ahol továbbra is mint zsidók szerepelnek, esetleg jelöltetik magukat az előljáróságba vagy képviselőtestületbe. Mert hát arról nem mondhatnak le, hogy a zsidóság képét ne viseljék. Ilyen janu-sarccal járnak aztán a két vallás küszöbén, csuf játékot űzve mind a kettővel. Nem gondolva azzal, hogy ez a lelkiismeretlen játék csak még jobban szétroncsolja a zsidóság megtépázott presztizsét.

A HERCEGPRIMÁS MEGTILTOTTA legutóbbi pásztorlevelében a katolikus egyház papjainak, hogy nem szabad semmiféle bál vagy táncmulatság védnökségét vállalniok, mert ez a papi állás profanálása. Ezentúl tehát csak rabbiknak szabad... Habár nem hallottuk, hogy rabbi Sussmann Viktor vagy rabbi Jonathan Steif mint bálvédnők szerepelnének.

VILÁGSZEMLE

Palesztina kormányzója ünnepélyt rendezett palotájában 130 arab és zsidó gyerek számára. Az ünnepség célja, hogy az együtt megvendégelt arab és zsidó gyerekek között barátság keletkezzék.

Egyiptom és Palesztina között autbuszközlekedést készítenek elő.

Kopenhágában északi rabbikonferencia volt, Dánia, Finnország, Norvégia és Svédország rabbijai tárgyalták meg a zsidóság ügyeit Dr Friediger magyarországi származású kopenhágai főrabbi elnöklete alatt.

A Keren Kajemet új földet szerzett *Beisan mellett*, a Jordán-völgyben. Az exponált területen lévő földet a „Tel-Amal” Sémer-csoport szállta meg, amely készen hozta Bét Alfából egész berendezését, a védelemre szánt drót- és betónkerítéseket és egy tíz méter magas tornyot, amely fényszóróval van ellátva. Egy nap alatt fel volt ütve az egész tábor sátrakkal, barakkokkal, istállókkal és megkezdtek rendben a mezőgazdasági munkát. A környéken tartózkodó beduinok csodálkozva látták a gyors telepítést és nem zavarták meg.

Lengyelországban a kormány engedélyt adott arra, hogy a jeruzsálemi egyetem számára gyűjtött 9000 fontot eredeti valutában transzferálják Jeruzsálembe.

*A telavivi Makabiád*ot legközelebb 1938-ban rendezik.

Hubermann bejelentette Palesztinából való távozása előtt, hogy novemberben visszatér Toscaninivel együtt. Addig új barátokat szerez az egész világon a palesztinai szimfonikus zenekar számára.

A lengyel képviselőház elé terjesztett új törvényekkel kapcsolatban először hangzott el követelés, hogy a zsidókat zárják ki a katonai szolgálathól. — A varsói egyetemen a zsidó hallgatók állva hallgatják az előadásokat, minthogy az összes helyekre cédulákat ragasztottak: „Ez a hely lengyel számára van fenntartva.”

Franco tábornok nyilatkozatában kijelentette, hogy „meg akarja szabadítani Spanyolországot a zsidók és marxisták uralmától”.

Londonban a Board of Deputies, az angol zsidó hitközségek képviselője foglalkozott a különböző országok zsidóságainak helyzetével. Az antiszemita agitáció egyre erősödik. Németország után most a lengyel zsidóság helyzete a legsúlyosabb. Meg kell kezdeni a zsidó tömegek felvilágosítását az iskolákban, hogy a terjesztett vádakkal szemben védekezhessenek.

Vilnában pokolgépet dobtak a „Wilnaer Tog” szerkesztőségének és nyomdájának épületébe, melyben nagy károkat okoztak.

A Keren Kajemet állandó emelkedést mutat ki bevételeiben. Az első években 10.000 font volt az évi bevétel, a háború utáni első évben 40.000 font, a legutolsó esztendőben 400.000 font. Földterülete a háború után 19.000 dunam volt és az utóbbi 14 év alatt 380.000 dunamra emelkedett. A zsidók kezében lévő föld területe 1,250.000 dunam. (Egy dunam = 1000 négyzetméter.)

A Porosz Zsidó Szövetség legutóbbi gyűlésén beszámoltak arról, hogy mennyire elszegényedett a német zsidóság az utóbbi esztendőkhben. 76 hitközség oszlott fel teljesen, külön gyűjtőhelyet állítottak fel a gazdátlanul maradt tórák és kegszerek számára.

A görög kormány akciót indított a szaloniki szegény zsidóság számára építendő házak érdekében.

Az amerikai zsidóság 48,000.000 dollárt adott ki a múlt évben jótékony célra. Ebből 93 százalékot Amerikában adtak ki, 7 százalékot külföldi zsidókra, 1,675.000 dollár jutott ebből *Palesztinának*.

A Betar első repülőgépe mutatkozott be Galileában. Rokach, Tel-Aviv polgármestere üdvözölte ez alkalomból Jabotinskyt.

A berlini hitközség Winterhilfe-akciójának beszámlója szerint: *Harmincezren* részesülnek állandó segélyben. *Ötezren* végzik önkéntesen a gyűjtést és kiosztást. A támogatottak 27 százaléka „staatenlos” és 7 százaléka keresztény, kiket zsidó származásuk miatt ideutaltak. 53.990 személy részesült felruházásban, amire 660.000 márkát fordítottak.

Tripoliszban zavargások voltak a zsidók ellen, mert nem akarták kinyitni üzleteiket szombaton. Legalább ez volt az ürügy.

Leipzigban szétrombolták és szemétdombra rakták Felix Mendelssohn-Bartholdy zeneszerző híres szobrát. Gördeler polgármester, aki azt indítványozta, hogy a zsidó szobrot vigyék át a zsidó temetőbe (Mendelssohn ki volt keresztelkedve), e túlzott liberalizmusa miatt kénytelen volt állásáról lemondani.

Olaszországban az angol-olasz megegyezés folytán a cionista munka is nagyobb lendületet vett.

Németországban és *Lengyelországban* megalakult a „Zebulon” tengerészeti társaság, amely zsidó tengerészek kiképzését tűzte ki céljául.

Kopenhágában betörték éjjel az orthodox zsinagógába, szétrombolták a kegszereket és a falakat telerajzolták horogkeresztekkel.

Héber Tudományos Akadémia alakult *Newyorkban*. A „Hisztadrath Ivrit” héber szervezet elnöke Ab Goldberg lett.

*Vilnában a jiddis tudományos intézet*en a délafrikai zsidók nagy irodalmi alapítványt tettek J. L. Landau johanisburgi főrabbi és egyetemi tanár nevére.

Belgiumban most szabályozták a németországi menekültek ügyét. Mindenki igazolványt kapott, mely útlevelül is használható.

Rómában a „Popolo di Roma” vezércikkben méltatja a Palesztina-munka jelentőségét. „Amit a zsidók Palesztinában végeztek, megérdemli csodálatunkat.”

Az amerikai zsidó hitközségek Uniója New-Orleansban tartott konferenciáján elhatározta a Jewish Agency feltétlen támogatását a Palesztina-építésben.

Új csokoládégyár alakult Palesztinában 16.000 font alaptőkével.

*A párisi világkiállítás*on külön Palesztina-pavillonban mutatják be a szentföldi életet és produktumokat. A pavillon négy nagy teremből és szép keleti kertből áll.

A „Habimah” héber színtársulat nagy sikerrel vendégszerepelt *Egyiptomban*; nemsokára európai turnéra indulnak. *Amint a Mult és Jövőt a társulat igazgatósága értesítette, Budapestet* is felvették a programba.

Londonban tartotta tanácskozásait a liberális zsidóság világszövetsége. Elhatározták, hogy 1937 *juliusában* világkongresszust tartanak Amsterdamban. *A vallás és a modern élet* problémáit fogják tárgyalni.

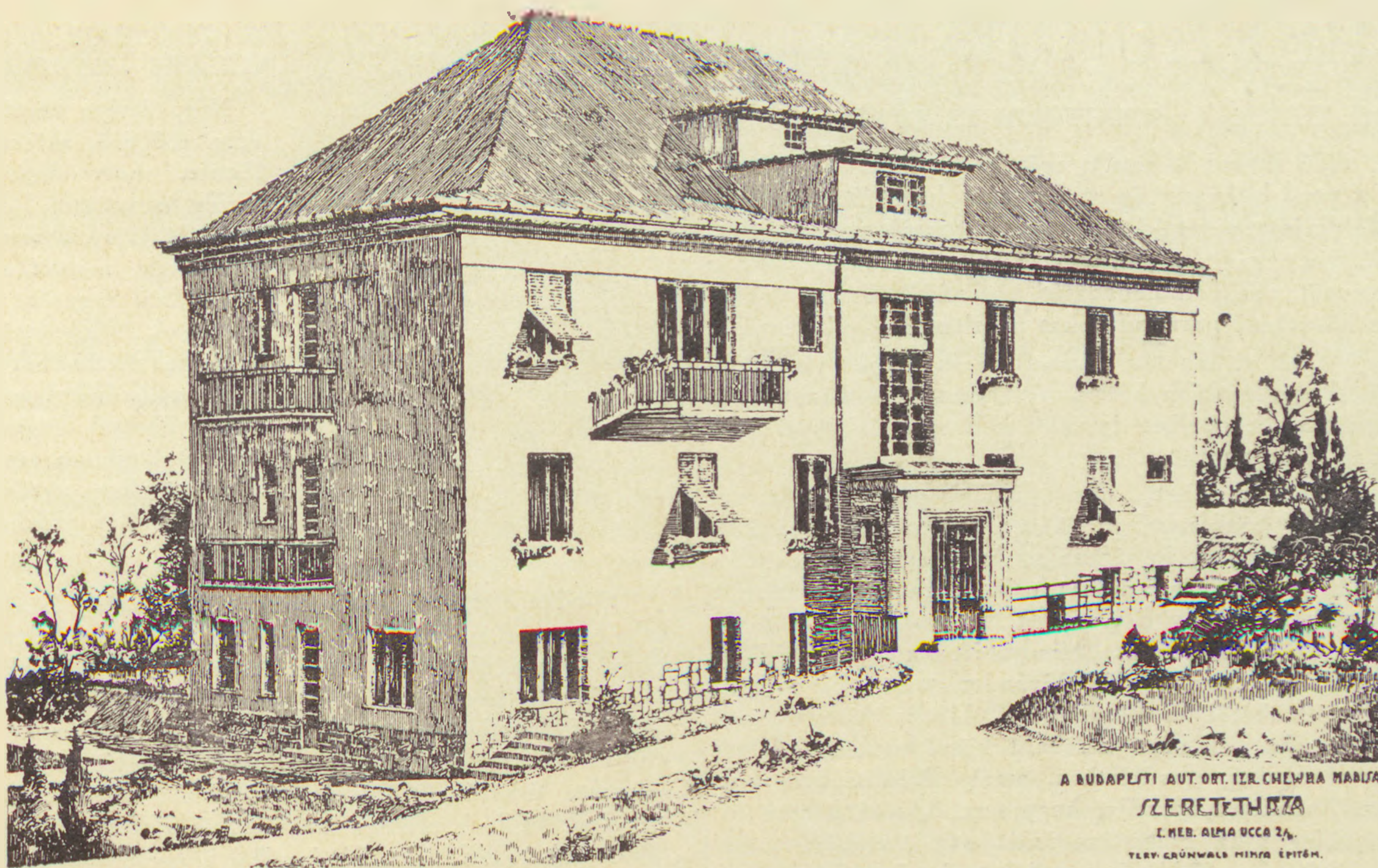
Marquise Reading Palesztinába érkezett. Haifában fogadták a Jewish Agency s a Keren Hajeszod képviselői.

Jabolinszkyt Londonban fogja kihallgatni a királyi bizottság, miután Palesztinába vizumot nem kapott.

Jeruzsálemben április közepén ül össze a Jewish Agency és a Cionista Világszervezet végrehajtóbizottsága.

Newyorkban Stephen Wise tiltakozott a felmerült franciaországi zsidótelepítések terve ellen, mely szerinte „nem egyéb, mint a hontalanok és éhezők kigúnyolása”.

Mérsékelt arabok pártja alakult Palesztinában a túlzók és szélsőségesek ellensúlyozása és a zsidókkal való együttműködés elősegítésére.

AZ ÚJ ORTHODOX SZERETETHÁZ

A Budapesti Orth. Chevra Kadisa Városmajor-utcai kisebb Szeretetházát negyven új lakó részére megnagyobbítva adta át rendeltetésének. Az új emeletes épület *Fejér Lajos* kormányfőtanácsos és *Grünwald Miksa* építészek tervei alapján a legmodernebb higiéniai követelmények szerint készült el. Tiszta, világos, szellős lakosztályok, központi fűtés és melegvíz-ellátással felszerelve az egész épület, ragyogó csempékkel kirakva, fehér bútorzatával várta a felavató ünnepélyre egybegyűlt vezetőséget. A Szeretetházban levő imahelyiségben Mincha-imával vette kezdetét a felavató ünnep, amelyen a gyönyörű intézmény tulajdonképpen megalapítójával, *dr. Friedmann Izidor chevra-elnökkel* az élén, teljes számban megjelent a Szentegylet előljárósága és választmánya, továbbá a rabbinátus tagjai, valamint *óbudai Freudiger Ábrahám* kormányfőtanácsos, hitközségi elnök vezetése mellett az orth. hitközség előljárósága, *óbudai Freudiger Lipót* kormányfőtanácsos, kórházi elnökkel élén az Orth. Kórház gondnoksága és az orth. hitközség kebelében működő összes jóléti egyesületek vezetői. Az épület megtekintése után a szomszéd Orth. Kórház nagytermében százterítékű társasvacsorára gyűltek egybe a jelenlevők. Az első felköszöntőt *dr. Friedmann Izidor*, a Chevra kitűnő elnöke és a Szeretetház fáradhatatlan megalapítója mondta. Vázolta az intézmény keletkezését, fejlesztését és a munka közben felmerült akadályokat, amelyeket sikerült elhárítani. Boldognak érzi magát, hogy a Mindenható segítségével az előljáróság és választmány buzgó támogatásával átadhatja a pompás intézményt, mint a zsidó emberszeretet ékesen szóló tanuságát nemes rendeltetésének. Üdvözlí a megjelent rabbinátust és a hitközség, valamint az egyesületek vezetőseit, Isten áldását kéri a megnagyobbított, immár 62 személyt befogadó intézményre, annak vezetőségére és támogató barátaira. Frenetikus tapsal ünnepelték a jelenvoltak *dr. Friedmann Izidor* elnököt. Utána *Sussmann Viktor* és *Steif Jonatán* rabbik, *óbudai orth. rabbi, Schlesinger Adolf*, a Chevra al-elnöke, *Klein Márkus*, a Sász-Chevra elnöke, *Mayer Miksa* Chevra előljáró és *dr. Deutsch Adolf* igazgató tartottak

szellemes beszédeket, amelyekben hálájukat fejezték ki *dr. Friedmann Izidornak*, aki úgyis mint a Szentegylet elnöke és az Orth. Kórház igazgatója emberfeletti önzetlen munkát fejt ki a humánus intézmények fejlesztése körül, amiért arany betűkkel írta be nevét a budapesti orthodox hitközség annaleseibe. A záróimával befejezést nyert lélekemelő ünnepély, amely fölött a cheszed sel emesz glóriája ragyogott, felejthetetlen szép emléket hagyott hátra a jelenvoltaknál és az orthodoxiának jövő újabb alkotásaira hatásos buzdításul szolgál.

Ugyancsak rövid idővel ezelőtt a hitközség kibővítette a Városmajor-utcai kórházát, a modern igényeknek teljesen megfelelő műtőtermekkel és új betegszobákkal, miáltal a kórház befogadóképessége tetemesen megnövekedett.

ZSIDÓ HUMOR

PURIMI HUMOR A „SZENTFÖLDI ÉS EGYÉB” KÖRÜL

A zsidó humor kikezdte már alakulásának első napjaiban a pesti hitközség és az Országos Iroda által alakított „Szentföldi és egyéb telepítéseket támogató egyesület”-et.

Minthogy pedig az új egyesület annyira hangsúlyozza a cionizmustól való elkülönödését, a zsidó humor kifundálta a következő paragrafusokat az alapszabályok részére:

1. §. Csak az lehet a „Szentföldi és egyéb” tagja, aki igazolja, hogy legalább három visszamenő őse között nem volt cionista. Felvételnél igazolni kell apai és anyai ágon a nem-cionista nagymamát.

2. §. Csak az lehet a „Szentföldi és egyéb” tagja, aki igazolja, hogy imakönyvében törölve van mindenütt a Cion szó. Még célszerűbb, ha igazolja, hogy egyáltalában nem imádkozik, amivel bizonyítja azt is, hogy semmi köze a héber nyelvhez, amely a cionisták nyelve.

3. §. Csak az kaphat támogatást a „Szentföldi és egyéb”-től Palesztinába való kivándorlásra, aki a helyi hitközség elnökétől és főrabbijától hiteles bizonyítványt hoz, hogy soha életében nem állt közel semmiféle olyan mozgalomhoz vagy gondolathoz, amely Palesztinával kapcsolatos. Azonkívül igazolja, hogy sem ő, sem három őse visszamenőleg soha Palesztina iránt nem érdekődött.

4. §. A „Szentföldi és egyéb” tagja fegyelmi eljárás alá vonatik, amely örökös kizárással végződhetik, ha igazolást nyer, hogy ő vagy családjának fel- vagy lemen tagja házasságot kötött, táncot lejtett vagy flörtöt folytatott a „cionista” nevezetű idegen fajjal, vagy annak leszármazottjával, fél és negyed, sőt nyolcad cionistával. Kétes esetekben a nürnbergi Sulchan-Aruch Rassenschande döntései irányadók.

5. §. Aki a „Szentföldi és egyéb” utiköltség-támogatásával jutott ki Palesztinába, még ha certifikátját titokban a cionistáktól kapta is, köteles odakünn minden összekötést cionistákkal megszakítani, nem vállalhat cionistáná munkát, és ő sem adhat cionistának munkát, nem látogathatja Jeruzsálemben a Cijon-mozgósínházat és nem mehet fel Tal-Avivba Cijon hegyére. (Illetve fordítva, minthogy Tel-Avivban hegyek nincsenek, de annál több mozgósínház, amint ezt Lord Peel is megállapította.) Azonkívül köteles odakünn is *Hóra* helyett csak *csárdást* táncolni és a „*Hatikva*” helyett azt énekelni, hogy „*Sárga csizmát visel a babám*”.

6. §. Saját fajtája ellen vétkezik az a „Szentföldi és egyéb” tag, aki cionistánál vásárol.

7. §. Izr. karácsonykor, a makkabeusok ünnepén a chanukagyertyák elé csak olyan ajándékot rakhatsz, amelyet nem szereztél cionistáktól, akik a makkabeusok ivadékanak mondják magukat.

8. §. A „Szentföldi és egyéb” tagja, ha plakátot lát az utcán, hogy „a zsidók bolsevisták”, köteles reámutatni, hogy csak a cionisták azok. Aminthogy hazug az a vád is, hogy a zsidók ölték meg Jézust, ezt is a cionisták tették annak idején, mert hiszen az anticionisták kerültek akkor is Cijont és így alibijük kellőképpen igazolva van.

9. §. Minthogy csak a cionizmus táplálja Magyarországon az antiszemizmust, a „Szentföldi és egyéb” pályadíjat tűz ki annak bebizonyítására, hogy a tiszzaeszlári zsidók 1882-ben cionisták voltak.

10. §. Ha a „Szentföld és egyéb” egyesület feloszlik, a fennmaradó pénzállományt anticionista röpirat kiadására kell fordítani, amely bebizonyítja, hogy általában minden zsidó baj oka a cionizmus az egész világon.

Szerencsére mindez csak ártatlan purimi tréfa!

NAGY ANDOR:
KEDVES EMLÉKEK

Nagy Andor tőzsdetanácsos, előljáró, akinek jubileumát most ünnepelték meleg szeretettel hívei és tisztelői, kiváló mestere a humornak, melyet szóban és írásban egyaránt sikerrel művel. Könyvének megjelenése alkalmából ebből a szempontból is méltattuk. Ezuttal bemutatjuk tapasztalatokban és életbölcsségben gazdag humorának két érdekes darabját:

Sándor Pál, aki mint szónok és debatter is megállta helyét a parlamentben, politikai pályájának kezdetén bizony nagyon akadozva beszélt és hiányzott a gyakorlata, és félő volt, hogy ez a hiány politikai pályafutásában akadályul fog szolgálni. Figyelmeztetés nélkül is érezte ő ezt s egyik hű párttagunkat, Incze Henrik akadémiai tanárt alkalmazta titkárának, irodalmi tanárának, szónokmesternek.

Csak kevés befentes tudta ezt és a szerdai klubvacsorákon volt alkalmunk Sándor Pál előmenetelét a szónoklásban megfigyelni. Persze Incze Henrik, a mester, is nagy „drukkban” hallgatta illusztris tanítványát és leste sikereit.

De bizony a haladás lassan ment és Sándor Pál szónoklatai alul maradtak a várakozáson. Különösen kínos volt a beszéd kezdete, mert mint a gyöngye szónokok általában, felállás után ő is torkát köszörülte és Sándor Pál ezt még azzal is tetézte, hogy zsebkendőjét használta.

Incze, a mester módfelett izgult, de mert nagyon humoros ember volt, hamar lecsöndesült és Sándor Pál kérésére és a publikum nógatására, maga is belefogott egy pohárköszöntőbe. Fel is állt és így tréfálta meg Sándor Pált. Elmondotta beszédében, hogy apja Szegeden lakott és jó módú kereskedő lévén, nem egy zsidó iparost segített ki kölcsönökkel. Löwy mészáros gyakran vette ezeket igénybe és fiát szokta küldeni azokért, de mert a fiú dadogott, percekig tartott, míg kidagolta, hogy az apja 100 forintot kér kölcsön. Minthogy ez folyton ismétlődött és kínos volt hallgatni a fiú dadogását, az öreg Incze, aki tréfás ember volt, azt mondta a fiúnak: Nézd Berti, amikor elindulsz, kezdjed otthon mondani: Jó-jó-jó re-re-ggelt, a-a-apám tisztelteti stb., nekem, amikor belépsz, elég annyit mondani: Száz forintot! Azután így folytatta a pohárköszöntőt:

Vegyen Sándor Pál erről példát és kezdjen már otthon köhécselni, már ott vegye ki a zsebkendőjét és használja; a bankettnél pedig azzal kezdje: Tisztelt Barátaim!

Óriási hahota kísérte Incze tréfás szavait és Sándor Pál is jóízűt nevetett a nevetőkkel.

*

Hock János az 1918 októberi forradalom idejében, mint a Nemzeti Tanács elnöke feljött a tőzsdére és ott a rögtönzött gyűlésen többek között a következőket mondta:

„Én nem akarom önöket forradalmasítani, mert felázítani csak korgó gyomrú embereket lehet, már pedig a tőzsdések között ilyen, hála az Égnek, nincs. Azután meg ruházatukat nézve, önök szép nyakkendőket viselnek és bizonyára maguk szeretik azt csokorba kötni. *A forradalmár pedig este nem tudhatja, hogy reggel ki fogja „kravátlját megkötni.*” — A tőzsdetagok megilletődve hallgatták a remek szónoklatot és egymás szeméből vélték kiolvasni, hogy ezt a rizikót nem hajlandók vállalni.

A Mult és Jövő tavaszi Szentföldi társasutazása

1937 április 13-tól május 4-ig

(A Magyar Nemzeti Bank
575. sz. engedélye alapján)

Az «Adriatica» (Lloyd Triestino) «Gerusalemme» szalongőzösen

Dr. PATAI JÓZSEF vezetése alatt * Jelentkezés: március 1-ig

Résztvételi díj: Budapesttől Budapestig az összes költségeket beleértve 590 pengő és 8 angol font (mely a Nemzeti Bank által kivitelre engedélyezett bármely valutában fizethető)

Az *Adriatica*, mely az egyesült olasz hajózási társaságok átszervezésével a Lloyd Triestino Palestina vonalait átvette, csak most bocsátotta közzé a tavaszi utazások menetrendjét, amely minden tekintetben alkalmat nyújt arra, hogy a Palesztina-utazásokat a legnagyobb kényelemben lehessen lebonyolítani.

A legszebb tavaszi hónapban, április közepén indul ezuttal is a Mult és Jövő társasága, amelynek méltó szentföldi fogadtatására minden előkészület megtörtént. Maga az út a verőfényes, tavaszi tengeren valóságos üdülés és a résztvevőknek felejthetetlen élménye marad.

Palesztina hangulatával eltelve lépnek partra a Karmel alatti kikötőben és onnan gondosan kidolgozott program szerint járják be az egész Szentföldet, Galileát és a Genezareth vidékét, a Tiberiás és a Jordán melletti kolóniákat, az Emek virágzó telepeit, leánygazdasági farmjait és gyermekfalvait, majd Sáron völgyének régi és új telepeit.

Két napot töltenek Tel-Avivban, az új zsidó nagyvárosban, megtekintik az új kikötőt, a rohamosan fejlődő új negyedeket, a Stadiont, a múzeumot stb. Majdnem négy nap jut a minden vallásban szent város, Jeruzsálem nevezetességeinek megtekintésére. Innen kirándulnak Ráchel sírjához, Betlehembe, Jerichóba, a Holt-tengerhez, s jut szabad idő, sőt egy külön programon kívüli nap azok számára, akik esetleg gazdasági kapcsolatokat, rokoni látogatásokat akarnak lebonyolítani. Jeruzsálemből Haifába indul a társaság az útközbe eső kolóniákon át. Alkalom nyílik Egyiptomba való kirándulásra is, még pedig kétféle módon: Haifából a Marco-Polo nevű luxushajón, amely április 29-én kiköt Haifában és onnan ugyanaz nap Alexandriába indul, vagy Jeruzsálemből vonaton Kairóba április 28-án, úgyhogy május 1-én érik el a Marco Polót az alexandriai kikötőben és csak egynapi késéssel érkeznek Triesztbe.

A résztvételi díj, annak ellenére, hogy a program most két nappal tovább tart, mérsékeltebben van megállapítva, mint az előző esztendőben (a tavalyi Lloyd Triestino jubileumi rendkívüli kedvezmény kivétel volt). Az *Adriatica* hajói minden kényelmet biztosítanak. Házaspárok részére kétszemélyes külső kabinok állnak rendelkezésre, tengerre néző ablakkal. Az ellátás bőséges (diéta is kapható). A rituális konyha orth. rabbínatus felügyelete alatt áll. A szentföldön az elhelyezés a legjobb polgári hotelekben történik. A kirándulásokra modern autobuszok állnak rendelkezésre. Odafelé kikötés a trópusi Ciprus-szigeten.

Minthogy erre az időszakra különböző országokból indulnak turista-csoportok Palesztinába, a hajóhelyeket csak a legrövidebb ideig lehet fenntartani. Ezért a jelentkezési időt a legrövidebbre kellett megszabni. A helyek lefoglalása a jelentkezés sorrendjében történik. A jelentkezéssel át kell utalni 200 pengő foglalót, amelyet visszalépés esetén szokásos sztornódíj levonásával visszatérítenek.

Visszafelé a jegy későbbi hajókra is érvényes.

Résztvehetnek olyanok is, akik csak a hajón és vonaton tartanak a társasággal, míg Palesztinában önállóan

akarnak rendelkezni idejük fölött. Ezek számára a résztvételi díj: Budapest—Trieszt vasút III-ik osztály, Trieszt—Haifa és Haifa—Trieszt hajó, turistaosztály **425 pengő.**

A Magyar Nemzeti Bank (575. sz.) a résztvevőknek 1000 lírát engedélyez kivitelre, melyből a 8 font fedezhető.

A vízum beszerzéséről mindenki önmaga gondoskodik. az illető ország angol konzulátusának útján.

MENETREND

ÁPRILIS 13, kedden este 8 órakor: Indulás a Déli-vasút pályaudvarról, fenntartott különkocsiban.

ÁPRILIS 14, szerdán reggel: Megérkezés Triesztbe. Délben indulás a Gerusalemmen. Este mozgóképelőadás.

ÁPRILIS 15, csütörtökön: Előadás a hajón a Szentföld történetéről térképmagyarázatokkal. Délután kikötés Brindisiben. Este mozgóképelőadás.

ÁPRILIS 16, pénteken: Előadás az új palesztinai telepítések történetéről. Este istentisztelet. Vacsora után ismerkedési est a külföldi csoportokkal.

ÁPRILIS 17, szombaton: Istentisztelet. Előadás Palesztináról. Este mozgóképelőadás.

ÁPRILIS 18, vasárnap: Kikötés Ciprus-szigetén Larnacában. Este mozgóképelőadás.

ÁPRILIS 19, hétfőn reggel: Érkezés Haifába. Megszállás a Karmel-hegyen. A város megtekintése. Eljáhu-barlang, Bath-Galim, Bevándorló-telep, Hadar ha Karmel, Technikum, Bialik város.

ÁPRILIS 20, kedden: Autón Chaszidok-falva, Nahal-lali leányfarm és Wizo gazdasági iskola, az Emek-kolóniáin át Tiberiásba, Dagánja, fürdés a Genezarethben, Meir hal Nesz sírja, Maimonides sírja.

ÁPRILIS 21, szerdán: Haifából autón Tel-Avivba, útközben Atlih-sóművek, Ziehron Jakov, Natanja, Herzlia. Este Habima színházelőadás.

ÁPRILIS 22, csütörtökön: Séta Tel-Avivban. Új kikötő, Stadion, Múzeum, Bialik-ház, Rison le Cion. Este Mataté-Kabaré.

ÁPRILIS 23, pénteken: Autón Jeruzsálemben. Útközben Ben Semen gyermekfalva. Kirjat-Anavim. Istentisztelet a Panaszfalnál, Jochanan ben Zakkaj-templom.

ÁPRILIS 24, szombaton: Séta Jeruzsálem Ujvárosában, Jemeniek, bucharaiak, babiloniaiak templomai.

ÁPRILIS 25, vasárnap: Ráchel sírja, Betlehem, Héber egyetem, Keren Kajemeth és Keren Hajeszod palota, Király-sírok, Olajfák-hegye.

ÁPRILIS 26, hétfő. Kirándulás Jerichóba, fürdés a Holt-tengerben, Jordánban. Este színház vagy koncert.

ÁPRILIS 27, kedden: Szabad nap.

ÁPRILIS 28, szerdán: Utazás Haifába. Útközben judeai kolóniák. Estefelé beszállás a Galilea-hajóra, amely május 3-án, hétfőn délelőtt érkezik Triesztbe. Este vonaton Budapestre. Megérkezés május 4-én, kedden d. e. 10 órakor.

Részletesebb felvilágosítást ad a Mult és Jövő szerkesztősége, Budapest V., Vadász-utca 11. Telefon: 11-99-55.

LOHR MÁRIA „Kronfuszt” vegytisztító és kefmefestő

Gyár és központ :
VIII., Baross-utca 85
Telefon : 1-302-37

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

BÁRÓ DR. KOHNER ADOLF

Halála nagy vesztesége a magyar zsidóságnak. Előkelő egyénisége, nagy műveltsége, műértése, ember-szeretete tiszteletet szerzett számára a legszélesebb rétegekben fent és lent egyaránt. Mert a szokott közéleti típusoktól eltérően ő felfelé volt önértékes és lefelé szerény és szeretetreméltó. Senkisem fordult hozzá hiába, akinek segítségre volt szüksége. Mecenás volt abból a fajtából, mely szereti a művészt és a műalkotást egyaránt.

Mikor a *Mult és Jövő* Lilien, Strück és egyéb kiállításait rendezte, az elsők között volt aki a külföldi zsidó művészvendég méltó fogadására gondolt. Áldozatkészségben oly nobilis volt, hogy senki sem érezte megalázásnak az ő támogatását. Mint az Országos Iroda elnöke, a pártatlanság mintaképe volt, többször sikra szállt a Palesztina-munka érdekében s mikor egyes befolyásos zsidók a cionista szervezet munkájának megszorítását akarták ki-
eszközölni, személyesen sietett fel a miniszterhez és kijelentette, hogy ezt zsidó és emberi lelkiismeretével össze-férhetetlennek tartja.

„Zsidó mágus” volt a szó legszebb értelmében és amikor az anyagi körülmények visszavonulásra kényszerítették, méltóságteljesen viselte e sorsát, elmerült könyveibe, melyeknek világában mindig otthonra talált.

Utolsó útjára tisztelőinek serege kísérte...

DR. HAJDU MIKLÓS ELŐADÁSA DOMBÓVÁRON. A Dombóvári Nőegylet, amely ötvenéves jubileuma után szeretetház-alapítással koronázta meg áldozatos munkáját, intézményei javára kultúrestet rendezett, amelyre meghívta előadónak dr. Hajdu Miklós előlárót, aki *Béke a Szentföldön* címen tartotta meg megkülömböztetett érdeklődéssel várt előadását. A hitközség meleg ünneplésben részesítette a gyülekezet multjának lirikusát és hűséges íróját, akit dr. Friedmann Hillél főrabbi a péntekesti istentiszteleten bensőséges szépségében megkapó beszédben köszöntött, ünnepe a „Kile” poétalelkű szerelmesét, a zsidó vallásesztétát, aki évtizedek óta hirdeti az elhivatottak fenkölt szavaival vallásunk szépségeinek és értékeinek megbecsülését. Az előadó publicisztikai munkájának méltatásában dr. Balog Miksa, a Nőegylet titkára, baráti szeretettől áthatott szavakban üdvözölte dr. Hajdu Miklóst, aki költői szépségekben bővelkedő, színes képekben tárta a hallgatóság elé az újjáéledő Szentföld életét, munkáját és küzdelmeiben is bizakodó fejlődését. A bibliai emelkedettségu előadásnak áhítatos keretet adott Halász József, a kitünő képzettségű tenorista, aki finom kulturáltságának szárnyaló modulációjával adott elő két imarészletet, melyeket Bondi György, a nagytehetségű fiatal zeneszerző szerzett

és kísért harmóniumon. Végezetül Stern Ella bájos közvetlenséggel köszönte meg a Nőegylet megbízásából dr. Hajdu Miklós nagyhatású előadását. Az emlékezetesen szép kultúrest rendezésében dr. Kertész Jenőné, a Nőegylet érdekes elnökője gyarapította szeretetmunkájának sikereit.

RUSS JAKABOT, a gyöngyösi statusquo hitközség elnökét meleg ünneplésben részesítették hetvenéves jubileuma alkalmából. Russ elnök elhárította ugyan szerénységében a hangosabb ünneplést, de nem térhetett ki az elől, hogy hívei és tisztelői ki ne fejezhessék szeretetüket személye és elismerésüket munkája iránt, melyet a hitközség osztatlan rokonszenvenvel és hálával kísért. Szombaton a muszáf-istentisztelet alkalmával Feigl L. H. főrabbi nagyhatású beszédben üdvözölte a jubilánst. Az előljáróság és az egyletek elnökei testületileg felkeresték az elnököt, dr. Kurcz Jakab a hitközség, dr. Hajdu Béla az egyletek és a Menház, Hermann Miksa az orthodox hitközség nevében köszöntötték. Russ Jakab megható beszédben válaszolt és hálásan megköszönte a megnyilatkozó szeretetet és megbecsülést.

Mindent megtalál
nyolc házban levő raktárainkban
használt és új iroda-, lakás-, antik

BUTOR

vétel, eladás, csere, kölcsönzés

Áruházi
rendszer

Csillárok, műtárgyak. Perzsa-torontáli szőnyegek. Kombinált szobakülönlegességek

Universal VII., Wesselényi-u. 8
Telefon: 1-378 42. 1-358 69

Művészi
kivitelű

siremlékek

Löwy-nél Budán

II., Fő-utca 79. Telefon: 1-515-81
Fióközlet és telep III., Bécsi-ut

A régi zsidó temetővel szemben.
A trolleybusz indulási állomásától 2 percrenyire

A kitünő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz
szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű
kivitelben * Elsőrendű fajborok

Budapest, VI., Révay-utca 4/B
Telefon 1-238-43

A MAGYAR CIONISTA SZÖVETSÉG január 31-én tartotta országos értekezletét. Az év cionista halottainak elparentálása után felolvasták a világ minden részéből érkezett üdvözlő táviratokat és leveleket, többek között a cionista Executiva jeruzsálemi és londoni központjának, Ussischkinnek, dr. Hantkenak, a Nemzeti Alapok vezetőinek megleghangú üdvözlő sorait. Ezután dr. Miklós Gyula, a Szövetség elnöke tartotta meg elnöki megnyitóját. Megemlékezett a palesztinai eseményekről és kiemelte a Jisuw erejét és ellenállóképességét, az elmúlt 6 hónap eseményei közben. Beszért a hitközségi politikáról és kiemelte, hogy céljuk megteremteni a békét. Ezután dr. Kahán Nison „A Királyi Bizottság munkája Palesztinában” címen összefoglalta a zsidók és arabok tanuvallomását a Királyi Bizottság előtt, kiemelte dr. Weizmannak történelmi jelentőségű beszédét és Leonard Stein vitáját Lord Peel-lel a mandátumról. Végül az amerikai Egyesült Államoknak a zsidó nemzeti otthon felépítésében való szerepéről, Weizmann amerikai utazásáról és Leon Blummal való tárgyalásairól emlékezett meg. Dr. Fodor Lajos (Hatvan) mondta el ezután referátumát „A zsidó ifjúság problémája” címen. Beszért a zsidó ifjúság reménytelen és kétségbeejtő helyzetéről, az átrétegeződés szükségességéről s kiemelte a *hitközségek feladatait* a zsidó ifjúság szociális s kulturális felkarolása terén. Dr. Buk Miklós beterjesztette az Országos Intéző Bizottság alapszabálymódosítására vonatkozó javaslatát, amelyet az Országos Értekeztet egyhangulag elfogadott: Délután dr. Fried Frigyes terjesztette be az Országos Intéző Bizottság jelentését az elmúlt évi munkáról, majd elfogadták a beterjesztett javaslatokat, végül megválasztották az Országos Intéző Bizottság tagjait. Elnök lett dr. Miklós Gyula, az Intéző Bizottság tagjai: dr. Braun Sándor, Epstein Ákos, dr. Fried Frigyes, dr. Izsák Ede, dr. Jordán Lajos, Komoly Ottó, dr. Lantos Tivadar, Márer Arnoldné és dr. Rajka Ödön. Végül megválasztották az Országos Választmány 120 tagját.

GOLDBERGER SALAMON JUBILEUMA. *Goldberger* Salamon, a zsidó gimnázium igazgatója, most töltötte be tanári működésének 35-ik évét és bár jubileuma alkalmával határozott kívánságára minden ünnepi keretet mellőztek, mégis az elismerés, tisztelet, hála és ragaszkodás számtalan jelével halmozták el mindazok, akikkel pedagógiai munkássága folyamán kapcsolatba jutott. A Pesti Izraelita Hitközség, a Zsidó Gimnázium Barátainak Egyesülete, a gimnázium volt növendékei és a Vívó és Atletikai Club ösztöndíjalapítványokat létesítettek *Goldberger* igazgató nevére és az ösztöndíjak rendeltetésének megállapítását rábízták. *Goldberger* igazgató úgy döntött, hogy a zsidó gimnázium felsőbb osztályaiban évenként versenyvizsgákat tartanak, amelyeknek tárgya a Szentírás és a zsidó történet beható ismerete. Az ösztöndíjakat, melyek előre láthatólag évi 250 pengő kamatot jelentenek, e versenyvizsgálatok győzteseinek ítéli oda az igazgató.

KÉT PEDAGÓGUS ÜNNEPLÉSE. *Biró* Kálmánt és dr. *Fürst* Aladárt, a zsidó gimnázium két tanárát, meleg ünneplésben részesítette a zsidó gimnázium tanári testülete abból az alkalomból, hogy most töltötték be életük hatvanadik évét. A testület jókívánságait értekezleten tolmácsolta *Goldberger* Salamon igazgató, a testület azonkívül a leánygimnázium tanári karával együtt társasvacsorával tisztelte meg az ünnepeket.

AZ IMIT JANUÁRI FELOLVASÓ ÜLÉSE. Dr. Dénes Lajos ny. tanker. főigazgató megnyitó szavaiban Somlyó Zoltán emlékének áldozott. Dr. Kunos Ignác egyetemi tanár a török legendák és mondák bibliai vonatkozásairól tartott igen érdekes és tanulságos felolvasást. Hajnal Anna verseket olvasott fel. Karczag István novelláját mutatta be.

של פסח

HUSVÉTI ÁRUT

az ismert kiváló minőségben
az idén is gyártunk.
A felügyeletet az egri főrabbi,
főtisztelendő

SCHREIBER SIMON
ur gyakorolja

A husvéti áru gyártásának rituális felügyelete még sokkal szigorubb. mint az egész éven át gyártott áru amugy is nagyon szigorú felügyelete. E szigorú rituális felügyelet teljes erejű biztosíték arra, hogy az áru és így különösképpen a husvéti áru megbízhatóságához soha kétség nem férhet.

A husvéti árut
tehát a legvallásosabb emberek
is a legteljesebb bizalommal
fogyaszthatják.

FRANCK HENRIK FIAI R.T.

**Budapest 113.
Postafiók 5.**

Telefon: 2-688-45

MÁSODIK KIADÁSBAN JELENT MEG PATAI EDITH „SZENT SZOMJUSÁG” C. REGÉNYE! Az első kiadás alig két hónap alatt teljesen elfogyott. Gerő Ödön, a Pester Lloyd nagynevű kritikusa így ír a műről: „A Szent Szomjúság rászolgált arra, hogy a jó könyvet megillető áhitattal olvassák... Érezni tanítja a felületeseket, együttérzésre tanít egocentrikusokat...” A „Zsidó Élet” írja: „Eseményszerűen emelkedik ki Patai Edith új regényének megjelenése... Meghatva, könnyes szemekkel tesszük le a regényt teljes megértéssel az írónak művészi alkotáson túlmenő szándékai iránt...” Sós Endre írja a Szombatban: „Ez a regény többet tehet a Palesztina-gondolat elterjesztéséért, mint a Cionista Szövetség, Pro Palesztina, Wizo és ötszáz gyűlés meg előadás együttléve.” Ugyanott írja Pesterdi Andor: „Regény, melyet költő írt. Patai Edith nevét ezután a munkája után kell, hogy szűk határainkon túl is megtanulják. Mert ez a könyv magában rejti mindazokat a tulajdonságokat, amiket a külföldi nagy írók műveiben szoktunk felfedezni...”

Patai Edith regénye megrendelhető a Mult és Jövő kiadóhivatalában, Budapest, Vadász-u. 11. Tel. 1-199-55. Ára 3 pengő, egészvászonkötésben 4 pengő.

MAGYAR MANNHEIMER GUSZTÁV

Utolsó éjszakáján színekről álmódott. A művészet, mely életet betöltötte és felemelte, hű maradt hozzá haláláig. Verbeli festő volt, akit mindenekelőtt az abszolút festői érdekelt, színre és formára bontotta a világot, minden egyéb csak masod és harmadsorban létezett számára. Talán így történt, hogy dacára meleg zsidó érzésének, meleg zsidó emlékeinek műveiben alig találunk zsidó vonatkozást. Sőt inkább hellén életörömet, nap- és fényimádatot. Mégis a zsidóság mindig magáénak érezte és vallotta ezt a nagy művészt, bátor hellenizmus, mélységes természetimádata mögött mégis csak a zsidó génusz erejét érezte. Magyar Mannheimer Gusztávot utolsó útjára óriási részvét kísérte. A magyar képzőművészet legkiválóbb képviselői és a zsidó tarsadalom legjobbjai állották körül a Munkácsi-lepellel borított koporsóját, amely felett dr. Hevesi Simon vezető-lőrabbi mondott megindító gyászbeszédet. Utána dr. Dési Géza és Székely Dezső műépítész búcsúztatták a magyar művészet nagy halottját. A *Múlt és Jövő*, amely több ízben szentelt teljes számokat Magyar Mannheimer művészetének, még vissza fog térni reá.

SZIKLÁS JÓZSEF ELHALÁLOZÁSA. A brasovi zsidóságot igen fájdalmas veszteség érte Sziklás József folyó hó 8-án bekövetkezett elhunytával. Sziklás József évtizedeken át egyik legkiválóbb munkása volt a zsidó közügynek. A hitközségi élet minden ágában lelkes és eredményes tevékenységet fejtett ki. Dr. Deutsch Ernő főrabbi könyveket fakasztó gyászbeszédén kívül dr. Fischer Béla, Sebesi Izsó és Goldstein Sámuel búcsúztatták.

„A PALESZTINA-MUNKA NEM LEHET HADSZINTÉR”. Ilyen címen írt érdekes cikket a Zsidó Szemlében Bisseliches Mózes. Reámutat a Pro Palesztina alakulásának körülményeire és fejlődésére és arra a konklúzióra jut, hogy Palesztinát a cionisták nemcsak maguknak, hanem az egész zsidóságnak szerezték meg. Meg kell szünnie a kölcsönös bizalmatlanságnak és keresni kell az együttműködést mindazokkal, akik Palesztináért dolgozni akarnak.

KULTUREST ESZTERGOMBAN. „A Biblia hatása a világirodalomra” címen rendezett nagysikerű kultúrestet Esztergom zsidósága. Gabirol—Patai megnyitó Fohásza után Weisz Márton, az est rendezője, lelkes hangú bevezetőt mondott, majd a hitközség saját 14 tagú vonószekara előadta a 150. zsoltárt. Dr. Scheiber Győző „Mózes alakja a művészetekben” címen tartott vetített képes előadást. Ének, zene és szavalat után dr. Kelemen Miklós olvasta fel értekezését „A Biblia orvosi vonatkozásairól”. Zsoltár, zongora, hegedű és cselló-trió után, Kinsker Ármin vetített képes előadása következett: „A frigysátorról építészeti szemmel”. Kardos Miklósné előadta Patai József „Chanina a máglyán” című versét, melyhez ifj. Paczolay Imre írt melodramai zenekíséretet. Dr. Kardos Miklós a Jóbél évet és az elengedés évét magyarázta jogi szempontból. Egy Palágyi-vers után Madách Imre „Mózes” című drámájának ötödik felvonását mutatja be rutinos műkedvelőgárda, Bauer Imrével az élén. — Esztergom, Magyarország legrégibb zsidó hitközsége, jó példát mutatott arra, hogy milyen formában kell a Bibliát a művelt nagyközönséggel megismertetni. Köszönet érte Lenkei Emil osztályelnöknek és Weisz Mártonnak, a kulturbizottság vezetőjének.

SZÉPHELYI FRANKL IMRE. A férfikora teljében, január 10-én elhunyt Frankl Imre, a budapesti ügyvédi kar egyik legelőkelőbb s legnemesebb alakja volt. Igaz ember-szeretettel állt mindig résen ott, ahol igaz emberre volt szükség. A lélek harmoniája adta igaz előkelőség és minden silányságtól való elfordulás jelölte meg helyét Budapest társadalmában. A családi házból hozott tradíciók inspirálták hűségét és ragaszkodását a zsidósághoz. Öntudatosan szolgálta felekezetét és hitét, mint a VI. községerület híroságának elnöke s mint a haladó zsidóság törekvésének istápolója. Valóságos rajongó szeretettel kísérte a Szentföld fölépítő munkáját és igaz lelkesedéssel állt azok sorába, akik ezt a munkát tettel előmozdítják. Jeles és nemes emberrel lettünk szegényebbek. (N. E.)

A PESTI CHEVRA KADISA (Izr. Szentegylet) február hó 10-én, szerdán délután fél 5 órakor a Dohányutcai templomban Jom-Kippur kotaun istentisztelettel kapcsolatban alapítási ünnepélyt tart, melyre ezúton meghívja a Pesti Chevra Kadisa elöljárósága.

Női-, férfi- és
gyermek-trikó

fehérnemű

dús választékban

Székely Jenő

Petőfi Sándor-utca 9
Váci-utca 7

Bútor-vegyünk Lászlónál

Ó-utca 50

**Legolcsóbb
bevásárlási forrás**

használt és új műbútor-hálók,
ebédlők, kombinált szobákban,
recamiék, kárpitozott árukban, mo-
dern konyhákban nagy választék.
Félhálók, egyes bútordarabok
hihetetlen olcsón

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómester-
rek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 1-349-95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

PATAI-EST KISKUNHALASON. A kiskunhalasi nőegylet nagyszabású kultúrest keretében látta vendégül dr. Patai Rafaelt, aki főképp a jeruzsálemi héber egyetem jelentőségéről tartott előadást és dr. Patai Józsefet, aki a mai Palesztina fejlődését ismertette. A vendégeket dr. Prager József ügyvéd üdvözölte lendületes megnyitóval, valamint a kiskunhalasiak köszönetét tolmácsoló zárószóval. Lovasi Béla egyetemi hallgató mély átérzéssel szavalt Patai József és Patai Edith verseiből.

NEUWIRTH MÓR JUBILEUMA. Homonnán meleg ünneplésben részesítették Neuwirth Mórt abból az alkalmából, hogy 30 éve vezeti nagy buzgalommal a Mizrachit.

A JISUW BUDAPESTI SZERVEZETE. A budapesti orth. izr. hitközség kebelében hónapok óta működő Jisuw Erec Jisrael megalakította szervezetét. Elnöke óbudai Freudiger Ábrahám kormányfőtanácsos, hitközségi elnök lett, tb. elnökök óbudai Freudiger Lipót és Susmann Viktor, főtitkár Löffler Henrik hitközségi főtitkár, pénztáros óbudai Freudiger Samu, ellenőr Stern Leó hitk. titkár, hachsara-elöljáró dr. Deutsch Adolf igazgató, propaganda-elöljáró óbudai Freudiger Fülöp.

A PÉCSI TALMUD TÓRA EGYLETBEN, Mangold Rezső, a hitközség kiváló szakképzettségű templomi karagya, a zsidó liturgia dalköltészetéről tartott mélyen-szántó felolvasást. Előadó több pályamű nyertese, kompozíciói a tel-avivi Herczlia gimnáziumban is bemutatásra kerültek. Kitűnő tanulmányáért Wallenstein Zoltán dr. főrabbi mondott meleghangú, elismerő köszönetet.

AZ V. KER. TEMPLOMKÖRZET ÉS IMAHÁZEGYESÜLET január 25-én kultúrestét rendezett a Lipótvárosi Társaskör nagytermében, melyen közreműködtek: dr. Kaufmann Irén orvos, Horváth László gordonkaművész, dr. Kohn Zoltán főgimnáziumi tanár és Ascher Oszkár előadóművész. A zongorakiséretet Vas Mimi látta el. A templomkörzet Komját Ernő, Stern Sándor, Rosner Miklós, Bíró Samu és dr. Berkovits József vezetése alatt áll.

HAZITANÍTÁS. A zsidó szülők figyelmét felhívjuk arra, hogy állástalan okleveles tanítók, tanítónők és tanárok szerény díjazásért, esetleg természetbeni ellátásért vállalják elemi- és középiskolások korrepetálását, valamint egyes tárgyak (barmicva, hittan, német, francia, latin, zene, rajz stb.) tanítását. Lelkiismeretes oktatás, szakképzettség, lélektani egyéni módszer. Felvilágosítással szolgál: Orsz. Izr. Tanítóegyesület titkársága VII., Wesselényi-uca 44., telefon: 144-085.

FŐISKOLÁS-BÁL RENDEZÉSÉVEL ÚJÍTJA FEL a MIEFHÖE (Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete) régi hagyományos bálját. A bált fényes keretek között 1937 február 20-án tartják meg a Gellért-szálló összes termeiben. — Meghívóigénylés a MIEFHÖE-ban (IV., Királyi Pál-uca 9.)

A JÓZSEFVÁROSI „SZERETET” izr. Nőegylet „Aggok Otthona” javára 1937. január 16-án nagysikerű estélyt rendezett a Goldmark-teremben. Dr. Balázs Pál megnyitó beszéde után Steiner Ferenc vezetésével kezdetét vette az estély, mely emelkedett hangulatban folyt le. Megjelentek a következő vezetőségi tagok: Weisz Mórné elnökasszony, Minacker Sándorné, Steiner Samuné, Koller Izidorné, Hoch Dávidné, Darvas Fülöpné, dr. Mészáros Endrené, dr. Lieberman Manóné, dr. Weinberger Lipótné, Klein Izsóné, dr. Klein Ábrahámné, Bloch Gyuláné, Vass Miklósné.

A REMÉNY ZSIDÓ IFJÚSÁGI FOLYÓIRAT új száma dr. Molnár Ernő szerkesztésében, gazdag tartalommal és szép képekkel jelent meg, XXIII. évfolyam. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, XIV., Ajtósi Dürer-sor 9.

A PESTI IZR. NŐEGYLET SZERETETOTTHONA. A Pesti Izr. Nőegylet 1936-ban ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját és ez alkalomból Singer Albertné előljáró kezdeményezésére elhatározta egy Női Szeretetotthon felállítását. A terv az egyesület elnökasszonyának, Vészi Józsefnének irányítása és vezetése mellett valósággá érlelődött. Nagy hálával tartozik az egyesület vezetősége dr. Kerekes Ödön egészségügyi főtanácsosnak támogatásáért. Az Otthon megszervezési munkálatait dr. Bernáth Dezsőné előljáró irányítja Grosz Dezsőné segítségével. A Pesti Nőegylet Női Szeretetotthonát, amely menedéket fog nyújtani a legtöbbet szenvedett középosztály 20 hajótöröttjének, 20 otthontalanul, támasz nélkül maradt elaggott zsidó nőnek, már át is adták nemes rendeltetésének.

A Pesti Chevra Kadisa

február hó 10-én, szerdán
d. u. 1/25 órakor a Dohány-utcai
templomban

alapítási ünnepélyt
rendez

Abbáziában meleg tengeri gyógyfürdők a „Residenz”

penzióban mind a négy emeleten kaphatók. Idősebb uraknak és hölgyeknek, szívbetegeknek, asztmásoknak és elmeszesedésből eredő betegségeknek nagyon fontos, hogy a „Residenz” nem fekszik magaslaton. Óriási előnye, hogy az összes előírt diéták pontosan betarthatók. Külön konyha. A „Residenz”-ben minden kényelem és az összes modern komfort megtalálható, folyó meleg és hideg víz a szobákban. Lift, központi vízfűtés, 22 fokos meleg, tengerre néző, napos, loggiás és erkélyes szobák, kényelmes ágyakkal. A „Residenz” egészen a tengerparton fekszik és nem a tengerparttal szemben. Első kategória. Feltűnő olcsó penzióárak. Bővebb információt nyújt reggel fél kilenctől 6 óráig (Diana-patika, Károly király út 5). Minden levélre válaszolunk és prospektust küldünk.

Telefon: 1-316-19.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmidek Géza

Hangszerek, zongorák

Roményinél

Budapest, XI. kerület Kálvária utca 10.

Pension Stern Abbazia

Modern, szigorúan tisztaságban tartott
fürdő hideg- és melegvíz, kilátás a
tengerre. Pensió 25 leltől kezdve.
Telefon 584. Kíváncsiak prospektus

EZÜST

DIEZMŰÁRU, EVŐESZEDŐS GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII. BAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: I. 1-435-38

Ilyen még nem volt!

SERES

paplanúzem

BUDAPEST, VII.

PRATER-U. 53

Műselyem brocát pehely-
paplan 190/190 — — — P 43.-

Műselyem brocát prima
vattapaplan — — — P 24.-

Bunnából pehelypaplan,
műselyem brocattal át-
alakított 22 pengőért

Jól és olcsón

újra vásárolhatók

ha ruháit

Grosz Lipót

cégünel közvetlen

BUDAPEST

VI. Vilmos császár-ut 17

I. 14. * Telefon: 1-112-18

F Ü R T H

Lakásbútor- és berendezési vállalat

Budapest, V., Csáky-utca 7. II. emelet

Telefon 1-944-55

Intelligens és művészi munkák * Prima minőségű anyagok

Kendi Antal

lakószervizelő
ipar

Személyes ügykezelés

Külön javító és bővíti műhely

MEGJELENT!

PATAI EDITH

SZENT SZOMJÚSÁG

első nagy Palesztina-regénye

Az I. M. I. T. regénypályázatán
egyetlen kiemelkedett és jutalmazott
pályamű * Nagyszerű kör-
kép az újjászülető Szentföldről
egy amerikai ifjú pár szerelmé-
nek romantikus útján keresztül

A regény bolti ára P 4.80,
a Múlt és Jövő előfizetőinek
3.— pengő, külön 4.— pengő

Megrendelendő a Kiadóhivatalban:
V., Vadász-utca 11. Telefon 1-199-55

F. FÜRTH MARGIT

„KERESZTÚTON“

Ára 2.— pengő. Kapható a Múlt és Jövő előfizetői körében

Hajszálak végleges kiirtása villannyal.

Előzetes vizsgálat, tesztelés után. Garancia
Futókérdéses kezeléssel (előzetes
Andréa) ut 22. 1

Céges specialitások (lakószervizelő)

„Miracle“ szőrtelenítő-
szer vagy „Miracle“ sző-
rtelenítő

„Miracle“ krém, szappan,
poudre, rouge, * kozme-
tika vívmány

(Kérjen
prospektust) Tisztelt ügyfelünk